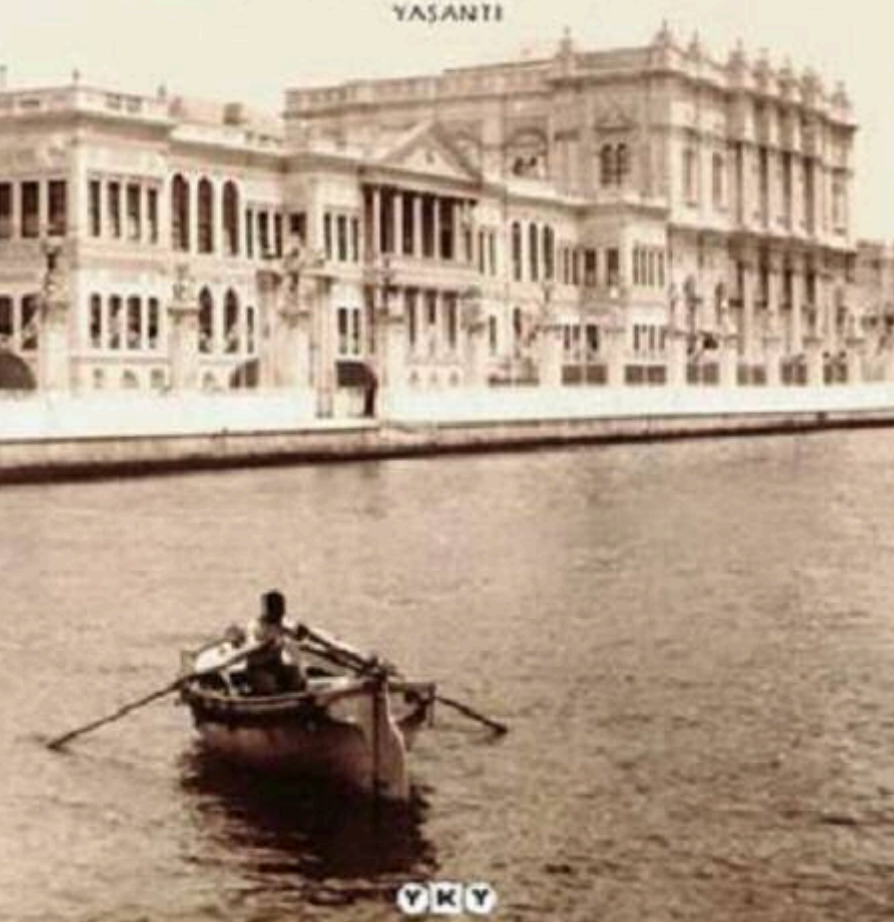
K. Hamsun-H. C. Andersen

İstanbul'da İki İskandinav Seyyah

Çeviren: Banu Gürsaler-Syvertsen

YAŞANTI



YKY

KNUT HAMSUN
HANS CHRISTIAN ANDERSEN

İstanbul'da İki İskandinav Seyyah

ÇEVİREN:
BANU GÜRSALER SYVERTSEN

YAŞANTI

YKY
İSTANBUL

İSTANBUL'DA
İKİ İSKANDİNAV SEYYAH

Knut Hamsun 1859 yılında Norveç'te Knud Pedersen adıyla doğdu. İlk romanını 18 yaşında Tromsö'de yayımlattı. 1880-90 yılları arasında göç dalgasına kapılıp iki kez Amerika'ya gitti. Zengin deneyimlerle dolu yaşantısı yazarlığına kaynaklık etti. Türkiye'de *Açlık* romanıyla tanındı. Nazi işbirlikçisi olmakla suçlanan yazarın siyasal eğilimleri hâlâ tartışma konusudur. Bunun karşısında, hayatın güzelliğinden coşku duyması, çocuklara ve kırılgan ruhlara esirgeyici bir bakışla bakması gibi özellikleri sayılabilir. 1920 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Hamsun 1952'de öldü.
Başlıca yapıtları: *Açlık, Gizemler, Hilâlin Altında, Segelfoss Kenti, Toprağın Bereketi, Otların Büründüğü Patikalarda.*

Hans Christian Andersen 1805'te doğdu. Ülkesi Danimarka dışında, adı yazdığı masallarla ölümsüzlüğe kavuşan bu ünlü yazarın tüm yapıtlarında, yoksulluk içinde geçen çocukluğunun ve geri kalan yaşamının derin izleri görülür. Başarısızlıkla sonuçlanan iki oyun yazma deneyiminin ardından 1840'ta yazdığı *Melez* adlı oyun büyük bir başarı kazandı. Sonraki oyunu *Mağripli Kız* ise umulan ilgiyi görmedi. Anılarını *Doğaçlamacı* adlı kitabında toplayan Andersen, 1875'te Kopenhag'da öldü.
Başlıca yapıtları: *Yalnızca Bir Çalgıcı, Bir Şairin Çarşısı, İki Barones, İsveç Resimleri, İspanya'da.*

Banu Gürsaler Syvertsen 1956'da İzmir'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi'nde Sosyoloji lisanüstünü bitirdikten sonra, Norveç'te Oslo Üniversitesi'nde okudu. Norveç Radyo Televizyon Kurumu'nun Türkçe Yayın Servisi'nde program yapımcısı ve sunucu olarak çalıştı. Radyo ve televizyon programcılığının yanısıra çeşitli kültür projelerinde çalıştı. Norveçli yazar Ingvar Ambjørnsen'in üç kitabını Türkçeye çevirdi: *Beyaz Zenciler* (1991), *İnsan Postuna Bürünmüş Köpek* (1994), *Tavandaki Kukla* (2002). Norveçli şair Johanna Swartz ile birlikte Nâzım Hikmet'ten bir şiir seçkisi hazırladı: *Jeg Levde Som Et Menneske Paa Jorden* (Oslo, 1990). Ayrıca Nâzım Hikmet ve Sevim Burak'ın bazı yapıtlarını televizyona ve sahneye uyarladı.

Yapı Kredi Yayınları - 287
Edebiyat - 33

İstanbul'da İki İskandinav Seyyah /
Knut Hamsun - Hans Christian Andersen
Knut Hamsun "Stridende Liv" (Mücadeleli Hayat)
H.C. Andersen "En Digters Bazar" (Bir Şairin Çarşısı)
Norveççe ve Danca'dan derleyen ve çeviren: Banu Gürsaler Syvertsen

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M-Blok No: 291 İkitelli/İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Kasım 1993
4. Baskı: İstanbul, Haziran 2006
ISBN 975-363-220-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1993
Knut Hamsun bölümü için: Copyright © Gyldendal Norsk Forlag 1905
Bu kitabın Knut Hamsun bölümünün çevirisinin
telif hakları Onk Ajans Ltd. aracılığıyla alınmıştır.
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

Knut Hamsun: *Mücadeleli Hayat*'tan
HİLÂLİN ALTINDA

Hilâlin Altında
I. Boğazdan Geçiş • 15
II. Kahvehane ve Cami • 25
III. Kabristan ve Derviş • 36
IV. Sultan'ın Cami Ziyareti • 47
V. Kapalıçarşı • 59
VI. Türk • 70

H. C. Andersen: *Bir Şairin Çarşısı*'ndan
DOĞU

Doğu
I. Arşipel'de Fırtına • 87
II. Symrna • 89
III. Homer'in Mezarından Bir Gül • 92
IV. Küçük Bir Kuş Şakımıştı Bu Öyküyü • 94
V. Dardanel ve Mermer Denizi • 96
VI. Constantinopel ve Pera'ya Varış • 103
VII. Çarşılar • 108
VIII. Constantinopel'de Bir Gezinti • 111
IX. Dervişlerin Dansı • 115
X. Kısa Bir Türk Tasviri • 124
XI. Scutari Kabristanı • 126
XII. Muhammed'in Doğum Günü • 129
XIII. Ziyaret ve Veda • 137
XIV. Bosporus • 142

KNUT HAMSUN:
Mücadeleli Hayat'tan

HİLÂLİN ALTINDA

20. yüzyılın ünlü yazarlarından ve Nobel edebiyat ödülü (1920) sahibi Knut Hamsun'ün Norveç'te az tanınan yapıtlarından biri STRIDENDE LIV (MÜCADELELİ HAYAT) adını taşıyor. Knut Hamsun'ün 1899 yılında İstanbul'a yaptığı gezinin anıları, 1905 yılında basılan bu seyahatnamenin HİLÂLİN ALTINDA adlı bölümünde yer almaktadır. Bazı edebiyat tarihçileri Hamsun'ün 1899-1900 yıllarında yaptığı Rusya, Kafkasya ve Türkiye yolculuğuna çıkış nedenini "gizemli, özgün ve el değmemiş olana karşı duyduğu ilgi ve sevgiye" bağlıyorlar. Ancak tek neden bu olmasa gerek...

1859 yılında Gudbrandsdalen vadisinde bir köyde dünyaya gelen ve daha sonraları adını Knut Hamsun olarak değiştirecek olan Knud Pedersen'ın gençlik yıllarında da gezgin ve maceracı bir yaşam sürdüğünü görüyoruz. 3 yaşında ailesiyle birlikte Kuzey Norveç'e, Nordland'a göç eden ve Hamaröy adasına yerleşen Knud Pedersen'ın olağanüstü doğal güzellikteki mekanlarda, ancak zor koşullar altında geçen çocukluğu, erken yaşlarda çalışmak için yollara düşüp kâh Lofot adalarındaki, kâh kıyılardaki küçük kasabalara yerleşerek satıcılıktan, kunduracı çıraklığına, öğretmen yardımcılığına kadar değişik işlerle uğraşması, 18 yaşında Tromsö'de ilk romanını yayınlatması, Kristiania (Oslo)'da sefalet içinde geçirdiği 1879 kışı ve nihayet Amerika'ya göç dalgasına kapılıp, 1880-1890 yılları arasında iki kez Yeni Dünya'ya gidip gelmesi, orada ekmeğini marjinal işlerden çıkarmış olması yazarın zengin yaşam deneyinin kaynaklarını gösteriyor.

Knut Hamsun'un bir yazar olarak dehası konusunda kimsenin kuşkusu bulunmamakla birlikte, eserlerin üzerinden gölgesi hiç eksilmeyecek siyasi eğilimi hâlâ tartışma konusudur. Nazi işbirlikçisi olmakla suçlanan yazara, savaşın bitiminden sonra biçilen ceza "vatana ihanetten" hüküm giymek değil, hafifletici nedenler dikkate alınarak ("ilerlemiş yaşı nedeniyle ruhsal yapısında meydana gelmiş bulunan giderilemez zayıflıklar") evinde gözaltına alınmak,

psikiatri kliniğine, yaşlılar evine gönderilmek ve devlete tazminat ödemek olmuştur.

Siyasi eğiliminin şekillenmesi sürecinin daha başlarında, Amerika'da geçirdiği yıllarda, Knut Hamsun demokrasiyi "kitlelerin tiranlığı" olarak nitelemiş, Amerikan sanatını kaba ve vahşi bulduğunu belirtmiştir. Kopenhag Öğrenci Birliğinde yaptığı konuşmalarda Amerikan toplumunun perde arkası yanlarını dile getirmiş, daha sonra bu konuşmaları tartışmaya açık bir kültür ve toplumsal ilişkiler panaroması oluşturan *Modern Amerika'nın Ruhu* adlı kitapta toplanmıştır. Knut Hamsun'ün Norveç toplumunun yapısındaki değişmelere karşı yönelttiği eleştirilerin en yoğun olarak bulunduğu kitap ise 1915'de yayınlanan *Segelfoss Kenti*'dir. Burada, ekonomik dönüşüm ve kentleşme sonucu Hamsun'ün ideal toplumu olan, düzen ve disiplinin hüküm sürdüğü ataerkil toplum çözülmekte, gururlu, otoriter ve babacan toprak sahibi, adı çoğunluğa –bisikletli anoraklı modern işçilere– boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Knut Hamsun, psikolojik boyutu, uslûbu ve gerçekçilik anlayışıyla Norveç edebiyatında yeni bir çığır açtığı ünlü romanı *Açlık* (1890)'tan başlayıp, ustalık döneminin eseri *Toprağın Bereketi* (1917)'ne kadar geçen yıllar boyunca yazdığı kitaplarda kahramanlarını yaşama tutkun, şiirsel derinlikleri olan, gezgin ruhlu toplumdışı kişilikler olarak canlandırır. *Toprağın Bereketi*'nde ilkel ve basit bir yaşam, makinalaşmış modern topluma bir alternatif olarak sunulmaktadır. Devletten uzak, doğaya egemen olarak yaşayan, kendi kendine yeten İsak'ın çalışkan ve görkemli elleriyle yarattığı çiflik büyürken Hamsun'ün ideal toplumu kutsanmış olmaktadır.

Siyasi tercihini daha 1.Dünya savaşı yıllarında Almanlar'dan yana yapmış olan yazar, çağdaş uygarlığın yaratıcısı olarak gördüğü İngiltere'den nefret etmektedir. Hamsun'ün ilk eserleriyle başlayan süreç, 2. Dünya Savaşı yıllarında yayınladığı kitabı *Halka Tamamlandı*'nın adının da sembolik olarak belirttiği bir sonuca ulaşır. Hamsun, Hitler Almanyasını ve Norveç'teki işbirlikçisi Başbakan Quisling'i desteklediğini bildirmektedir. Norveç edebiyat tarihinin en karanlık, üzerinde konuşulması en zor sayfaları böylece açılmış olur.

Hayata düşkün, bireyci Knut Hamsun nasıl olmuş da kollektivitenin her şey, bireyin ise bir hiç olduğu, devleti yücelten, tek tip olmayı ve mekanikleşmeyi getiren bir sisteme gönül bağlayabilmiştir?

Bu soruya verilen çeşitli cevaplar, ileri sürülen farklı varsayımlardan bazıları şöyle: Hamsun, Nazizmin gerçek yüzünü anlayamamış, ancak bu hareketin kendi düşüncelerine uygun yanlarını tasvip etmiştir... *Gizemler* (1892)'deki Nagel tipiyle başlattığı buyuran insan hayali, ataerkil topluma du-

yulan özlem Hitler'i bir ata-yönetici konumunda görmesini sağlamış olabilir... İngiltere'ye ve teknoloji'ye karşı duyduğu nefret ile Alman kültürüne duyduğu hayranlık onu Nazilerin tarafına çekmiştir... Yoksullaşmış, eski bir köylü sülaleden geliyor olması nedeniyle, sınıfsal içgüdüleri, Hamsun'ün bu yoksullaşma sürecini Nazizm yoluyla protesto etmesi sonucunu doğurmuş olabilir... Nazizmi savunması yaşlılık yıllarında, çevre baskıları sonucunda meydana gelmiş bir fenomendir...

Knut Hamsun'un tüm yazarlığı boyunca Nazist ideolojinin tohumlarını taşıyan tutarlı bir çizgisi olduğunu savunan gruptaki düşünürler, yazarlar ise bütün kitaplarında bunun izini sürerler –ve bulurlar da!– Demokrasiye karşı olmak, doğayı ve ilkel olanı yüceltmek, güce tapmak, içgüdülere büyük değer vermek, yahudi düşmanlığı... bunlar arasında en başta gelenler.

Yazarın ahlaki açıdan sevaplar hanesine "hayatın güzelliği karşısında coşku duyması", "doğaya, yeşerip, göverene karşı saygısı", "çocukları ve kırılgan ruhları esirgeyici bakış açısı" gibi noktalar kaydedilirken, günahlar bilançosu da kronolojik olarak şunları içeriyor: Hamsun, 1936 Nobel Ödülünün toplama kampında bulunan Alman Pasifisti Carl von Ossietzky'ye verilmesini protesto eder. Aydınlarla bu konuda kıyasıya bir polemiğe girer. 1936 seçimlerinde "on oyu olsa onunu da vereceğini" söyleyerek Quisling'in başbakanlığını destekler. 1940'da işgal altındaki Norveç halkına hitaben kaleme aldığı bildiride "akıllarını başlarına almalarını" öğütleyerek, "Almanya'nın Norveç'i saldırgan İngiltere'ye karşı koruyacağını" duyurur. Hitler'i insanlığın kurtarıcısı olarak selamlar ve kişisel olarak da elini sıkar.

Malikânesine devlet tarafından el koyulan, daha sonra oraya dönmesine izin verilen 90 yaşındaki yazar, kendisinin yargılanmayıp, "akli muvazenesi yerinde olmayan ihtiyar" muamelesi görmesini hazmedememiştir; 1949 yılında yayınladığı son kitabında (*Otların Büründüğü Patikalar*'da) psikiatri kliniğinde geçirmiş olduğu günlerin izlenimlerini anlatırken kendisine konan teşhisi alaya almaktadır.

Norveç'in en şaibeli gururu olan "vatan haini" ve "edebi deha" Knut Hamsun'un ölümünün üzerinden 41 yıl geçmiş bulunuyor. Ölümüne yani 19 Şubat 1952 yılına kadar içinde yaşadığı malikânesinin –Nörholm'un– bulunduğu Grimstad kasabasına bir büstünün dikilmesi çabaları 1992 yılında kamuoyunun hâlâ şiddetle tepki göstermesi nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Son yıllarda edebiyat ve sanat çevrelerinde iade-i itibar gören, adına kültür festivali düzenlenen ve sanatsal sevapları ön plana çıkarılan Knut Hamsun'ün 1899 yılında yaptığı İstanbul gezisi notlarında (Hilâlin Altında) Osmanlı toplu-

muna ve Sultan Abdülhamit'e bakışını bu biyografik bilgilerin ışığında ele almak, ancak çağdaşlarından farklı olarak müslüman Osmanlı'ya yargılayarak değil son derece olumlu, müsamahakâr ve açık görüşlü yaklaştığını da gözden kaçırmamak anlamlı olacaktır kanısındayım.

Hamsun'un Danimarkaca diline yakın olan eski Norveççe kullanarak kaleme aldığı seyahatnamesini, bir Osmanlı efendisinin yüzyıl başlarında konuştuğuna yakın bir Türkçe kullanarak çevirmeye çalıştım. Bu deneme İstanbul'u bir büyükbabanın ağzından anlattırmayı hedefliyor.

Banu Gürsaler Syvertsen
1993, Oslo

Hilâlin Altında

I

Boğazdan Geçiş

Ilık bir sonbahar akşamı Şark'tan gelip Konstantinopel'e gidiyoruz. Karadeniz ayna gibi dümdüz. Türk Ermenistanı sahillerinde mintan giymiş erkekler evlerinin önünde oturmuş, tütün içiyorlar. Ortalık o kadar sakin ki, çubuklarından çıkan dumanı dahi görebiliyoruz.

Makinalar vapuru sarsıyor. Bir Marsilya vapuru olan "Memphis" Konstantinopel'e bu gece varabilmek için bütün kuvvetini seferber etmiş vaziyette. Vapur yol aldıkça ümidimizi kaybediyoruz. Kaptan da varacağımızdan şüpheli zaten. Boğaz'ın girişinde Üsküdar sahili tarafında bulunan Kavak adlı küçük şehiri[1] bile geçmedik daha. Kavak her ne kadar uzaktan masum bir şehir gibi görünüyorsa da, tepelerinde yükselen kalenin duvarları ve harabeler arasında gizlenmiş topçu bataryası sebebiyle Boğaz "gurup vaktinden sonra" geçişe kapanıyor.

Dalgaları yara yara ilerliyoruz. Kavak uzaktan göründü ama kaptan yetişemiyeceğimizi söylüyor. Ufak tefek, esmer, güneyli bir Fransız olan kaptanın sol gözü şehla. Koskocaman bir vapurun "kumandan"lığını yapacak adam mı bu diye düşünüyor ve guruptan önce Kavak'a varamadığı için alay ediyorum; adamın sol gözü resmen kör, kumandana bakın kumandana!

1 Hamsun, bu yerleşim birimlerini, kendi ülkesindeki köylerden farklı bulduğundan olsa gerek, şehir olarak isimlendirmiş. (Ç.N.)

Nihayet kalenin birkaç yüz kulaç yakınına varıyoruz. Saatlerimizi elimize alıp hesabetmeye çalışıyoruz. Aramızda Türkiye saatinin kaç olduğunu bilen yok.

Yanımda İngiltere'de burslu olarak ekonomi tahsili görmüş, bir Japon duruyor. Bu yolculuğu daha evvelce de yapmış olan bu zeki, ufak tefek beyin her sözü altın kıymetinde. Saati soruyorum. Parmağıyla kaleyi işaret edip, şimdi söylerim size, diyor. Bayrak direğine doğru giden şu askeri görüyorsunuz değil mi? Gözünüz onun üzerinde olsun.

Aniden duyulan işaret atışıyla, direğin yanında hazır bekleyen asker bayrağı göndere çekmeye başlıyor.

Saat altı, diyor Japon, gurup vakti!

Tam da kalenin önlerine gelmişken, hem de burnumuzun dibinde! Elbette ki kör bir kaptanla bu akşam Konstantinopel'e varamayız. Bu gidişle Konstantinopel'e varıp, varamayacağımızı da Tanrı bilir artık! Bir daha bir Fransızla yola çıkmak mı, tövbe!

Demir atan vapura sandallarla üniformalı Türkler yanaşıyor; gümrükçüler, karantina memurları...Türk'ün bize ne yapacağını heyecan içinde bekliyoruz. Merhamet eder mi acep? Yoksa sonumuz geldi mi? Bu kibar ihtiyarlar bize Fransızca birkaç soru sormaktan başka bir şey yapmıyorlar. Türkler adam yemekten vazgeçeli beri, birarada bulunmanın bir tehlikesi kalmamış artık. Gümrük memurlarından birine en son bana baksın diye rüşvet olarak bir sigara uzatıyorum; sigaramı alıyor ve karşılığında bana kendi sigarasından ikram ediyor. Bu meyanda Fransızca kibar sözler teatisinde bulunuyoruz. Vahşi bir Türkle bile anlaşmak mümkünmüş demek, diye düşünüyorum.

Ayağını Türk toprağına basmış olmak bile büyük bir muvaffakiyet değil mi zaten? Var mı herkeste bu cesaret ? Tamam, Türkler adam yemiyor artık. Lakin hepten de dişsiz olduklarını kim iddia edebilir? Benden başka Norveçli bir yazar bu memlekete gelme cesaretini gösterebilmiş mi? Goethe bir zamanlar Weimar'dan İtalya'ya kadar gitmişti, Türkiye'yi ziyaret etti mi acep?

Hâsılı, iftihar edilecek bir şey bu benim yaptığım.

* * *

Arkamızda Karadeniz yemyeşil ve sakin uzanıyor. Gurup vakti; güneş batarken ufuk çizgisinin en dibinde kan ve altın karışımı bir kuşak alev alıyor. Gök kubbenin altında başka hiçbir yerde böylesine bir renk cümbüşü gördüğümü zannetmiyorum ve başka hiçbir şeyin de Tanrı'nın yaptığı kadar güzel olamayacağını hissediyorum. Ufuktaki kan ve altın kuşağı yavaş yavaş çözülürken, altımızdaki deniz kararıyor, ağırlaşıyor. Karanlık basarken, Kavak'ın ışıkları yanıyor, biz de gemici fenerlerini asıyoruz.

Vapur oldukça sakin. Bütün gün karısıyla birlikte güverteye serili halıların üzerine serpiştirilmiş yastıklara dayanarak oturan Acem, duasını tamamlamış, derin bir sessizlik içinde tefekküre dalmış. İhtiyar Acem kadının peçeli yüzünü dün tesadüfen görmüş ve beyazlığı karşısında şaşkına dönmüştüm. Dudakları ise kıpkırmızıydı. İhtiyar kadına bak, hâlâ süsleniyor diye düşündüm. Belki de ihtiyar değildir, kimbilir? Kocası uzun boylu, uzun sakallı, otoriter bir bey. Tırnaklarına ve avuçlarına kına yakmış.

Salonda müzik çalmaya başladı. Vapurda baba ile iki oğlundan müteşekkil bir müzik grubu var; hepsi birbirine boy pos olarak o kadar çok benziyorlar ki, ilk bakışta kardeş olduklarını bile zannetmek mümkün. Piyano başına sırayla oturuyorlar. Oğlanlardan biri veremli, fasılasız öksürüyor, lakin deniz havası iyi gelmiş olmalı ki, hafif morumsu elleri ve şakakları hariç yüzü sıhhatli görünüyor. Veremli kardeş dahil olmak üzere, üçü de fil gibi yemek yiyorlar. Yemeklerde Fransızvari oturuyor ve müthiş miktarlarda ekmek tüketiyorlar.

Aşağıya iniyorum. Japon yine oturmuş, mektup yazıyor. Seyahati boyunca yazdığı mektuplardan meydana gelen tomarı Konstantinopel'e varınca postalayacakmış. Kuşların ayak izlerine benzer bir sürü işaretten ibaret olan acaip Japon alfabesini kullanmak dünyanın en kolay işiymiş gibi yazıyor mektuplarını.

Yazdıklarınızı okumama izin verin, diyorum.

Buyrun! diyor gülerek ve mektuplarını bana doğru fırlatıyor. Şimdi söyleyin bana, Ticaret Vekilimize yazdığım mektupta şu işareti de kullansam mı?

Tabii, bırakın kalsın, pek hoş görünüyor.

Manası, ahmaklık, diye açıklama yapıyor.

Duraklıyorum. Japon'un bursu her an elinden alınabilir. Kaderini ellerime teslim etmiş bu adamın karşısındaki salahiyetimi dikkatli kullanmalıyım. Bir kalem darbesiyle adamı selamete erdirmek üzere uzanıyor, kalemi elinden alıyor ve işareti karalıyorum.

Ahhh! diyerek yerinden fırlıyor. Yanlış bir işareti karaladınız!

Sonra, mektubu yeni baştan yazmak üzere oturuyor.

Benimle konuşmaya vakit ayıracağını bildiğimden, oturup mektubu bitirmesini bekliyorum. Japon, bir şeyler sorma fırsatını bulduğu ya da kendi memleketinden bahsettiği zaman hayat doludur. Japonya'nın geliştiği zaman dünyada emsali bulunmayan bir memleket olacağına inanıyor. Evli ve bir çocuklu. Bir yıl kadar Küçük Asya'daki şehirleri dolaştıktan, Konstantinopel ve Şam'ı ziyaret ettikten sonra evine, yurduna dönecek. Çok güzel İngilizce konuşuyor, espriler yapıyor, mesela eşinden *"my wife in body"* yani bedensel, dünyevi karım diye bahsediyor.

Bu adamda bir sahtelik var; ahlaki açıdan çökmüş, şarklı kıyafetleri üzerine uymayan bir Şarklı o. Kendini geliştirmeye aşırı hevesli, *"develop"* diyor buna.

Zaman zaman, siz şunu veya bunu Japonya'da nasıl yapıyorsunuz? diye soruyorum.

Biz mi? Japonya'da mı? Siz nasıl yapıyorsanız biz de aynen öyle, diye cevap veriyor. Başka türlü nasıl yapacaktık ki! Gelişiyoruz, kalkınıyoruz. Bunu Japon usulü yaptığımız zamanlar tarihe karıştı.

Gelişmeyi Garp tipi kalkınma, Garb'a benzeme olarak telakki ediyor. O kadar da marifetli bir insan ki, öğrenemeyeceği hiçbir şey yok gibi.

Peçeteyi İsveçlilerin yaptığı gibi boynuna bağlamayıp, dizlerine sermeyi İngiltere'de öğrenmiş. Eh görürüz bakalım! Beyaz gömleğinin göğsünü, kaşıkla içilmesi maharet isteyen çorbadan nasıl koruyacak? Kimsenin tabağı ağzına dikerek içmediğini görünce ne yapıyor? Cebinden mendilini çıkarıp göğsüne yerleştiriyor.

Bir yıl kadar beraber çalışacağı Türk'e çok acıyor. Türk öylesine geri kalmış ki; Türk'ün öğrenmemekte bu kadar ısrar etmesini insanın aklı almıyor değil mi?

Lafı Çin'e getiriyorum.

Başını esefle sallıyor. Çin henüz Avrupa ve Amerika'daki medeniyetten nasibini alamadı. Çin'in vaziyeti her ikimizin de gözlerini yaşartıyor.

Biliyor musunuz, diyor, Çin'in asla medenileşmeyeceğine inanıyorum ben.

Bunun çok katı bir ifade olduğu kanaatindeyim. Ona ümidini kaybetmemesini söylüyorum. Daha henüz vakit var, bırakalım misyonerler işlerine devam etsinler, diyorum.

Memleket parçalanıyor, oradaydım gördüm. Biz Japonlar onlara bir şeyler öğretmeye çalışıyoruz, fakat talebeler öylesine kendini beğenmiş ki... İnanmayacaksınız ama Çin'de tek bir fabrika bacası bile tütmüyor. Çaylarını ve pirinçlerini bile iki bin yıl öncesinin ziraî usullerine göre yetiştiriyorlar hâlâ.

Nasıl oluyor bu, anlatın bana, diyorum.

Anlatmaya bile tahammül edemiyorum. Çit gibi ehemmiyetsiz bir şeye bakalım. Bu insanlar tarlalarının etrafına henüz çit bile çevirmediler.

Çitsiz tarla olur mu?

Herkes mülkünün hududunu komşusu ile anlaşarak tespit ediyor.

Pes ediyor ve diyorum ki:

Tanrı bu halleri göstermesin bize! San Fransisco'da pek çok Çinliyle karşılaşmıştım, gömleklerimi yıkarlardı. Çinli dostlarım Sang Sing ve Tsjeng Tsjang'ın zor duruma düşmesini düşünmeye bile tahammülüm yok. Kem nazarlardan ırak olsunlar, muhteşem saç örgüleri.

Ha ha ha ha! Muhteşem saç örgüleri ha! Çinlilerinize dair söyleyebileceğiniz en iyi şey bu mu? Hem biz memleketimizde saç örmek adetinden vazgeçtik. Böyle gayrımedeni bir süse ihtiyacımız yok bizim!

Çinli dostlarıma ihanet etmiş olmamak için, onlar da Yankee'lerin memleketinde çok şeyler öğrenmişler, dedim; gömleklerimi yıkarken beni kazıklarlardı!

* * *

Ertesi sabah gemi demir alırken uyanıyoruz. Saat altı, hava bulutsuz.

Kalede zabitlerle askerlerin konuştuklarını görüyoruz. Onlar talime çıkarken, vapurumuz Boğaz'ı geçmeye başlıyor.

Boğaz'ın iki yakasında arka arkaya sıralanmış küçük şehirlerin önünden birer ikişer dakikalık fasılalarla geçiyoruz. Esasen hepsi tek ve aynı şehir demek daha doğru olacak. Sahile o kadar yakınız ki, karada olup biten her şeyi görebiliyoruz. Gördüklerimiz, düşündüklerimizden çok farklı. Yoksa biz Türkiye'de değil miyiz? Ben otuz senedir, beceriksiz sultanlar tarafından iflasın eşiğine getirilmiş bir memlekete dair yazılmış yazıları okumaktayım. Halbuki vapur, bağlık bahçelik küçük şehirleri ve güllerin kıpkızıl parıltısıyla gözümüzü alan bir masal diyarında yol alıyor.

Kaptan pek de kör değilmiş, diye düşünüyorum. Bu güzellikleri bildiğinden, buralardan geçmek için gün ışığını beklemiş. Dün akşam ona karşı duymuş olduğum hoşnutsuzluk geçiyor.

Mamur ve müreffeh görünen sahilde bir Türk kuyudan su çekiyor, bir başkası merdivenleri süpürüyor, üçüncüsü ise bahçesinde dolaşıp, çiçeklerini seyrederken sigara içiyor. Bu küçük şehirlere sessizlik hakim; ne pazar kalabalığı,ne fabrika uğultusu... Mal yükleyip boşaltan tekneler rıhtıma bağlı. Zaman zaman geçen vapurların düdük sesleri işitiliyorsa da telaşa yer yok burada. Bu kadar çok şehrin yakınından geçip de hiçbir gürültü duymamış olmak ne tuhaf! Tepelerde yer yer eski devirlerden kalma muhteşem harabeler görünüyor.

Amma, böyle küçük bir şehir bir müddet kendi başına bırakıldıktan ve zenginleşmesine göz yumulduktan sonra, Konstantinopel'in Sultanı tarafından işgal olunarak, serveti talan edilip, halkı katledilmeyecek miydi? Sultan kurbanlarını deste deste birbirlerine bağlayıp Boğaz'ın sularına atmayacak mıydı? Zaten sultan bu işe Hıristiyanların etini yemekten vazgeçtikten sonra başlamamış mıydı? Ah, o İngiltere'de yaşayan ve her şeyi bilen "büyük ihtiyar" , "tahttaki katil"i de tanımaz mıydı?[2] Ve

2 Knut Hamsun burada alaylı bir tavırla İngiltere'nin "büyük ihtiyar" Osmanlı devleti ve hükümdarı "tahttaki katil" ile ilgili önyargılı tutumuna göndermeler yapıyor. (Ç.N.)

Türk'ün yüzüne hakikatı söylemekten de hiç korkmadı aşkolsun! Bir yıl İskenderiye'yi bombaladı, öteki yıl sesini Ermenistan'da yürütülen baskıya yükseltti. Maksadı hakikatı aramak olan herkes de bu sesi işitti.

Eli silah tutan adamlarını askere göndermek varken, kollarını bağlayıp denize atmak, halkına ihtiyaç duyan bir kumandanın bulabileceği en zekice sistem... Üç büyük kuvvet oturmuş, onun bir zayıf anını yakalamayı bekleyedursunlar; kumandan, Tanrı vergisi bir kana susamışlıkla ordusunu telef ve tebasına dünyayı zehir ederek eğleniyor, kendisinin imdadına yetişecek olan halkın nefretini topluyor.

Hakikatı bilmek güç. Bunun nedeni belki de bize hakikatı anlatacak olan Avrupa basınının tek sesliliğidir. İnsan biraz şüpheleniyor doğrusu. Sesini duyurması lazım gelen taraf tamamiyle dilsiz. Akla şu fikirler geliyor:

Abdülhamid Türkiye'ye uzun senelerdir sahip olmadığı bir itibar kazandırmış gibi görünüyor. Sultan ülkede ticaretin gelişmesiyle ilgilendi, mekteplerde yapılan reformlara itiraz etmedi, demiryolları inşaatına izin verdi, ordusunu yeniden tanzim etti. Kendisinin çok çalışkan bir kimse olduğu, sabahın beşinde kalktığı, icabı halinde hemen emrinde bulunmaları için kâtipleri sarayda gecelettiği söyleniyor. Vücut yapısı itibariyle, asil bir Türk olduğu gözönünde bulundurulduğunda zayıf bile sayılabileceğini kendi müşahedelerime dayanarak belirtebilirim.

Hıristiyanlara uyguladığı işkenceler mevzuuna gelince, bunun çok Müslümanca olduğu söylenebilir. Boşuna mı "Müminlerin Sultanı", "İslam'ın Halifesi" dir kendisi... Amma şimdi karşı tarafın konuşması lazım, karşı taraf tamamen dilsiz. Yalnızca bir taraf konuşuyor, hem de fasılasız ve bütün dünyada. Contemporary Review'da bu tek taraf –bir mütecaviz, hem de yüksek dereceli bir Türk devlet memuru– şöyle dile geliyor:

'Osmanlı imparatorluğundaki Hıristiyan unsurların devletin gizli ya da açık düşmanları oldukları bilinen bir mevzudur. Neyi arzuladıkları ve istiklal mücadelesi vermek üzere neler yaptıklarını bütün Avrupa'ya anlattılar. Bununla beraber Avrupa'nın henüz bilmediği, İmparatorluğun Müslüman tebalarının da –Kürtler, Arnavutlar vs.– istiklal talepleri içinde olduk-

larıdır. Bunlarda Hıristiyanların atılganlığı ve zekâsı bulunmamakla birlikte, Sultan Abdülhamid'e karşı silahlı mukavemette bulunmak arzusuyla tutuşmaktadırlar.

Gördünüz mü?

Norveç'te Yahudilerin devlete karşı açık ya da gizli düşmanlık gösterdiklerini, hatta silahlı mukavemette bulunmak arzusuyla tutuştuklarını düşünelim. Sonra? Sonrası, isyanı bastırır, isyancıları da kurşuna dizerdik. Ama mesele böyle kapanmazdı tabii. Şimdi dünyadaki bütün Yahudiler haykırmaya başladılar. Avrupa'daki Hıristiyanları da haykırışlarına kattılar. Türkiye'yi de.

Ve biz, yani karşı taraf hâlâ suskunuz.

Harpers Monthly Magazine adlı aylık dergide bir muharrir, son Ermeni isyanı çıktığı sırada Payitahtta vazifeli bulunan yüksek dereceli devlet memurlarından % 25'inin Ermeni asıllı olduklarını bildiriyor. Demek ki İslam'ın Halifesi bütün kuvvetini Hıristiyanları yok etmekte kullanmamış, devlete düşmanlık göstermeyenleri bir kenara ayırmış. Türk devletinde en kuvvetli kimseler Hıristiyan Ermeniler ve Rumlardır. Sultanın başmabeyincisi Ermenidir. Türk diplomatlarının yarısı Rum asıllıdır. Mühim vazifelerde bulunanlar arasında Berlin Sefiri merhum Aristarchy Bey sayılabilir.

Ermeniler Şark'ın tacir Yahudileridir. Balkanlardan Çin'e kadar büyük şehirlere nüfuz etmişlerdir. Garp gazeteleri bu halkın "makûs talihi" üzerine göz yaşartıcı makalelerle dolup taşarken, herkesin dolandırıcı, hilekâr bir halk olarak telakki ettiği Ermenilerin bu kaderi hak etmiş olduklarını söyleyenlere Şark'da tesadüf etmek zor değil. Türkiye'nin öz evlatları işlerini bir bir bunlara kaptırmakta. Ticaret, tefecilik, sermayeyi ellerine geçirmişler. Ve sömürüyorlar.

Çünkü deniliyor ki, "Türkler'de Hıristiyanların atılganlığı ve zekâsı yoktur"

* * *

Vapurumuz hız kesiyor, Konstantinopel artık karşımızda. Büyük devletlerin sefaretleri, geniş arazilere kurulmuş kışla

benzeri mimarileri ve kaba cüsseleri ile manzaraya tahakküm ediyorlar. Sonra minareleri görüyoruz.

Türkiye'nin payitahtı üç denizin, Marmara Denizi, Altın Boynuz ve Boğaz'ın birleştiği yerde kurulmuş. İki kıtanın arasına yerleşmiş, iki yakasında tabiat harikası tepeler ve eteklerinde deniz olan bu şehrin dünyada bir benzeri yoktur. Konstantinopel, her ne kadar Moskova'nın rengârenkliğine, kırmızı, yeşil ve yaldızlı kubbelerine sahip değilse de, Moskova'da olmayan bir şey var burada: Semaya yükselen beyaz minareler...

Etraf gittikçe kalabalıklaşmaya başlıyor, hareket halindeki yüzlerce sandal ve tekne vapurun yol almasına mani oluyor. Gemiciler beyaz entariler giymişler, başlarında kan kırmızısı fesler, türbanlar. Tenleri esmer, burunları kemerli. Bu uzun entarili adamlar Şark sahillerine çok uygun düşüyor, hiçbir şey daha farklı olamazdı burada. Teknelerin şekilleri ve insanların çuvalvari kıyafetleri içinde yaşadığımız zamanın çok ötesinde. Bir Garplının tembel muhayyelesini harekete geçiriyor bu.

Düdük çala çala karaya yanaşıyoruz. Etrafımızı saran böylesi bir insan kalabalığına daha önce hiç tesadüf etmemiştim. Herkes bize yardım etmek, hizmet arzetmek, otele götürmek istiyor. Büyük bir kısmı da dileniyor. Şapkalarında sırma harflerle otellerinin ismi yazılı adamlardan birini seçerek kendimizi eline teslim ediyoruz. Bir başka adam seçmiş olsaydık bile, bütün otellerin mülkiyeti aynı kartele ait olduğundan, yine aynı kartelin bir başka otelinde bulacaktık kendimizi. Adamımız tecrübeli ve becerikli birine benziyor. Türbanlı, sakallı ihtiyar bir kontrol memuru bavullarımızı başka birilerine de ait olabilirler bahanesiyle alıkoymak istediğinde, bizim otelci eline bir akçe tutuşturuyor ve mesele hemen halloluyor.

Rüşvet verme işi devam ediyor. Şimdi gümrük kapısından geçeceğiz. Burası çok kalabalık ve bütün bavulların, torbaların didik didik edildiği bir yer. Bir hanımla beraber seyahat etmekte olduğumdan bize oturup beklememiz için yer gösteriliyor. Nihayet otelcimiz eşyalarla geliyor. İran'dan getirdiğimiz halı vesaire gibi eşyalardan dolayı yükümüz oldukça fazla ve ağır. Otelci gümrükçülerin hepsini tanıyor ve herbirine üç beş akçe rüşvet dağıtıyor.

İşler yolunda ve keyifli gidiyor. Tek bir bavul veya torba açmak mecburiyetinde kalmıyoruz.

Arabaya bindiğimizde adamımız bize işlerin nasıl yürütüldüğünü anlatıyor. Gümrükten bu şekilde geçmeyi, normal muamelelerin çok vakit kaybına ve bir sürü laf kalabalığına yol açması nedeniyle tercih ettiğini söylüyor. Gümrükçülere doğrudan 'Size bir şeyler verdim mi?' diye soruyormuş. Aldığı cevap hayırsa, 'Ah nasıl olmuş da unutmuşum, buyrun o halde' deyip, işi bitiriyormuş.

Otele gitmek üzere yola koyuluyoruz.

II

Kahvehane ve Cami

Hava karanlık, henüz sabah olmamış. Ancak sokak köpeklerinin sesiyle uyanmış olduğumuzdan tekrar uyuyamıyoruz. Odanın açık pencerelerinden dışarıya bakarak yatıyor ve bekliyoruz. Şehirde hayat başladı bile, parklardaki banklarda geceleyen serseriler üşüyor ve kımıldanıyorlar, sucular, meyva satıcıları işe koyuldular, kahvehaneler kapılarını açtılar. Hava hafif aydınlanmaya başladığında palmiyeler ve selvileri seçiyoruz, Pera tepelerinin gerisinde birdenbire bir aklık beliriyor ve güneş şehrin minareleriyle Altın Boynuz'un üzerine doğuyor.

Bu, insanın içini kıpkırmızı bir neşeyle doldururyor. Uzun gece boyunca uyuklayan her şey şimdi uyanıyor. Artık içerde durulmaz. Otelimiz çok büyük, güzel ve Avrupai; kapının yanındaki zili çalmamızla entarili bir uşağın geleceğini biliyoruz ama boşverip, çizmelerimizi cilalanmamış olarak içeri alıyor ve ayağımıza geçiriyoruz. Bu halimizle, Yankee çiftlerin ipeklileri ve altın süsleriyle oturdukları, İngilizlerin rugan ayakkabılarıyla gezindikleri kahvaltı salonuna inmemiz mümkün değil. Gidip dışarda yiyecek bir şeyler aramalı. Pazarda insanların yiyecek temin ettikleri bir dükkân, bir tezgah, bir yer olmalı mutlak.

Sokaklar hızla dolmaya başlıyor; park boyunca bir tur attıktan sonra bütün şehir ayaklanmış gibi geliyor insana. Her ta-

raf köpek dolu, uluyan, kusan, birbirleriyle kurt gibi dalaşan bir sürü it. Onların çıkardığı bu kargaşanın yanısıra atlar, eşekler, develer ve Levant'ın bütün ahalisi etrafta dolaşıyor.

Üç duvarı olan bir dükkâna giriyouz. Dükkânın sokağa bakması lazım gelen dördüncü duvarı yok olmuş. Kırmızı yastıklı sekilerde, fesli, türbanlı adamlar ayaklarını altına toplayarak oturmuş, kahve ve tütün içiyorlar. Hoş bir yer burası; ateşteki bakır kaplar lezzetli şeyler ihtiva ediyor gibi. Hizmetkârlar ortalıkta dolaşıyor ve sigara içiyorlar. Refakatçim bir hanım olduğundan boş bulunan en güzel köşeye buyur ediyorlar bizi.

Girdiğimiz yer bir kahvehane, onun için kahve ısmarlıyoruz. Buraya ilk defa bir kadın ayağı basıyor olma ihtimalinin yüksekliğine rağmen, gelişimize kimse şaşırmamış gibi davranıyor. Müşterilerin hepsi bizden tarafa bakmamak üzere anlaşmışlar sanki. Meraklılık Şarklıların tenezzül etmedikleri bir davranıştır; Şark'ta pek çok dükkânda alışveriş yaptık, bize kahve ve sigara ikram edildi, ancak alışveriş tamamlandıktan sonra, dükkân sahipleri nereden gelip nereye gittiğimizi sordular, daha da fazlası onları alakadar etmiyordu.

Zift gibi buruk bir tadı olan kahve, ufacık fincanlarda ikram ediliyordu. Biz de diğerleri gibi yapıp, aldığımız her yudumdan sonra fincanı çalkalıyor, telvesini içiyor, sonra da arkaya yaslanıp, gözlerimizi tavana dikiyorduk. Birbirimize bakarak başımızı sallıyoruz, evet, şimdiye kadar hiç böyle bir şey içmemiştik. Yalnız bize biraz tatlı geliyor. Hizmetkâra işaret edip, şekersiz kahve istediğimizi anlatmaya çalışıyoruz. Sans sucr! O zaman karşıda, duvar tarafında oturan bir Türk yavaş sesle hizmetkâra bir şeyler söylüyor. Bizi anladığı belli. Şekersiz kahvemiz geliyor. Ayağa kalkıp, hafifçe eğilerek Türk'ü selamlıyorum, o da selam veriyor bana, ama yerinden kalkmaksızın. Daha sonra da bizimle hiç alakadar olmuyor. Esasen asil bir davranış bu, o da ayağa kalkıp bizi selamlasa tuhaf olurdu. Bizim gibi turistler onu niçin alakadar etsin ki? Biz Garplılar, barbarlar onu niçin alakadar etsin ki?

Hizmetkâr elinde bir nargile ile soru sorarmışcasına bana bakıyor. Başımı sallayıp, getirmesini söylüyorum. Hizmetkâr nargileyi hazırlıyor, yakıp marpucunu uzatıyor. Marpucun ağ-

zı dişler arasına sıkıştırılamayacak kadar kalın olduğundan, dudaklara dokundurmak lazım geliyor. İçmeye başlıyorum. Türk usulü nargileyi daha önce Paris'te ve Londra'da içmiş olduğumdan tecrübeliyim. Nargileyi biraz içtikten sonra geri veriyor ve bir sigara yakıyorum.

Kahvehaneden içeri yaylı sazlar ve davul çalan bir müzik grubu giriyor. Müzisyenler ağızlarında sigaralarla yerlere çöküp, çalmaya başlıyorlar. Bu müzik de seyahatimiz müddetince duyduğumuz bütün müzikler kadar anlaşılmaz, bizim için. Kafamızı karıştırıyor, kulak alışkanlığımızı zorluyor. Ansızın müzisyenlerden biri soytarılıklar yapıp, dansetmeye başlıyor. Başında türban olan bu ihtiyar ve vakur Türk'ün çılgınca sıçramaları bir hayli grotesk. Müşteriler neşeli neşeli mırıldanıyorlar. Davulcu pek çok şeyi birarada yapmak istediğinden ayağa fırlayıp zıplarken, aynı zamanda da bütün kuvvetiyle davulu çalıyor.

Müziğe verilen kısa bir ara ihtiyarın dansını tuhaf bir pozisyonda donduruyor.

Para çanağı ortalıkta dolaştırılıyor. Şahit olduğumuz bu tür müziğin rayicini bilemediğimizden, çanağa bir miktar para bırakıyoruz. Ya biz, ya da bir başkası hayli yüklüce bir para bırakmış olmalı ki, müzik grubu pek neşeleniyor. İhtiyar bahşişin karşılığını vermek üzere tekrar dans etmeye başlıyor. Bize öylesine yaklaşıyor ki, ayağa kalkarak, köşeye büzülüp hareket edebilmesi için yer açıyoruz. Hayatımda vazifesini tam hakkıyla yapabilmek için kendini bu kadar esirgemeden işine veren bir başka ihtiyara tesadüf etmedim ben.

Daha sonra müzisyenler sigaralarını yakıyor ve kimseyi selamlamadan kalkıp gidiyorlar. Müziklerini icra ettiler, karşılığında para aldılar, alışveriş böylece tamamlanmış oldu.

* * *

Kahve yavaş yavaş tesirini göstermeye başlıyor. Bende ekseriyetle yorgunluk ve hafif çarpıntı yapar. Bir şeyler yemeliyiz. Ama burada yiyecek hiçbir şey yok. Yemek. Poulet! diyoruz. Türk, yine söylediklerimizi tercüme ediyor. Hizmetkâr tebessüm ederek, başını sallıyor, imkânsız.

Ama biz daha oturmak istiyoruz, iyi bir yer burası. Üstelik kahveden sonra üzerimize öyle bir rehavet çökmüş ki, gönül rızasıyla sedirden kıpırdamaya niyetimiz yok. Biraz rüşvet ver, diyor bana refakat eden hanım. Dediğini yapıyorum. Hizmetkâr para avucuna hiç değmemiş gibi davranıyor önce, ama bir şeyler düşündüğü anlaşılıyor. Birdenbire karar verip dışarı çıkıyor ve gözden kayboluyor. Pilici yakalamaya gitti! diye düşünüyoruz. Diğer taraftan bizi ihmal etmeyen öteki hizmetkâr kahvelerimizi tazeliyor. Arkamıza yaslanıyoruz, şimdi Türk'üz ve gözlerimiz tavana çevrili şöyle bir muhakeme yürütüyoruz.

Avrupa'nın bu kadar yakınında yaşayan bir halk, kendini telaşa kaptırmamakla ne kadar iyi bir şey yapmış oluyor! Şimdi şurada yirmi adam sedirlere uzanmış, fabrikalara, bürolara koşturup yorulmaktansa, sabahın keyfini çıkarıyor. Bu insanlar neyle geçinir? Kalkıp gidenlerin yerine durmadan yenileri geliyor. Hepsinin de sabah keyfi yapmaya vakitleri var gibi. İş aramak üzere pazarda gezinen üstü başı dökülen ameleden, serçe parmağı yakut yüzüklü asil beyefendiye kadar çeşitli sosyal tabakalardan gelen kimseler oldukları görülüyor. Hele aralarında bir tanesi var, tam züppe. Saçlarına güzel kokular sürmüş, bıyıklarını mumlamış, entarisi koyu mavi kumaştan, ayağında rugan ayakkabılar. Sedirde yanımızda oturan adam bir zanaatkâr, daha sonra onu sokakta görüp, şapka yapımcısı, fes kalıplayıcısı olduğunu öğreneceğiz. Şimdi burada oturuyor. Vakti ve vaziyeti buna müsait. Bu ülkede geçinmek oldukça ucuza maloluyor; bir dilim ekmek, bir soğan ve bir yudum incir şerbeti bir Türk için bir öğün yemek sayılabilir. İş öncesi ve sonrası da kahvehaneye gelir. Yahut da bir cami avlusunda, gölgede oturup, hayal dünyasına dalar.

Garplı sosyalist ise fiiliyata geçmeyi teşvik eden gazeteye sarılır.

Ya köylüler, çiftçiler. Biraz da onlar üzerine fikir yürütelim. Konstantinopel'den çıkıp karadan Bursa şehrine giderken mümbit topraklardan, ormanlardan, buğday tarlalarından ve bağlardan geçilir. Ancak halkın evleri de üst başları gibi oldukça pejmürdedir. İklim bu tür giyim kuşama müsaittir –tıpkı başka iklimlerin sazdan klübelerde yaşamaya, incir yaprakla-

rıyla örtünmeye müsait olduğu gibi–. Fellah'ın kulübesine gözyaşı dökmeksizin bakalım isterseniz: Bulunması zaruri olan bir çatısı vardır, duvarlardan birinde ocak, diğerinde dokuma tezgahı yer alır. Çamaşır kurutmak üzere ipler gerilmiştir, ev eşyaları ahşap, teneke ve demirdendir. Kapının önünde deri ve tahta ayakkabılar durur, ancak ne evin oğlu ne de kızı için bisiklet bulunur burada. Fazla kapıya raslanmaz. Hatta diğer Şark memleketlerinde olduğu gibi kapı yoktur da denebilir. Türk içki içmediğinden, hırsızlık da yapmaz.

Fakat zavallı fellahın nasıl bir sabanı vardır gündüz gözüyle gösterecek? Tahta bir sopaya geçirilmiş, tahta bir çubuk. Peygamberin ölümünden bin beş yüz sene sonra hâlâ, ziraat aleti sayılabilir mi bu? Yankee'lerin ülkesinde bir çiftçi bu tuhaf aleti işaret ederek, şu sabana bakın! Amerika'da bizim sabanlarımız çelikten yapılmıştır, tekerleklidir, iki at tarafından çekilir, der.

Türk çiftçinin iki atı yoktur tarlasını sürecek, öküzünü koşar sabana. Tahta sopaya geçirilmiş, tahta çubukla toprağı, tohum ekmeye kâfi gelecek kadar altüst etmeyi başarır. Hedefe ulaşılmıştır. İki at ve çelik sabanla gerçekleştirilen modern, rasyonel ziraatte ise topraktan azami faydadır mevzubahis olan; bir ekilir, altmış biçilir. Ama Türk çiftçisi toprağın verdiğinden fazlasını beklemez tarlasından. Kanaatkârdır. Çok az şeye ihtiyaç duyar; bir dilim ekmek, bir soğan ve bir yudum incir şerbeti bir öğün yemektir ona.

Hayattaki tek gailesi çalışıp, çabalamak değildir; kâfi miktarda çalışır. Biz Amerika'dayken gün boyunca deliler gibi çalışır, kuvvet toplamak için karnımızı bir biftekle doyurur, sonra tekrar tarlalara işe koşardık. Gece olduğunda, ertesi güne dinlenmiş başlayabilmek için yine deliler gibi yataklarımıza koşardık. Bu hengâme içinde pazar günleri ile pazartesiler arasında hiç fark bulunmazdı. Lakin Türk, geleneklerini bozmadan, cuma günlerini ibadet günü olarak muhafaza etmeyi başarmıştır. Bir gün içinde pek çok kere ibadet etmeye de vakit bulur. Akşamları küçük evinin önüne oturur, gecenin ilerleyen saatlerine kadar huzur içinde hayal kurar.

Bunlardan hangisi daha mutludur? Her ikisi de birer hazineye sahip. Mesele,Türk'ün çelik sabanın yokluğunun acısını

çekip, çekmediği... Sanki Türk, John Stuart Mill'in şu satırlarını okumuş gibidir: "Mekanik icatların insanoğlunun hayatını kolaylaştırıp, kolaylaştırmamış olduğu şüphe götürür".

Belki de John Stuart Mill bu konuda şüpheye düşmeyi Türk'ten öğrenmiştir kimbilir...

Hizmetkâr sokaktan elinde meyva dolu bir tepsiyle geri geliyor. Bu "kahvaltı" yı pazardan temin etmiş. Piliç ve salata yok, yalnızca birkaç tatlı kurabiye. Fakat hizmetkâr yüzünde, sanki bizim ihtiyaçlarımız bunlardan ibaretmiş gibi ifadeyle bunları bize getiriyor. Ah, bizim kuzeyli ihtiyaçlarımızdan bihaber! Derhal bir dana budu getirin şuraya!

İlk defa taze inciri burada yiyoruz. Meyva olarak lezzetini beğenmiyoruz, çok ballı, susuz, yapışkan ve pütür pütür ağıza gelen çekirdeklerle dolu. Çocukluğumuzda bakkalların kutular içinde getirttiği, o kurutulup, istiflenmiş incirler bambaşkaydı. Asıl incir onlardı işte!

Üzümler de dünyada emsali bulunmayan Kafkas üzümlerine hiç benzemiyor.

Hesabı ödeyip çıkıyoruz.

Sokakta aniden otelci karşımıza çıkıyor. Bize rehberlik etmek arzusunda. Otelde yokluğumuzu farkedince, hizmetinden mahrum kalmayalım diye, her ne pahasına olursa olsun şehirde bizi aramaya karar vermiş.

* * *

Rehberimiz bir Rum. Çeşitli milletlerden müşterilerle çalışmış, ihtisası Yankee'ler üzerine. Amerika'ya da gitmiş. Çok mağrur, daha Romalılar barbarlık dönemindeyken, milletinin büyük bir medeniyet yaratmış olduğunu biliyor.Türkler yabancılara rehberlik yapmıyorlar. Yabancı rehberleri ya Rum, ya Ermeni, ya da Yahudiler. Türk, şehri çevreleyen üç denizde kürek çeken sandalcı, hammal, amele olabilir ama turistlere hizmet etmez.

Rehberimize ne kadar kızsak, ne kadar surat da assak, kendimizi elinden kurtaramıyoruz bir türlü. Vazifesi bize refakat etmekmiş. Bu konuşmadan anlıyoruz ki, o, hizmet etse de etmese de sonunda bize bir fatura çıkaracak.

Bizi şehri kuşbakışı gören Galata kulesine götürüyor. Orada hemen başlıyor: Ladies and gentlemen! Halbuki biz bir bey ve bir hanımız ya neyse... Şurası Pera, burası Galata, Stambul, karşısı Üsküdar.

Lâfını kesiyor ve daha fazla bir şey öğrenmek istemediğimizi söylüyoruz. Bizim kadar alakasız Konstantinopel seyyahına daha önce hiç tesadüf etmemiş olmalı. Buna rağmen dışarı çıktığımızda karşı tarafı gösterip: Ayasofya camiine! diyor.

Peşine düşüyoruz.

Caminin girişinde, kâfir kösele tabanlarımızla, mukaddes döşemelere basmayalım diye, çizmelerimizin üzerine hasırdan yapılmış terlikler geçiriyoruz. Ayaklarımızdaki bu terliklerin yürümemizi zorlaştırmasına rağmen ilerliyoruz. Burası müthiş bir mekân. Buranın bizce en dikkate şayan tarafı cesameti değil –bundan önce nice büyük katedraller görmüştük– kuvveti ve mimarisinin kabalığı. Her şey masif ve ağır. Taa tepede, kubbelerin altında insanlar ip merdivenlere tutunmuş çatıyı tamir ediyorlar. Küçücük çocuklar gibi göründüklerine bakılırsa aramızdaki mesafe hayli fazla; yukarı doğru incelip, uzanarak göz yanıltan hiçbir sütun ve kemer bulunmadığından kubbenin ne kadar yüksek olduğunun farkına varamamışız.

Eski bir kilise olan bu yapının her tarafındaki haçlar kazınıp, duvarlara Kuran'dan ayetler yazılmış. Abdülhamid'in altın tuğrası mavi zemin üzerinde parlıyor. İhtişam ve şatafat yerine, gri renkli sıva hakim duvarlara. Daha sonra bu duvarların aslında mozaik kaplı olduğunu keşfediyoruz. Etraf galerilerle çevrili, erkeklerinki açık, kadınlarınki kafesli. Buraları Sultan'ın haremine ait mekânlar. Üzerinde peygamberin parmak izi bulunan sütuna gelince rehberimiz anlatmaya başlıyor. Küstahlık edip, bu hikâyeyi en az onun kadar bildiğimizi söylüyor ve susturmaya çalışıyoruz. Yüksek perdeden çıkan sesiyle hem bizi hem de köşelere çekilmiş insanları taciz ediyor. Kes sesini! Bize tek kelime ile cevap ver: Şurada oturan insanlar kim?

İlahiyat talebeleri.

Yaklaşıp bakıyoruz; çıplak ayaklı, narin, okumuş insanlar, oturdukları yerde önlerine açtıkları kitapları ezber geçiyorlar. Bunlar kendilerini peygamberin hizmetine adamış genç adam-

lar. Rehberimizin bu kadar yüksek sesle konuşmasına rağmen, aralarından hiçbiri başını kaldırıp bakmadı. Aşkolsun! diye düşünüyoruz, işte bu adaylardan, nabza göre şerbet vermeyen, tartışmaya girmeyen ve geri adım atmayan fanatik din adamları yetişir. Hıristiyanlıkta din adamlarının öğretilerini modernleştirmeleri lazım geliyor. Zamana ayak uydurmak icabedermiş.

Ayasofya camiinin her tarafını dolaşıyor, sonra yine talebelerin oturduğu yere dönüyoruz. İçimizde, acaba bize gösteriş yapıyor da sahiden okumuyorlar mı, diye bir şüphe belirdiğinden rehberimizi olduğu yerde bırakıyor ve yavaşça yanlarına yaklaşarak gözetliyoruz. Beyhude şüphelenmişiz, hepsi de derslerini ezberlemeye çalışan çocuklar gibi gövdelerinin üst yarısını ritmik bir şekilde ileri geri sallayarak, fasılasız okuyorlar. Uzun bir müddet durup, fevkalade güzel bir genç adamı seyrediyoruz gizlice. Başı takkesiz, mintan ve entarisinin göğsü kemerine kadar açık, kafasının biçimi pek hoş. Aniden başını kaldırıp, bakışlarını yüzümüze dikiyor ve sanki kendi sesini bastırmaya çalışırmış gibi yüksek sesle okumaya devam ediyor. Uzaklardan gelip, yanımızdan, bize hiç temas etmeden geçen bu yakıcı bakışı asla unutmayacağım. Bizleri görmeden tekrar kitabına daldı. Haşmetli bir kral ve kraliçe bile olsaydık, orada bulunuşumuz hiçbir şey ifade etmeyecekti ona. Belki de caminin ışık vaziyeti bizi görmesine mani olmuştur diye düşünüyoruz. Birimiz yerinde kalırken diğerimiz genç adamın yakınına gidiyor. Fakat yine yanılıyoruz, görüyoruz ki ışık vaziyeti mükemmelmiş.

Demek ki, peygamberin kelâmını öğrenme azmiymiş onun gözlerini körleştiren. Oturup bu kelâmı ezberleyen genç adam gibi azimli ve kabiliyetli 300 milyon insan daha yaşıyor dünyada. Peygamberin dedikleri çok vazıh değildir, rüyeti /[vizyonu] yüksek, müphem ve ebedidir. Lakin onun kelâmı her gün, herhangi bir din adamı tarafından aşağı çekilmeye, anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıyor; okunuyor ve kabul ediliyor.

Bizim peygamberimiz de vazıh değildi. Havarileri de onu anlamadılar. Ulu ve mukaddes şeylere dair fikirlerini öğrenmek istediler ama verdiği cevapları anlaşılmaz buldular. Muammayı anlamak icap etmez, eğlencelik de değildir. Eğer insan ulu ve

mukaddes mefhumları tahrif etmek, silmek arzusunda ise, o zaman muammayı "izah eder", kolay anlaşılır hale getirir, kilise müdavimlerinin fikir seviyesine indiririr, Amerikanlaştırır.

* * *

Rehberimiz otele dönüp, yemek yememizi teklif ediyor. Katiyyen kabul edemeyiz! Bize bir Türk lokantası bul! Çok uzakta, diyor rehber. Zarar yok. İki tane taht-ı revan getir; Türk usulü gidelim!

Rehberimiz bizi iki atın koşulmuş olduğu bir arabaya götürüyor. Arabacıya da Galata Köprüsü'ne çekmesini söylüyor.

Hayal kırıklığı içinde arabaya oturuyoruz. Mısır'daki gibi hadım ağaların refakat ettiği, müjdecilerin önden yol açtığı bir taht-ı revan tahayyül etmiştik biz. Halbuki arabaya bindirildik.

Çok uzun olan köprü, üzerinden geçen trafik yükü sebebiyle salıncak gibi sallanıyor. Köprünün başında geçiş parası ödüyoruz. Bizimle aynı istikamete giden veya karşı istikametten gelen bir yaya ve vasıta kalabalığının içinde buluyoruz kendimizi, kırmızı fesler köprüyü gözümüzün alabildiği mesafelere kadar renklendiriyor, acaip bir manzara bu; kırmızı başlıklar giymiş, sürekli hareket halindeki kafalar sanki üzerinde al gelinciklerin yüzdüğü upuzun bir nehir gibi.

Köprüyü geçip, karışık bir semte geliyoruz. Burada manzaraya türban hakim. Arabacı bizi bu insan denizinin ortasından hayran olunacak bir emniyetle ve sokakların vaziyetinin müsade ettiği ölçüde hızlı geçirerek, daha sakin bir semte götürüyor. Bahçeleri, akasya koruları ve pencerelerinde, balkonlarında yeşil kafesleriyle Harem diyarındayız şimdi.

Valide Sultan burada oturuyor, diye izah ediyor arabacı. Ne bir nöbetçi ne de şatafat var burada. Yalnızca pencereleri kafesli bir saray. Bir müddet sonra Sultan'ın kızkardeşinin sarayının önünden geçiyoruz. Pencerelerde yine kafesler. Sonra Vali'nin haremi. Çok zengin olan Vali'nin harreminde kırk kadın varmış. Rehberimiz başını sallayarak, bize kendi görüşünün tek zevceli Hıristiyanlık görüşü olduğunu anlatmaya çalışıyor.

Lokantaya vardığımızda uyanık Rum'un bizi aldatarak, bir başka Rum tarafından işletilen, atlas yakalı smokin giymiş garsonların hizmet ettiği, Avrupai, sıkıcı bir yere getirmiş olduğunu anlıyoruz. Elimizden başka bir şey gelmediğinden rehberin dediğini yapıyor ve yemeğimizi yiyoruz.

Kısa ve öz bir yemek oluyor bu.

Şimdi ne yapacağız? diye soruyoruz rehbere. Biz dışarı çıkmak istiyoruz ama siz burada kalabilirsiniz!

Benim vazifem, size refakat etmek, diye cevap veriyor. Bugün hû çeken dervişleri gösterebilirim size, ama daha vakit erken. Akşamüstü olmasını beklerken, Kapalı Çarşı'yı gezelim.

Kapalı Çarşı'ya gidiyoruz. Şimdi Şarklı bir şair olup, harikuladeliğin şiirini yazmanın, kendini bir Arap gecesine kaptırmanın tam sırası, diye düşünüyorum. Ama Çarşı seyredilecek bir masal diyarı değil, envai çeşit malların satıldığı dükkânlardan meydana gelmiş bir labirent. İpek ve mücevher satan dükkânlar, harem kadınlarının ve cariyelerinin buluşma yeri. Labirent içindeki her sokakta ayrı bir mal çeşidi bulunuyor; bir sokak dokumacıların, diğeri bakırcıların, bir başkası kasapların... Kokulu baharatların satıldığı bir sokaktan geçerken sık sık hapşırmak mecburiyetinde kalıyoruz. Dükkânların önünde çuvallar halinde baharatlar yığılı, Şark'tan yeni gelmiş develerin yükleri de yine aynı mallar.

Ne satın almayı arzu ederdiniz? diye soruyor rehberimiz ve bize yolu göstermeye hazırlanıyor.

Hiçbir şey! diye cevap veriyorum. Otele dönmem lazım, mektup gelmiş olabilir.

Vicdansız adam benim tarafımı tutmuyor. Kendimizi bir kuyumcunun önünde buluyoruz. Rehberin yüzünde pek mutsuz bir ifade var, bu dükkânın önünde durmuş olması tamamen tesadüf.

Burada da kalıyoruz zaten.

Dükkândaki mallara bakmak çok vakit alıyor, ben bir an evvel buradan çıkmaya gayret ediyorum..

Şu kenarları zümrütle çevrili cezve çok güzel değil miymiş?

Evet, tabii.

Şu firuze taşlı broş da ne hoşmuş değil mi? Pek pahalı da sayılmazmış.

Otelde beni bekleyen mektuplar olduğundan katiyyetle eminim.

Eh, daha sonra yine geliriz buraya, diyor rehber, benim prensip sahibi bir adam olduğumu anlamışa benziyor..

Kabul ediyorum, yarın yine geliriz, hatta sabah erkenden, ezanla beraber.

Fakat firuze broş satılmış olabilir o zamana kadar.

Ha, ha, ha! diyorum, sanki buraya daha evvel gelmişim de her şeyi bilirmişim gibi, çarşıda bunun gibi binlerce kuyumcu var, her kuyumcuda da böyle bir broş bulunur. Ama yarın yapacağımız ilk iş buraya gelmek olacak.

Böyle bir vaadde bulunarak, kendimi oradan kurtarmış oluyorum.

Ancak, dönüp dükkâna bir bakmadan da edemiyorum. Hakikaten de bir masala açılan kapıydı burası. Uzak bir dünyadan, meçhul bir hayalden, müthiş bir masal gibi mücevherler vardı burada. Şarkın kıymetli taşları gözümüzü kamaştırmıştı.

III

Kabristan ve Derviş

Boğaz'ı vapurla geçiyoruz. Rehberimizi atlatarak buraya kendi başımıza geldik. Bırakalım, gitsin bizi Köprü'de arasın! diye düşünüyoruz ve ondan kurtulmuş olmaktan dolayı sevinç içindeyiz. Bu günü dervişlere ayırdık.

Senelerdir kitaplardan okuduğumuz mukaddes Eyüb'ü ziyaret edeceğiz.

Gişeden bilet almakta biraz zahmet çekiyoruz, ne konuşmasını, ne para saymasını, ne de iki bilet istediğimizi söylemeyi biliyoruz. Bizle meşgul olmak gişedeki adamın epey vaktini alıyor, arkamızda halk sıkış tepiş bekleşiyorsa da, gözlerinde bize karşı hiçbir memnuniyetsizlik ifadesi görünmüyor. Nihayet her ikimizin de elinde birer yeşil kâğıt parçası, vapura doğru giden kalabalığı takip ediyoruz.

Sakin bir akşamüzeri. Etrafımızı kayıklar, küçük istimbotlar ve vapurlardan oluşan bir kalabalık çevreliyor, diğer bütün sahil yerlerinde olduğu gibi burada da kısa kollu mintanlarıyla genç delikanlılar kürek çekiyorlar. Şurada bir sandal, burada müthiş uzun, kano benzeri bir tekne, bazı süslü tekneler, altın yaldızlı burunlarıyla kayıklar. Hadımağaların kürek çektiği kayıklarda yaşmaklı hanımlar. Bana refakat eden bayan yaşmaklı hanımlara el sallıyor, onlar da el sallayarak cevap veriyorlar. Harikulade kıyafetler içinde, kayıktaki yastıklara uzanmışlar, başlarını küpeşteden uzatıyorlar.

Vapurda Levant'ın bütün ırklarını görmek mümkün. Kadınlar, erkekler, çocuklar ve müthiş güzel yüzleriyle genç kızlar. Vapur hareket edip de rüzgâr esmeye başlayınca, güvertedeki güzellerden bazılarının yaşmakları uçuşuyor; ancak yaşmağı tekrar örtmek için pek de acele edilmiyor. Rüzgâr şiddetini arttırdıkça, göze âyan olan güzellerin miktarı da artıyor. Şark'tan bildiğimiz kurnazca bir oyun bu. Yaşlı bir kadın peçesi yüzüne daha da yapışsın diye yüzünü dosdoğru rüzgâra tutar, güzel bir kadın ise münasip bir vaziyet alarak oturur.

Yaşmaklar uçuştuğunda kaç efendinin gözlerinde kıvılcımlar çaktığı görülmeye layık bir manzaraydı doğrusu.

Vapur iskeleye yanaşıyor, inip bir araba çeviriyoruz.

Eyüb! diyorum.

Türkçesi de Eyüb ama arabacı benim telaffuzumu anlayamıyor. Çok sarih bir şekilde tekrarlıyorsam da fayda etmiyor. Şimdi ben söyliyeceğim! diyor refakatçim ve Eyüb diyor. Biraz utanıyorum, her ne kadar bambaşka bir kelime gibi telaffuz ettiyse ve de benim kadar bağırmadıysa da ne dediği hemen anlaşılıyor. Arabacı kendi kendine tekrarlıyor: Eyüb? Refakatçim adamın anladığını başını sallıyarak tasdik ediyor. Yanlış bir Eyüb'e gideceğimizden katiyetle eminim ama şimdilik susmayı tercih ediyorum. Şu ikisi durmuş Türkçe konuşup anlaşıyorlar ve bir ittifak kuruyorlar bana karşı.

Arabaya binip yola koyuluyoruz.

Doğru Eyüb'e gelmişiz. Bütün dünyayı görmedim ama zannederim tek bir Eyüb vardır dünyada. İşte bu mukaddes yer. Arabacı buraya daha başka turistler de getirmiş ve onların ne görmek istediğini biliyor olmalı ki, bizi ikinci Muhammed'in camiine götürecek olan cümle kapısının yakınında bırakıyor. Ama biz caminin yanından geçip gidiyoruz. Büyük camiler fotoğraflarda güzeldir. Yüksek değil, yayvandırlar. Fakat insan yayvan bir bina ile başka hiçbir şey arasında münasebet kuramaz. Ayasofya camisi geniş bir kasaba gibidir ve dünyanın ikinci büyük cemaatini barındırabilir. Lakin, yassıdır, basıktır. İkinci Muhammed'in camiinde Osman'ın kılıcı muhafaza edilmektedir, sultanların tahta çıkarken kuşandıkları bu kılıcın ehemmiyeti büyüktür. Evet tabii – ama biz Eyüb'e girmek üzere caminin yanından geçip gidiyoruz.

Eyüb mezarların dünyası, servilerin, çınarların ve çiçeklerin dünyası. Etrafta camiler, ölüm mabedleri, türbeler, mezar taşları. Ve her yerde huzur. Serviler kıpırtısız, dimdik kuleler gibi, palmiyelerin yaprakları rüzgârda hafifçe titreşiyor, başkaca ses işitilmiyor. Biz bile şehirden ve caddeden uzaklaşarak içerilere doğru sokuldukça, adımlarımızı daha hafif atmaya başlıyor ve ölüm diyarında fısıltıyla konuşuyoruz. Yavaş sesle konuşmamızın sebebi korkuyor olmamız. Bizler kâfiriz ve belki de Eyüb'ün çok içlerine, mukaddes bir korunun kuytuluklarına sokulmuş bulunuyoruz. Lakin daha da içerilere doğru ilerlemeye devam ediyoruz, cansız bir dünya bizi sarıp sarmalıyor. Oturuyoruz.

Canlılar da kabristana huzur bulmak üzere gelebilirler. Burası Pasifik okyanusundaki ıssız bir ada gibidir. Fakat hayat hiçbir yerde, burada olduğu kadar mücadele vermez, muzaffer olmaz: En yüce ağaçlar ve en canlı kurtlar burada bulunur. Bizim memleketteki kabristanda ahududular yetişirdi kendiliğinden. Her sene yeniden fışkırırlardı, ve biz çocuklar ahududuların bulundukları yeri gayet iyi bilirdik. Her biri, bir ağız dolusu şarap gibiydi...

Yunanlılar ölülerini gömmezden önce yakarlardı. Mezar abidesi olarak bir meşaleyi ayağıyla söndüren koruyucu ruhun heykelini yaparlardı. Hayat böyleydi işte: Bir meşale gibi parlar ve sönerdi.

Yahudiler ve Hıristiyanlar ölülerini yeniden dirilebilsinler diye bütün olarak gömerler. Cenaze merasimi ölülerin kendilerini bir bütün olarak yeniden bulmalarını kolaylaştırmak anlamına gelir. Ancak rüzgâr toprağın tozunu dört bir yana dağıtır.

Zerdüşt, yırtıcı kuşların ölülerin peşinde olduğunu öğrenmişti. Vadide insanlar öldüğünde, kuşlar dağların zirvelerinden aşağılara akın ederler, diyordu. Hürmüz'e sorardı: Toprağımızı rahatsız eden ve bereketini kaçıran üçüncü şey nedir? Hürmüz cevap verirdi: Üçüncü şey, toprağı kazıp insan cesetlerini içine koymaları.

Sadece Mısırlıların hiçleşmeye tahammülleri yoktu. Cenazelerini otlarla doldururlar, ebediyyen baki taşlar haline getirirlerdi. Toprağa heykeller gibi gömerlerdi ölülerini.

Lakin Muhammed, kabristan mümbit olur, diyor. Demek ki hayata kıymet veriyordu...

Mezar taşlarından ibaret bir şehir uzanıyor gözlerimizin önünde. Kabirlerin her birinin üzerine dikilmiş bulunan ikişer taş, birer sanat şaheseri, emsalsiz sabır işleri. Hepsinin üzerinde Kuran'dan ayetler bulunuyor, bazıları altın yaldızla yazılmış. Başucu taşları türban ya da fes şeklinde yapılmış. Yeşil türbanlar, yüksek mertebe işareti. Kadınların mezarlarının başlarına da taşlar dikilmiş, fakat bunlar ne sarıklı ne de yeşil renkte.

Ölüler zengin bir diyarda yatıyorlar. Zenginliği yaratan kendileri zaten; "Kabristan mümbit olur". Ölüler etraflarında temiz ve sıhhatli bir çevre, zengin nebatat ve her şeyin yetişmesine müsait mümbit bir toprak yaratıyorlar. Ölüler sanki orada uzanmış, yüzlerinde trajik bir tebessümle, kadavranın hijyeni gibi sabit bir fikrin tatbikatını yapıyorlar.

Sükût! ölüm diyarında muhakeme yapılmaz.

Arkamızda bir palmiye korusu var. Sırtımızı oraya vermiş gibiyiz. Palmiyelerin geniş yaprakları en sakin havada bile hafif hafif sallanır ve korudan belli belirsiz bir hışırtı yükselir daima. İşte bizi dilsizleştiren bu hışırtı, bu geniş yapraklar ve bu muhteşem yeşillik. Orada otururken, mazide kalan tanıdık bir şeyle, ya daha önceden gittiğimiz bir memlekette ya da rüyada veya da bir evvelki hayatımızda yaşadığımız bir olayla aramızda irtibat kuruluyor. Belki de beşiğimiz palmiyeler diyarında bizi yavaş yavaş sallayan bir lotüs çiçeğiydi bir zamanlar...

Kalkıp, yürüyoruz.

Bu esnada cenaze taşıyan iki adama tesadüf ediyoruz. Şapkamı çıkarıyor ve elime alıyorum. İki adam bize aldırış etmeden yanımızdan geçip gidiyor. Taşıdıkları bir fakirin cenazesi, ne tabutu var, ne Kuran'dan ayetlerle bezeli örtüsü, ne de peşinden ağlayarak giden kadınlar. İki adam bir kuytuluk köşe arıyorlar ve yüklerini indiriyorlar. Ve çukur kazmaya başlıyorlar.

Bakışlarımızı semaya çeviriyoruz, tepemizde kuş çığlıkları. Ne çeşit bir kuş bunlar? Oldukça iriler, hilâl şeklinde kanatları var. Çaylaklar. Eyüb'ün üzerinde uçuşuyor, cenazeyi tanıyor ve takip ediyorlar. Daha şimdiden çürümüşlüğün, fosfor asitinin kokusunu almışlar, birbirlerine haber veriyorlar. Namuslu

çaylaklar gibi uçmuyorlar şimdi, hafif hafif kanat çırparak havada sallanıyorlar. Şimdi her şey iki adamın cenazeyi ne kadar derine gömeceklerine bağlı!

* * *

Kapının dışında bir araba duruyor ve birisi sesleniyor: Merhaba! Nihayet sizi bulabildim! Rehberimiz. Asla elinden kaçamadığımız, münasebetsiz Rum. Gişeden sorup, Eyüb'e geldiğimizi öğrenmiş.

Arabaya binmeye tenezzül etmez misiniz, diyor.

Biz de biniyoruz.

"Hu çeken dervişlere gideceğiz,"[3] diyoruz.

Çok kısa bir müddet sonra tekrar şehire ve hayata dönüyoruz. Arkamıza baktığımızda çaylak kümeleri ve serviler görülüyor...

Daha yolda giderken, başlarında Şark'tan tanıdığımız tuhaf külahları olan üç kişiyle karşılaşıyoruz. Bunlar tekkelerine gitmekte olan dervişler. Bir müddet daha yolumuza devam ettikten sonra arabadan iniyor, yaya olarak bu üç garaibi takip ediyoruz. Yüzlerinde ciddi ama temiz bir ifade, hiç konuşmadan yürüyorlar. Kıyafetlerinde dikkat çekecek hiçbir taraf yok, belinden bir iple sıkılmış uzun kahverengi entari vücutlarını baştan ayağa örtüyor; ancak başlarındaki acaip şeyler yüksekliği ve şekli itibarıyla şeker külahına benziyor. Boz renkli keçeden yapılmış, sert, hava geçirmez, başta taşıması bile bir hüner olan külahlar.

Dervişler Müslüman keşişlerdir.[4] Türkiye ve İran topraklarında diyar diyar gezerler yahut da tekkelerde bir şeyhin etra-

3 Hamsun, dervişleri "çığlık atan dervişler" olarak isimlendiriyor. Biz birkaç yerde gerçeğe daha yakın bir terim olduğunu sandığımız "hu çeken dervişler" deyimini kullandık. (Ç.N.)

4 Hamsun, Rufai dervişlerinin tekkesine yaptığı bu ziyarette, İslam dinini hiç bilmediğinden, gördüklerini Hıristiyan felsefesine dayandırarak açıklamaya çalışmakta ve olayı tam olarak anlayamadığından da pek çok yorum hatası yapmaktadır. Kullandığı terminolojideki yanlışları da, yazarın düşünme tarzını yansıttığından, düzeltmeksizin çevirmeyi daha uygun bulduk. (Ç.N.)

fında toplanmış cemaatler halinde yaşarlar. Garp'daki keşişler gibi onlar da tarikatlara bölünmüşlerdir. Rakseden dervişler, hu çeken dervişler, yüzen, koşan dervişler. Her tarikatın kendine has bir ayin tarzı vardır. Bu ayinlerini en aşırı şekilde icra etmekle bütün İslamiyete Allah'tan sevap kazandırabileceklerine inanırlar. Dervişler diğer insanların günahlarını üzerlerine yüklenerek, kendilerine eziyet eden şehitlerdir. Yüzen derviş vecd içinde bulunduğu müddetçe zemin üzerinde "yüzmeye" devam eder: Bu vecd halinde kendisini Allah'a çok yakın hisseder.

Biz, hu çeken dervişleri dinlemeye gidiyoruz.

Tekkeye vardığımızda, içeri girmek için para ödüyoruz. Kapı geniş bir salona açılıyor. Alçak bir tahtaperdenin gerisindeki tahta bir sıranın üzerinde kendimize yer buluyoruz. Salonu çevreleyen tahta perdenin dış tarafında biz ve bizim gibi meraklılar oturuyor, içindeki alanda ise dervişler gösteri yapacaklar. Duvarlar, Kuran'dan alınmış ayetler ve diğer dekoratif süslemelerle bezeli; zemine ak, sarı, boz, kızıl, kahverengi, mavi ve kara koyun postları yayılmış. Aralarında yeşil renkli post bulunmayışına şaşıyoruz, unutulmuş mu acep? Tabii ki hayır; yeşil peygamberin rengidir, mukaddes olduğundan üzerine basılamaz.

Şeyh gerilerdeki bir kapıdan içeriye giriyor. Kırk yaşlarında harikulade güzel ve mülayim yüzlü bir adam. Üzerinde siyah bir entari, başında da siyah bir külah var. Kuran'dan ayetler okuyor.

Bu güne kadar gördüğüm en biteviye ve en can sıkıcı şamata başlamış bulunuyor. İki saat devam eden ayinin nihayet sonuna gelindiğinde hiç kıpırdamadan oturup, çığlıkları dinlemekten ve bunlara makul bir mânâ vermeye gayret etmekten bitap düşmüş bulunuyoruz.

Ayin şu şekilde yapılıyordu:

Şeyhin okuması bittiğinde, otuz şeker külahı diz çöküp, dualar okumaya başlıyorlar. Lakin bunlar henüz çığlıklar değil, sadece bir girizgâh. Fakat bu girizgâh da müthiş uzun sürüyor.

Okumaları bittiğinde şeker külahları ayağa kalkıyorlar, şeyh bir duaya başlıyor. Kulağa hoş gelen, l harfinin ve sesli harflerin bolca kullanıldığı bir lisan, Lâ ilâhe illallâh, Allahtan başka Tanrı yoktur. Dua devam ederken yerlere daha başka

postlar da yayılıyor. Zemininde bu kadar çok post serili bir başka odaya tesadüf etmemiştim şimdiye kadar. Dua bitiyor.

Bir hanende diz çöküp, terennüme başlıyor. Ayakta duran şeker külahları da cevap veriyorlar, mukabele bu. Buna da, çığlık demek mümkün değil herhalde. Asıl hu çekenler daha henüz çığlıklara başlamadılar, ara sıra birkaç ses veriyorlar. Ancak yerdeki hanende yorulma emareleri gösteriyor, mendilini çıkarıp terini kuruluyor. Şarkı hiç bitmeyecek gibi. Bu insanların her şeyi ebediyete kadar uzatarak yapmaları ne garip. Garip mi? Hayır, son derece tabii, huşu içinde kendilerinden geçmeye çalışıyorlar

Mukabele devam ediyor, hanendenin durumu vahim, mintanını çıkarıyor, kendini şarkıya kaptırıyor.

Kuvveti tükenip de devam edemez hale geldiğinde, şeker külahları tehlikeyi hissediyor, onu kurtarmak için şarkıya daha fazla müdahale ediyorlarsa da artık çok geç, hanendenin sesi tedricen kısılıyor ve nihayet bitiyor.

İşte o vakit beyaz sakallı bir ihtiyar koşuyor imdadına. Sıska, kuru kemik, solgun benizli adam ilk hanendeyi kenara itip kendisini yere atıyor ve terennüme başlıyor. Sesi ne çok pes, ne de tiz, lakin birkaç perdeden çıkardığı öyle sesler var ki kimse yetişemiyor. Sanki bir kaya oturmuş da terennüm ediyor.

Ancak bu ihtiyarın da kuvveti tükeniyor. Dervişler ellerinden geleni yapıyor, sesleriyle hanendeye destek oluyorlar. Kendilerini kaptırıp ihtiyar adamın çıkabildiği iki perdedeki seslere doğru yükseldiklerinde ihtiyar mücadele etmeye başlıyor, kendi sesinin işitilmesini istiyor çünkü. Daha fazla çoşmak üzere ellerini ve yüzünü tırmaladığını görüyoruz. Lakin mağlup oluyor. Sesini en yükseğe ulaştırabildiğinde, şeker külahları çığlığın zirvesini aşmış, bir yenisine hazırlanmakta oluyorlar.

Bu arada birinci hanende canlanıyor. Etrafına bakınıp, müdahale edilmesi gereken yerde derhal müdahale ediyor. Yaşlı kayayı kenara yuvarlayıp yerini alacak ve terennüme başlayacak kadar kuvvet toplamış.

Dervişler ise söz haklarından vazgeçmeye niyetli görünmüyorlar, sesleri giderek tizleşiyor ve sarsılmaya başlıyorlar. Artık hu çekmeler başladı denilebilir, dervişler terliyor ve enta-

rilerini sıyırıyorlar. Şarkı şu ana kadar yüksek perdeden ve yarı mecnun bir halde icra ediliyordu ama yine de bir güftesi vardı; şimdi ise güfte tedricen kayboluyor, ara sıra bir kelime, bir yalvarış duyuluyor, sesler çığlık halinde yükseliyor, sarsılmalar şiddetleniyor.

Peki şeyh bu sırada ne yapıyor? Bu çılgınlık onun idaresi altında. Bu sarsılmaları başlatan da o. Zemin üzerinde tepiniyor ve ritmik bir şekilde öne arkaya, sağa sola doğru sallanıyor. Kendini çok fazla kaptırmadan, diğerlerinin neler yapacağını ima ediyor; ayrıca gözleri tek tek hepsinin üzerinde. Müteredditi birini gördüğünde hemen yanına gidiyor, bir takım işaretler veriyor. O zaman adam da Allah aşkı için sesini biraz daha yükseltip, emsalsiz bir çığlık atıyor.

Gürültü zirvesine çıkmış vaziyette şimdi. Dervişler birbirlerine sesleniyor, coşuyor, etraflarına aldırmadan kendilerini kaptırarak çığlıklar atıyorlar. Gövdelerinin üst kısımlarının sarsıntısı şiddetleniyor, süratleniyor, tek tek sarsıntılar, toplu halde ve dört bir tarafa sallanma haline geliyor. Havada fasılasız bir kargaşa hüküm sürüyor. Birileri son nefesini verirmiş gibi hırıltılar işitiliyor, entariler yerlere saçılıyor.

Tam bu esnada, uzun boylu, esmer bir zabit resmi kıyafeti ile içeriye giriyor. Rütbesi miralay. Behemehal hu çekenlerin arasına karışıyor. Müthiş gayretkeş, kaçırdıklarını telâfi etmek arzusunda. Muvaffak olamayacaksın diye düşünüyoruz, çok zayıf ve narinsin! Lakin bizi haksız çıkarıyor. Bu yeni gelen taze bir kuvvet. Ne kadar işinin ehli bir usta olduğunu çok geçmeden görüyoruz. Onun icraatiyle ayin beklenmedik bir şekilde canlanıyor. Birkaç çığlık atıp, bir iki kere de sarsıldıktan sonra, vaziyetin ciddiyetini göstermek istercesine üniformasını üzerinden sıyırıp atıyor, şimdi attığı çığlıkların, her çığlıkseveri mest edeceği kesin. Dervişleri öylesine heyecana getiriyor ki, müthiş çığlıklar kopuyor, çılgınca haykırışlar ve iniltiler yükseliyor; ancak zabit vaziyete hakim. Herkesten daha ziyade sallanıyor, yanındaki dervişleri birer birer deviriyor ve neredeyse diğerlerinin dikkatini çekecek kadar kendi başına çığlıklar atıyor.

Ve çığlıklar, sağa sola, öne arkaya sallanmalar devam edip gitmekte. Çığlık atanlar üzerlerindeki kıyafetleri birer birer çıka-

ra çıkara, sonunda terden sırılsıklam bir mintan ve bir donla kalıyorlar. Ve bu cehennemi kargaşa üç çeyrekten fazla devam ediyor. Sonra duruyor. Çığlık atanlar delicesine sürülmüş atlar gibi inlemekteler, bitap düşenler arka tarafta bir odaya taşınıyorlar.

Sesler kesildiği zaman duyduğum mutluluktan daha büyük mutluluğu pek nadiren tatmıştım hayatta. Fakat mutluluğum kısa sürdü, ayin bitmemişti. Beyaz sakallı kaya kuvvet toplamış, oturup terennüme başlamıştı yeniden. Çığlık atanlar ona cevap veriyorlardu. Karşılıklı söylenen şarkı tekrar başlamıştı.

Az önce bitap düşüp, çekilen dervişler de arka odadan çıkıp, geldiler. Kardeşlerinin kuvvetinin nelere yettiğini görünce, onlar da aynını başarmak istiyorlar. Şimdi destek almadan yürüyebiliyor, hatta tek başlarına ayakta durabiliyorlar.

Karşılıklı söylenen şarkı devam ederken kapılar açılıyor ve hastalar içeri getirilip, şeyhin ayakları dibine yatırılıyorlar. Dört çocuk yüzükoyun zemine uzatılıyor. O kadar hasta ve küçükler ki, fasılasız inliyorlar; tedaviye tahammül edemeyecekleri anlaşıldığından üç çocuk gerisin geri dışarı taşınıyor, sadece bir kız çocuğu kalıyor yerde. Şeyh ağırlığını hafifletmek için üzerinden siyah cübbesini sıyırıyor, üzerinde bir cübbe daha bulunduğu görülüyor. Bir adımda kız çocuğunun sırtına çıkıyor, bir an orada durduktan sonra öteki taraftan yere iniyor. Çocuk ağlıyor. Şeyh aynı yoldan aheste ve rahvan adımlarla geri dönüyor; çocuğun ağlaması şiddetleniyor ve dışarı taşınıyor.

Üç yetişkin adam sedyelerle getirilip, yüzükoyun yere yatırılıyorlar, şeyh onların da üzerinden geçiyor, adamlar tekrar sedyelerine yerleştirilip dışarı taşınıyorlar. İçeri dört kişi daha getiriliyor, bunlar biraz daha sıhhatli olduklarından yürüyebiliyorlar. Aralarından bir tanesi zabit üniformalı, iki tane de nişanı var. Hu çeken miralay onu selamlıyor. Şeyh hastaların sırtında bir an duruyor ve tekrar yere iniyor.

Hastaların tıbbi tedavisi devam ederken, kaya oturduğu yerde terennüm ediyor, dervişler de ona cevap veriyorlar. Son hastanın da dışarı taşınmasını müteakip şarkı kesiliyor, sanki hanendelerin durmakta zorluk çektiğini gösterir tek tük iniltiler ve hırıltılar işitiliyor şimdi. Adeta bir hıçkırık nöbetinden kurtulmuş da nefeslerini toplamaya çalışıyor gibiler.

Şeyh siyah kaftanına bürünüyor, şeker külahları sahiplerini buluyor ve herkes entarilerini üzerine geçiriyor.

Ayin sona erdi.

* * *

Dışarıya, temiz havaya çıkıyoruz. Hakikaten buna çok ihtiyacımız vardı; terleyen dervişler ve çok sayıdaki seyirci içeriyi öylesine havasız bırakmışlardı ki bu havasızlık bizi kuvvetten düşürmüştü, sonunda çaresizlikten burnumuzu avucumuzun içine gömüp, mendillerimizin içine doğru nefes alıp vermek mecburiyetinde kalmıştık. Açılan kapılar dervişlerde de bir ferahlama yarattıysa bile, bunu hiç belli etmediler; entarilerini terden sırılsıklam mintanlarının üzerine geçirerek, arkadaki kapıdan dışarı süzüldüler.

Kendine eziyet bu günlük bitmişti; bir dahaki perşembe gene tekrarlanacaktı. Ve bu bir ömür boyu böyle devam edip, gidecekti. Hu çeken dervişler tarikatından geri dönüş yoktur...

Bu tekkeyi daha sonra tekrar ziyaret ettik ve ayinleri başından sonuna kadar seyrettik. Sanki tahta perdenin iç tarafındaki alanda tanımadığımız bir ruh yaşamaktaydı. Dünyanın her tarafında Tanrı'ya başka başka şekillerde ibadet edilir, buradaki insanlarsa kendilerini terzil etmek [aşağılamak] üzere tuhaf ve korkunç bir yol bulmuşlardı: Çığlık atmak. Sadece çıkardıkları sesler bile insanda utanç duygusu uyandırmaya kâfi gelir; bir de ilaveten yüzlerindeki o aksi ifade. Çığlık atmak, haykırmak değildir, kimse yüzünü buruşturan mimikler yapmadan çığlık atamaz ve çığlığın şiddetine göre yüzdeki ifade balık, hayvan veya ateş üfleyen efsanevi canavar khimaira maskelerine benzer. Hu çeken dervişler ar damarlarını çığlık atarak çatlatırlar. Orta Çağda kendilerini kırbaçlayanların fiiliyatı basit bir kamçı darbesi ve çok derin olmayan bir iradenin ifadesiydi. Bu kimseler, insanlarda merhamet duygusu uyandırmaktan kaçınmamışlar, tam tersine kadınları ve çocukları göz yaşlarına boğmuşlardır. Aziz Simon bir sütun üzerinde yaşayarak bütün dünyanın itibarını kazanmıştı. Çığlık atan dervişlerin kendilerine yaptıkları eziyet de bir irade ifadesidir, ancak bu irade en

aşırı noktaya getirilmiştir: Tarikatları, utanmazlığı, kendilerini aleme gülünç düşürmeyi emreder. Şarkın geniş muhayyilesidir burada seyirlik hale gelen. Dervişler çığlık atarlarken erkek ve kız kardeşleri oturmuş, onları seyretmekte, Türk seyirciler tebessüm etmekteydiler. Lakin dervişler kendilerini terzil etme mücadelesi verirken bu mücadeleden başka hiçbir şey düşünmezler. Attıkları çığlıklar arasında acaip ve nadir tesadüf edilebilecek olanları da vardı; mesela, seslerini içlerine doğru çekerek yani tersinden çığlık atıyorlar, bunu yaparken de yüzleri kedilerinkine benziyordu.

Dünyanın her tarafında Tanrı'ya başka başka şekillerde ibadet edilir. Ve bütün insanlar en hakiki Tanrı'ya ve yegâne doğru şekliyle ibadet ederler.

Halbuki Türk Allah'a ibadet eder.

Lâ ilâhe illallah.

IV

Sultan'ın Cami Ziyareti

Bugün cuma. Sultan camiye gidecek.

Bu merasime katılmak üzere icazet almalıyım. Maksadım zat-ı şahanelerinin erkânı ile birlikte ibadet ettikleri caminin içine girmek değil, cami dışında yapılan Şark memleketlerine has geçit merasimini seyretmek.

Bu icazet için iki gün uğraştıktan sonra, en iç kapıyı bizlere açmaya yarayacak olan mektubu Sefaretten alıyoruz. Mektubun hitabı şöyle : *Son excellence, Monsieur l'Aide de Camp du Service pour la Cérémonie du Sélamlik, etc., etc. Palais impérial de Yildiz.*

Fransızca ne kadar da kıvrak bir lisan diye düşünüyorum! Böyle bir hitap Norveççe nasıl olurdu? Hr. Dalai Lama, Lhassa, Tibet. Vesairelere yer verilmeden, tek ve aynı konu üzerinde bir müddet tekrar yapılmadan, kısa, kupkuru malumat sıralanırdı. Ve Norveç köylüleri bir mektup aldıkları zaman nasıl davranırlar? Bir saniyede yırtıp, zarfı yere atacak kadar akılları başlarında mıdır? Daha mektubu ellerine almadan kimden geldiğini bilmek isterler. Mektubu getirenden, zarfın içinde neler yazılı olduğuna dair malumat isterler. "Dış memleketlerdekiler" bizim "küçük insanlarımız" ın bu hareketi karşısında neler düşünmezler ki!..

Kiraladığımız sade bir araba ile yola çıktık. Ancak ön tarafta, bize hizmet edecek, arabanın kapısını açacak, önden gidip yol gösterecek, ipek astarı görülecek şekilde tersine katlanmış

pardesülerimizi taşıyacak olan bizim Rum oturuyor. Karşılaştığımız insanların alakalarına mazhar olmuyoruz; bizim cebimizde Ekselanslarının Teşrifat Müdürü ya da yardımcısına hitaben yazılmış bir mektup taşıdığımızın farkında bile değiller, halbuki bir bilseler, onların yazacakları rica mektuplarını da yerine iletebilir, onların davalarını en yüksek makamda temsil edebiliriz! Ha ha ha, bu insanların bize alaka göstermemeleri ne budalalık. Bize gösterdikleri kadar alakayı arkadaki arabaya, Almanları taşıyan arabaya da gösteriyorlar. Şüphesiz Almanlar da cami meydanına gidiyorlar, diye düşünüyoruz, ama kapıdan içeri adımlarını bile atamazlar!

İlerledikçe aralarından geçmek mecburiyetinde kaldığımız insanların sayısı tedricen artıyor, süvariler, piyadeler, müzisyenler ve sayısız meraklılardan ibaret gürûh aynı hedefe doğru yürüyor. Gideceğimiz yere bir an önce vasıl olmak üzere Rum rehberimize bir yan sokağa sapmak istediğimizi söylüyoruz. Arabacı isteneni yapıyor. Ancak bunun pek bir faydası olmuyor, çünkü burada da aynı miktarda insan var. Bütün Galata ve Pera ahalisi akın akın Beşiktaş'ın arkalarındaki bir noktaya, Hamidiye Camiine doğru ilerliyorlar.

Askeri bando bitmez tükenmez yolculuğumuzu şenlendiriyor. Civardaki sokaklardan da yer yer nefesli çalgılar işitilmekte. Süvari zabitlerinin müzik çalındığında daha hızlı ilerlediklerini farkediyoruz, tecrübeli av atları trompetlerin sesiyle coşuyor, burun kanatlarını vurulan davullar eşliğinde titreterek dans ediyorlar.

Altın yaldızlı bir cümle kapısının önünden geçerken, "İçerisi Sultan'ın yazlık sarayı", diyor rehberimiz. Heyûlâ gibi bir duvarın önüne geldiğimizde de içerisinin Sultan'ın haremi olduğunu bildiriyor. Duvar ikiyüz ayak yüksekliğinde, içerdeki sarayların kulelerinin yüksekliği duvarları aşıyor. Harem çok geniş.

Türk Sultanı'nın, ananelere göre "üç yüz kadın almaya hakkı vardır." Biz Garplılar Sultan'ın sahiden bu kadar çok zevcesi olduğuna inanırız. Böylesine şehvetli bir adamdır Sultan.

Burada evvela belirtilmesi gereken, Türk Sultanı'nın evlenmesinin mümkün olmadığıdır. Bu kanun daha sultanların kabile reisi olduğu Tatar çadırları devrinden kalmadır. Sultan'ın

kudreti sınırlanamaz, o bazı şeylere sahip olamaz, zira her şey kâmilen onun mülkündedir. Ataları da evlenmemişlerdir, Sultan'ın kendisi de bir cariyenin oğludur.

İkincisi, onun tek bir zevcesi vardır: Müstakbel sultanın anası haseki sultan. Bu cariye, sultana oğlan çocuk doğurmakla, yerini meşrulaştırmış ve Türkiye'de başka hiç kimsenin elinden alamayacağı hakları kazanmış olur. Böylesine kuvvete sahip bir kadının iki yüz doksan dokuz rakibeye de tahammül edebileceği zannedilebilir. Ancak bir orientalistin dediği gibi "Bu, insan tabiatını ve Şark kadınlarını tanımamak demektir." Başka bir mesele de, sultanlara gözdeler ve kadınefendiler sistemi aracılığıyla peygamberin de cevaz verdiği bir bir serbestlik tanınmasıdır. Ancak baş kadınefendinin ortalıkta bol miktarda rakibe bulunmasına göz yummayacağını da kabul edersek, sultanın kadınların sayısının sınırlı olduğu söylenebilir. Şarkı gayet iyi tanıyan Vambéry'in verdiği malumat bize bu münasebetleri Garplı monarkların münasebetleri ile karşılaştırma imkanını tanıyor!

Üçüncüsü, Harem'in sadece sultan'ın "zevceleri"nden ibaret olmadığına, saraya mensup kadınlarla, onların cariyeleri ve halayıklarını da ihtiva ettiğine dikkatler çekilebilir. Haremde, şimdiki sultanın himayesinde bulunan selefinin haremi, ve başta sultanın annesi Valide Sultan olmak üzere sultanın kızkardeşleri, teyzeleri, yeğenleri, cariyeler, halayıklardan ibaret yüzlerce kadın yaşardı. Sultan Abdülmecit'in kimilerine göre iki, kimilerine göre dört bin kadından meydana gelmiş bulunan ve yıllık masrafları hayli yüklü, geniş haremi dillere destandır. Bu kadar geniş bir harem, masraflı olmayacaktı da nasıl olacaktı? Sadece Valide Sultan'ın Hazinedar Ustası'nın elli cariyesi, bu cariyelerden her birinin de bir ya da iki kalfası bulunduğu söyleniyor.

Burada Şark işi bir ölçüdür mevzu bahis olan. Hizmetkârların sayısındaki bolluk rütbe ve itibarın işaretidir. Cariyeleri satın alanlar, geleceğin kadınefendileriydiler. Sultanların Konstantinopel'deki esir pazarlarına, insaniyetten nasibini almamış adamlarını göndererek haremlerine güzel kadınlar satın aldırdıklarını anlatırlar bizlere. Bu, Garp dünyasının hayallerine hitap eden bir masaldır. Bizdeki yarı cahil bir takım adamlar, en azından bu mevzuda zengin malumata vakıftırlar!

Vambéry " Kadınefendiler cariyelerinin çokluğu ve güzelliğiyle iftihar ederlerdi" diyor. Onlar için cariyeler, mücevherlerle karşılaştırılabilecek birer lüks eşya değerini taşıyordu. Bahsi geçen hazinedar ustasının elli cariyesi de güzellikleriyle ünlüydüler. Cariyeler çocuk yaşta para karşılığı satın alınarak saraya getirilir, haremde eğitilir, acemilikten yüksek mertebelere ulaşırlar ve nihayet kendileri de bir cariye almayı hak ederlerdi. Ancak hepsi de kadınefendilerin malıydılar ve onların isteği ile satılabilirlerdi.[5] Sultan'ın evin efendisi gibi hareket edip, günün birinde bu köle ticaretini ortadan kaldırması lazım gelmiyor muydu! Ama ne de olsa o da Şarklı bir erkekti ve güzel hizmetkârlardan memnundu; belki de böylesine bir değişiklik yaparak bin yıllık toplum nizamını yıkmak, hatta dine karşı gelmek pek kolay olmayabilirdi.

Saraya has bu hilkat garibesi sistem, halk tarafından nasıl karşılanıyordu? Türkiye'nin tamamen tahrip olmuş olması lazım gelmez miydi? "Bildiğim Müslüman ülkelerde" diyor, Vambéry "Bin erkekten ancak biri şeriatin izin verdiği gibi birden fazla kadınla evlenmeyi tatbik etmektedir. Türkler, Acemler, Afganlar ve Tatarlar arasında birden fazla kadınla evlenmek genelde işitilmemiş ve arzu edilmeyen bir şeydir". Bu, kültür ve mesuliyette hiç de küçümsenemeyecek bir disiplini ima etmekte. İmkanı olsa bile, peygamberleri bu çılgınlığı yasak etmese, hatta kendi hayatında gösterdiği misallerle cevaz da verse, Türk bu eğlenceye gönül düşürmez. Birden fazla zevcenin çok masraflı olması sebebiyle de , zaten zavallı fellah bu imkandan yoksundur. Ya zengin efendiler? Ya orta sınıf? Vaziyetleri karın doyuracak ekmekten çok daha fazlasına yeten şehirliler? İki zevcesini ekmek, üzüm ve incir suyu ile besleyebilecek durumda olmayan kaç kişi vardır ki? Yahut da şöyle düşünen pek çok divane bulunabilir: Üç boğazdan ne çıkar, ben de üç tane alırım! Üçüncüsü daha az yemek yer ve o sıskacık haliyle diğer ikisinin yanında bir köşeye sıkışır.

5 Satılmaz, azad edilir ya da toptan haremden atılırlardı. Bkz. Pars Tuğlacı, *Türkiye'de Kadın*, Cilt I, s.145. (Ç.N.)

Lakin, zavallı fellahın da, zengin efendinin de zevcesi bir tane. Türk Hükümdarı tıpkı Garptakiler gibi tek ve müstesna bir durumda.

Düşünüyorum da, eğer Hıristiyanlık birden fazla kadınla evlenmeye izin vermiş olsaydı, Avrupa orta sınıfı nasıl davranırdı? Ve nasıl bir hafifmeşreplik hüküm sürerdi evlerde, sokaklarda! Kristiania'da[6] iflas eden her iş adamının, müsadere edilecek mal ve mülkü bir haremden ibaret olurdu.

Hamidiye Camiine geldiğimizde arabadan iniyor ve arabacının parasını ödeme işini Rum rehberimize bırakıyoruz. Almanları taşıyan araba da tam arkamızda duruyor. Nereye gidecekler, diye düşünüyor ve durumlarının ne kadar acıklı olduğunu anlamalarına yarayacak bir nazar fırlatıyorum. Her önüne gelen bu kapıdan içeri giremez.

Rehberimiz "Böyle buyurun" diyerek bizi meydanın karşı tarafına geçiriyor. Camiden toprak bir yokuşla Yıldız Sarayı'nın[7] bulunduğu tepeye çıkılıyor. Ağaçlar ve çiçekler arasından sarayın bir bölümü seçilmekte. Daha şimdiden askerler toplanmışlar, ancak henüz merasim vaziyetine geçilmemiş, zabitler dolaşıp birbirleriyle sohbet ediyor, sigara içiyorlar.

Yüksek rütbeli zabitlerin arasına karışıyor, nöbetçileri geçiyor, sarayın solundaki bir binaya giriyoruz. Rehberimiz görevini mükemmel yapıyor, bir masayı işaret ederek, "Teşrifat Müdürü şurada! " diyor.

Bizim Rum hiç yol yordam bilmeyen biri. Bizi zabit gruplarının arasından neredeyse ite kaka geçirdi, nöbetçiyi selamlamadı bile, ama ben şapkamı çıkarıp nöbetçiye selam verdim; herkesin Ekselanslarının Teşrifat Müdürü ile bir görüşme yapacağımı anlaması için de Sefaretin mektubunu elimde taşıyordum. Bizim Rum, şurada oturuyor, dedi sadece.

İlerleyip, hayatımda görmüş olduğum en fazla nişan sahibi adamın önünde durdum; madalyaları her iki göğsünün köprü-

6 Norveç'in başkenti Oslo'nun eski adı. (Ç.N.)

7 Hamsun, Yıldız Sarayı yerine burada bir kez Yıldız Köşkü sözcüğünü kullanıyor ve "stjaerneteltet", "yıldız çadırı" olarak tercüme ederek, metin boyunca bunu kullanıyor. (Ç.N.)

cük kemiğinden beline kadar sıra sıra dizilmişti. Üniforması açık renk kumaştan dikilmişti.

Türklerin de Norveç köylüleri gibi düşündüğünü farzederek, kendimi mektubu teslim etmeden önce kim tarafından gönderilmiş olduğu ve muhtevası hakkında malumat vermek mecburiyetinde hissediyorum. Reverans yapıyor ve Teşrifat Müdürüne mektubumu sanki ağır bir zarfmış gibi takdim ediyorum.

Ekselansları, diyorum, Norveç ve İsveç Sefaretinden bir mektup!

Ne garip! Cevap verip, ayağa kalkması ve reverans yapması lazım gelmez miydi; lakin yerinden bile kıpırdamıyor. Söylediklerimin hiçbir tesiri olmuyor, adam mektubu eline alıyor, bir saniyede zarfı yırtıp, yere atıyor. Türklerin düşünme tarzının bizimkilerden farklı olduğunu anlıyorum. Adam mektubu yüzünde bir tebessümle okuyor. Tebessüm... Refakatimdeki hanım, adamın benim Fransızcama güldüğünü iddia ediyor, ancak kanaatimce, mektuptan dolayı tebessüm etti. Yaptığı bir el işareti üzerine sırma brokar kıyafet giymiş bir hizmetkâr geliyor ve bizi yan taraftaki bir odaya buyur ediyor. Bizim sefil Rum'u dışarıda bırakıyoruz.

Girdiğimiz odanın üç büyük penceresi yokuşa bakıyor, Yıldız Sarayı biraz yukarıda solda, Hamidiye Camii ise sağda, tam karşımızda; Sultan on adım önümüzden geçecek.

Bize manzaraya son derece nazır bir yer vermişler. Sultana dürbünle bakmanın yasak olduğunu bildiğimizden dürbünümüzü otelde bırakmıştık, bu sebepten gözlük camlarımızı parlatıyoruz. Bu odanın bize tahsis edilmiş olduğu belli; diğer yabancıların da yan odalara girdiğini işitiyoruz, ancak kimse bizim kapımızı açmıyor. Her şeyin yolunda gittiğini düşünerek başımı sallıyorum.

Dışarıdaki meydana bölük bölük askerler geliyor, kısa bir komutla meydandaki yerlerini alıyor ve orada duruyorlar. Etraf tıklım tıklım dolmaya başlıyor. Sultanın hükmettiği memleketlerden gelmiş alay alay insan, müzik refakatinde ikili, dörtlü, sekizli merasim vaziyetini alıyorlar, piyade ve süvarilerin sayısı arttıkça yan sokaklara taşıyor, gözümüzün ulaşabildiği

her karış toprak parçasını kaplıyorlar. Işıldayan güneş, sırmalı, yaldızlı tüylerle bezeli üniformaları, zabitlerin nişanlarını, kılıçlarını, süngülerini, namlularını ve bandonun çalgılarını alev alev parlatıyor. Emsali görülmemiş bir şatafat ve ihtişam merasimi bu. Konstantinopel'li zenginlerin, atlara binmiş iri kıyım hadımağaları tarafından takip edilen lüks arabaları meydanda askerlerin arasından geçiyor. Aşağılarda, mızraklarının ucu havalara dikili, kıpkırmızı atkuyruklarından meydana gelen, bir kalabalık görünüyor: Beyaz arap atlarına binmiş Oğlanlar Süvari Alayı. Bir an sonra meydan, yerlerini almaya gelen Arnavut piyadelerin adımlarıyla inliyor. Ayaklarında deriden bağcıklarını dizlerine kadar dolamış oldukları sandallar var. Üzerlerine beyaz kumaştan, eteğe benzer diz boyu kısa pantalonlar giymişler. Uzun kılıçları yanlarından sarkmakta. İşte meşhur Arnavutlar sessiz, kıpırtısız bir duvar gibi dizildiler karşımıza; bunlar savaşta acıdan değil, hiddetten çığlıklar atarlar, son düşünceleri ölümdür... Nefesli ve vurgulu çalgılar refakatinde yürüyüşe geçmiş insan selinin sesleri geliyor yeniden, Berberi savaşçılar başka bir köşeden meydana giriyor ve caminin yanına yaklaşıyorlar. Başlarına yeşil türban sarmışlar, üniformaları mavili yeşilli. Türbanlı, fesli, kalpaklı zabitler bölüklerin önünde hareket halindeler, Sudanlı zenciler taburların içinde kapkara göze batıyorlar, uzak ülkelerden gelmiş süvariler, Dolman adı verilen Macar işi geniş, sarkık kollu kıyafetler giymişler, şapkalarının kenarına leopar postu geçirilmiş. Kürtler demirden yapılmış insanlar gibi taburlara dizildiler, kısa mintanlarının üzerlerinde kadınları tarafından dikilmiş çok güzel yelekler giymişler, başlarına ipek poşular sarmışlar. Zaman zaman yeşil cübbesinin altından kılıcı görünen bir askeri imam geçiyor.

Araplar, Arnavutlar, Lazlar, Kürtler, Çerkesler, Tatarlar, Bedeviler, Ermeniler, Süryaniler. Dört bin süvari, altı bin piyade, burada toplanmış bulunuyor.

Artık Sultan gelebilir.....

Derken odamızın kapısı açılıyor ve arkamızdaki arabada bulunan Almanlar içeri dalıyorlar. Bir bunlar eksikti. Girginlik ve pişkinliklerine de diyecek yok doğrusu!. Birbirleriyle gürültülü konuşup, dışarıdaki ihtişamı seyrediyorlar. Ekselansları

Teşrifat Müdürü bu odayı sadece biz ikimize tahsis etmekle ne kaybederdi ki? Bu asil davranışını hiç hatırımızdan çıkartmaz, biz de ona bir hizmette bulunmaya gayret ederdik. İşte şimdi, Türkiye'nin Avrupa'da iyi dostlar temin etme imkanını ziyan etmiş oldu.

Bu Almanları takiben, ahengi bozacak diğer unsurlar da caminin önündeki meydana girdiler. Siyaha boyalı Avrupai arabalar, kordonu yardılar, yukarı doğru çıkıyorlar. Yabancı memleketlerin temsilcileri Sultan'a hürmetlerini arzetmeye hazırlanıyorlar. Yumruklar sıkılı, dişlerin gıcırtısını gizlemeye çalışan bir tebessümle gösterilen bir hürmet bu... Arabalar Yıldız Sarayı'nın cümle kapısından içeri girip gözden kayboluyorlar.

Artık odanın kapısı, daha sık açılıp kapanıyor ve yeni yeni meraklılar içeri doluşuyorlar. Otelimizdeki Yankee'lerin de, diğer üç rehberden biri tarafından buraya getirilmiş olduklarını görüyoruz. Şeytan herif. Keşke bizim adama rüşvet verseydik de çenesini tutsaydı. Karmakarışık bir mecliste bulunmaktayız şimdi. Hadi Almanlar neyse, belki aralarında bir baron bile vardır. Ama şu Yankee'ler, onlar ne ola ki? Chicago bankerleri ve refikaları. Gelecek cuma bu vaziyete tahammül etmeyeceğim.

Odamızın kokusu da değişiyor. Yankee hanımlar çeşit çeşit parfümler sürünmüşler; pencereler cenuba baktığından, içeri giren güneş bizi kavuruyor. Camlara daha da yaklaşıyor ve merasime verdiğimiz ehemmiyetten dolayı bu vaziyete tahammül etmeye çalışıyoruz.

Kırmızılar giyinmiş adamlar yokuşa toprak döküyor ve üzerine su serpiyorlar. Saat bire yaklaşırken, Hamidiye Camiinin saati altı buçuğa beş kalayı gösteriyor.

Artık Sultan gelebilir....

Aniden minarenin şerefesinde türbanlı, yaşlı bir adam görünüyor. Bu bir Molla, kendisine müezzin, yani ezan okuyan deniyor. Minarenin merdivenlerini içeriden tırmanarak oraya çıkmış, şimdi kollarını kavuşturmuş, beklemekte. Aradan birkaç dakika geçiyor.

Bir anda bandolardan verilen bir işaret üzerine etrafımız nefesli ve vurgulu çalgılardan çıkan seslerle titreşiyor; tam o sı-

rada sarayın cümle kapısı açılıyor ve beş araba arka arkaya meyilli yoldan aşağıya doğru inmeye başlıyor. Bu arabalarda paşalar, küçüklü büyüklü prensler, prensesler, ön tarafta da yüksek rütbeli zabitler oturmaktalar. Kadınları taşıyan iki araba sımsıkı kapalı. Tepeden tırnağa sırma brokar giymiş haberciler arabaları yaya olarak takip ediyorlar.

Aradan iki dakika daha geçiyor. Caminin saati tam altıbuçuğu gösterirken, bölükler canlanıyor. Tek ve uzun bir trompet sesi yükseliyor, Yıldız Sarayı'nın cümle kapısından bir zabit çıkıyor ve yokuş aşağıya doğru yürüyor, arkasından bir zabit daha... İkisinin de kılıçları kınlarından çekilmiş. Aşağıya caminin yanına kadar geldiklerinde askerler hazırol vaziyetine geçiyorlar ve Sultan'ın arabası cümle kapısında görünüyor.

Sultan'ın arabasını rahvan giden iki arap atı çekmekte. Bu harikulade cins atların rahvan gitmesi neredeyse imkansızdır, zira bu hayvanlar adeta dans ederler, açık burun deliklerinden solur, hoplar, toprakla oynaşırlar. Arap atlarının yeleleri göğüslerinin altına kadar sarkıyor, kuyrukları yerleri süpürmekte. Arabacı oturduğu yerden sanki birer insanmışlar gibi atlarla alçak sesle konuşuyor. Bir an tam yüzlerini görüyoruz, gözleri parlamakta. Üzerlerinde harikulade güzel koşum takımları var.

Arabanın boyası siyaha yakın koyu yeşil, oldukça sade, Avrupai bir nakil vasıtası. Üstü yarı kapatılmış, yarı açık duruyor. Sultan sükunet içinde oturmakta ve arada sırada eldivenli elini kırmızı fesine götürerek etrafı selamlamakta. Ön koltukta vezirlerinden ikisi oturuyor. Sırmalar içinde uşaklar, mabeyinciler, zabitler ve haberciler arabanın arkasından yaya olarak yürüyorlar.

Sultan bize doğru yaklaşıyor. Lacivert bir setre giymiş, üzerine de gri renkli, etrafı siyah şeritlerle çevrili askeri bir pelerin almış. Tam bizim pencerelerin önünden geçerken başını kaldırarak bize bakıyor; cuma günleri bu pencerelerin kendinden müthiş nefret eden bazı Garplılarla dolup taştığını biliyor zira. Sultan'ın bakışı seri ve açıktı, bakışlarını bizden uzaklaştırırken göz kapağının titrediği nazar-ı dikkatimi çekti. Abdülhamid ortalama bir Türk cüssesine sahip, kanca burunlu, gri sakallı sıradan bir çehresi var. Kulağının etrafındaki saçları hafifçe dağınık.

Araba Sultan'ın muhafızlarının selam duruşuna geçmiş oldukları caminin önünde duruyor. Hükümdar arabadan inip, basamakları çıkmaya başlıyor. Kendini yerlere kadar eğilerek selamlayan imamı geçiyor, caminin içine girerek gözden kayboluyor.

Tam o sırada minarenin şerefesinden molla müminleri duaya çağırmak üzere ezan okumaya başlıyor.

Askerler rahat vaziyetine geçiyor; zabitlerden bazıları sigara yakıyorlar. Camiden ara ara bir şarkı duyuluyor[8] ...

"Hiç de korkunç bir adama benzemiyordu!" diyor Yankee hanımlardan biri. Sükut-u hayale mı uğradılar acaba? Ben şahsen, bu adama zaten insani bir çehre ve vakur bir tavır layık bulmaktaydım. Sansasyonel neşriyatın Türk Sultanı hakkındaki hükümlerine karşı beslediğim şüpheler kuvvetlenmediyse de, ortadan da kalkmış olmuyor. Bu adamın korkunçluğu neredeydi? Neredeydi kurnaz, zalim katil? Onu sonradan bir kere daha gördüğümde de, kahverengi bakışları açık ve iyiniyetli ifadesiyle beni cezbedecekti .

Sultan yorgun görünüyordu. Askerlerin selam duruşunu Asyalı bir kayıtsızlıkla cevaplandırdı. Ancak bu iade-i selam bile, kendisi tarafından vazife edinilmişti. Selefi Abdül Aziz selamlara asla cevap vermezmiş. Burada adil olunacaksa, bu küçük hususiyet Sultanın vahşi tabiatı hanesine eksi, insani tarafları hanesine ise bir artı olarak kaydedilmelidir. Geçenlerde bir ajans haberinde Sultanın pek sinirli ve öldürülme şüpheleri içinde olduğunu, bu sebeple yatağının önünde hançerler bulundurduğunu okumuştum. Zevcesinin uykusunda kıpırdanması üzerine Sultan'ın korkuyla fırlayıp kadını hançerlediğini yazıyorlardı. Sanki Türk Sultanı, "kesim zamanı et bolluğunda bir sosisin lafı mı olur" diyen Norveç atasözünü ezberine almış gibi; nasılsa 299 tane daha karısı var; gelsin bir diğeri !

Yıllar yılı mecmualar, Sultan'ın gayrı insani taraflarını yazdılar. Gazetecilerin Sultan hakkındaki genel hükümlerinin cidden dışına çıkan makalelere ise çok ender tesadüf ediliyor. Bunlardan birincisi Bab-ı Ali'deki eski Amerikan sefiri Terell'e ait,

8 Hamsun okunan duaları şarkı olarak isimlendiriyor. (Ç.N.)

ikincisi "Ben-Hur" un yazarı General Wallace, üçüncüsü eski bir Konstantinopel'li olan ve Sultan'ı şahsen tanıyan Pier Loti, dördüncüsü "Türkiye şartlarını gayet iyi bilen" yazar Sidney Whitman tarafından yazılmış. Neşriyat denizinde sadece birer damla da olsalar, yine de bir ağırlıkları var şüphesiz. Dile getirdikleri fikirler neler? Sultan Abdülhamid "çok nadir tesadüf edilebilecek entellektüel meziyetleri olan", "bilerek ve isteyerek zalimce davranmak kabiliyeti olmayan" bir adamdı. "Hiçbir Avrupalı hükümdar misafirlerini daha hürmetkâr, daha kibar bir şekilde karşılayamazdı". "Halkının aydınlanması için seleflerinin hepsinden daha fazla gayret sarfetmişti ve bundan dolayı takdire layıktı". "Ermeni katliamı" bizzat Ermeniler tarafından ve bu "kan banyosu"nu ileride tahrik maksadıyla kullanmak üzere yaptırılmıştı. Büyük devletler Ermenilerin çığlıklarını işittiler ve Ermenistan'da acil reformlar talep ettiler. "Reformlar, Ermenileri silahlandırmaktan ve daha evvel himaye altında yaşayan, ancak kendilerine uygulanan baskı sebebiyle maneviyatı bozulan ve mütehakkim Türklerce hakir görülen bu ırka, memlekette hükümranlık hakları vermekten ibaretti. Hakimiyetin el değiştirmesi, kuvvetli ve mütehakkim bir ırk tarafından kolayca kabul edilemezdi. Sultan bunu büyük devletlere anlatmaya teşebbüs ettiyse de itirazları dikkate alınmadı ve reformların başlatılması için emir vermek mecburiyetinde bırakıldı". Bunun üzerine katliamlar başladı. Ve gazeteciler de hükümlerini verdiler.

* * *

Sultan camiye gireli yarım saat olmuştu. Askerler talim olsun diye tekrar merasim vaziyetini alıyorlar; müzik ve davulların eşliğinde piyadeler geri çekiliyor ve dört bin kişilik süvari bölüğüne yer açıyorlar. Bütün bando takımları birleşmiş, kulakları sağır eden bir şiddette çalıyorlar.

O sırada camiden bir işaret veriliyor ve bu büyük orkestra birden susuyor. Muhafızlar hazırol vaziyetine geçiyorlar, zabitler selam duruyor ve Sultan camiden dışarı çıkıyor. Sultan'ın ibadeti sona ermiş bulunuyor. Kapıdan görünmesiyle de müzik yeniden başlıyor.

Sultan sarayına yalnız dönüyor. Gelmiş olduğundan daha küçük bir arabaya biniyor, üzerini yarım kapattırıyor ve dizginleri eline alıyor. Şimdiki atları beyaz. Dizginleri toplar ve kırbacı eline alırken hayvanları güçlükle zaptettiği görünüyor; atlar burunlarından soluyarak, toprağı eşeliyorlar.

Sultan arabayı harekete geçiriyor. Atlar tırısta giderken, yanından geçen süvari zabitlerini selamlamaya fırsat buluyor. İlerleyen arabanın açtığı yolda, inişte de peşi sıra gelmiş bulunan sırmalı uşaklar, mabeyinciler ve zabitler, nefes nefese yokuş yukarı koşarak Sultan'ı takip etmeye çalışıyorlar. Sultan Yıldız Sarayı'nın cümle kapısından girerek yüksek ağaçlar ve çiçeklerin arasında kayboluyor. Onu takip eden zabitler kapıya gelince duruyor ve arkasından bakıyorlar.

Şimdi sıra camiden çıkan prens, prenses ve diğer saraylı kadınları taşıyan arabalarda; arabalara yaya haberciler ve atlı hadımağaları refakat etmekte. Onlar da yokuşu çıkıp, cümle kapısından geçtikten sonra merasim sona eriyor. Askerler çekiliyorlar, bando yan sokaklara dağılıyor ve sesleri tedricen duyulmaz oluyor. Halk evlerine gitmek üzere oradan ayrılıyor.

Ve cami meydanı merasimden önceki halini alıyor, geniş ve sessiz.

V

Kapalıçarşı

Evet, gelelim firuzeli broşa...

Bu broşu, başka hiç kimse benim kadar unutmuş olamazdı; ama hatırlattılar tabii. Ve bugün günlerden cumartesi, Kapalıçarşıya gitmekten başka yapılabilecek bir şey de yok. Bizim Rum zaten dünden hazır.

Güzergâhı ben çiziyorum. Zira ne de olsa, hâlâ söz sahibi benim. Evvela balık pazarına gitmeye karar veriyorum, sonra tütün çubukları pazarına ve daha sonra sırasıyla baharatçılara, eski kıyafetlerin satıldığı dükkânlara, tütüncülere, silah imalathanelerine, dokumacılara, cevahir bedestenine, ipekçilere gidilecek. Son olarak çubukların satıldığı pazara geri dönülecek, çünkü beğendiğim bir çubuk var orada.

Güzergâhımız hazır! Yola koyulalım!

Daha işin başında Rum benim güzergâhı değiştiriyor ve balık pazarını atlıyor. Bugün balık pazarı açılmazmış.

Beni balık pazarının her gün açık olmadığına mı inandırmaya çalışıyor?

Ekseriyetle her gün açıktır. Ama bakın bugün cumartesi ve cumartesi açık olmayan pek çok yer var. Bugün Yahudilerin tatilidir.

Konstantinopel'in balıkçıları Türkler değil mi, diye itiraz ediyorum.

Rum şöyle cevap veriyor:

Sözüme itimat edin, bugün açık olmayan pek çok yer var. Mesela eski kıyafetlerin satıldığı dükkânların sahibi Yahudilerdir, bu gün de onların tatilleri olduğundan o dükkânlar kapalıdır.

Balık pazarı ile eski kıyafetlerin satıldığı dükkânların ne alakası var şimdi? Bizim Rumla konuşup anlaşmak imkansız. Daha şimdiden beni gezip görülmeğe değer iki yeri görmekten mahrum etti. Tütüncü dükkânlarını es geçerken, beni refakatçimden dolayı oraya götüremeyeceği yalanını uydurdu. Uzun lâfın kısası, bizi büyük bir zevkle tütün çubukları pazarına götürdü.

İşin aslı şudur ki, bütün otel rehberleri Kapalıçarşıda dolaştırdıkları kurbanlarının sırtından paralar kazanmakta, her alışverişten komisyon almaktadırlar. Bizim balık pazarında ne alışverişimiz olabilirdi ki? Yahudilere gidip de, birkaç eski kıyafet satın almış olsaydık bile, bunun komisyonu ne kadar tutardı ? Halbuki çubukların satıldığı pazardaki imkânlar bambaşkaydı.

Dükkânları dolaşıp, çubuklara bakıyoruz. Kimse burada gördüklermiz kadar harikulade şeyler görmüş olamaz. Bu memlekette tütün lüks bir madde olmayıp, göçebe çadırından, hareme, Sultan'ın sarayından, Divan'a kadar kadar her yerde bir zarurettir. Peygamber "keyif verici maddeler"i yasaklamıştı ama, tütünü tanımadığından, sadece şarabı haram etmişti. Daha sonraki devirlerde Kuran'ı tefsir edenler tütünü keyif verici maddeler arasına katmaya teşebbüs ettilerse de, bu Türkiye'de pek tutmadı. Sadece Buhara'da muvaffak olundu. Zira Türkler için tütün, ekmek ve sudan sonra hayattaki en mühim şeylerin başında gelir.

Bu kadar çok çeşit tütün çubuğunun Türkler tarafından icat edilmiş olması mucize değil yani !

Gül ağacından yapılmış şu çubuklarda, duman ağıza dolmadan önce ağacın lezzetini emmiş olur. Ancak, en kıymetli çubuk bunlar değil. Şunların lülesi kilden yapılmıştır, çubuk borusu serttir, bunların çubukların en basiti olduğu sanılabilir belki? Hey cahiller, acemiler, hilekârlar, tabii ki bunlar çubukların en basiti değil. Şu lüleye bakın, bu işçilik Fındıklı'nın imalathanesinden Hasan'a mahsustur, Hasan lülelerin sihirbazıdır. Şu çubuk borusuna bakın, kadifemsi kabuğuyla Bursa'nın yasemin ağacından olduğu belli olmuyor mu? Bu çubukta Yenice Vardar ovasının tütünü içilir ki, Türkçe'de "Ala Göbek"tir bu

tütünün adı. Siz Garplılar hiç ama hiçbir şeyden anlamıyorsunuz. Bu tütün yetiştiği toprakların havasıyla aylarca kurutulur, kuruduktan sonra da içilecek hale gelsin diye yıllarca bekletilir. Böyle bir çubuğu hemen doldurup içmek mi? Ah acemiler, vah cahil barbarlar, çubuk öyle hemen doldurulup, tüttürülmez. Hazırlandıktan sonra kapalı yerde iki gün bekletilecek ki, lülenin kili tütüne işlesin ve lezzet versin. Tütün toprakta yetişen bir nebattır, kil de topraktandır değil mi? Ve işte, tütün kapalı yerde kille hallihamur olur.

İşte böyle bir tütün çubuğudur bu. Ve eğer hakiki bir Türk'ün mülkiyetinde ise, bakımını yapmak üzere bir de hizmetkâr tahsis edilir ona.

Şimdi kilden lüleye boş mu verelim? Kırgız da öyle yapıyor. Steplerin ortasında çubuksuz tütün içiyor. Arap harfleriyle yazılmış, eski Tatar kitaplarında bunu okumak mümkün –Ah siz geri zekâlılar, sizler eski Tatar kitaplarını okuyup, ilim sahibi olamazsınız! Kırgız killi step toprağında bir çukur açar, 'rafanek' adı verilen sert tütününü bu çukura gömer. Sonra bir kamışı yanlamasına çukurun dibine sokar ve işte tütün çubuğu hazırdır. Ateş yakar, yüzükoyun toprağa uzanır ve çubuğunu tütürür...

Acaba bunlar ne çeşit tütün çubuğu? Gördüğüm en kaliteli çubukların bakımını yapmaya tek bir hizmetli kâfiydi. Lakin Türklerin nargile ismini verdiği bu çubuklara bakmak üzere üç adam lazım. Bir kişi nargilenin marpucuyla uğraşırken, ikincisi lülenin bakımını yapmaya yetişir ancak. Nargileye bakan hizmetkârlardan üçüncüsü ve en kıdemlisinin, efendisine seyahatlerinde refakat etmek üzere kendisine mahsus bir atı bulunur.

Kendime böyle bir çubuğu layık buldum ve fiyatını sordum. Sahiden de pek nadir bir şeye benziyordu. Camdan gövdesinin üzerinde inciye benzer alçıdan boncuklarla kaplı bir ayak boyunda siyah bir sütun yükseliyordu. Lülenin külahı mineliydi ve mavi kırmızı beyaz cam taşlarla arabesk motiflerle süslenmişti, borusu üzerine parlak halkalar geçirilmiş olan bir hortum şeklindeydi. Adam bu tuhaf çubuğa ne istiyordu?

Yirmi bin altın, diye cevap verdi.

İncelemek için marpuçla, lüleyi değiş tokuş eden bizler güldük.

Rum alacağı komisyonu düşünerek malın vasıflarını izah etmeye başladı. Adamakıllı da ciddiydi. Onunla biraz eğlendikten sonra, yalanlarına devam etsin diye bir kenara çektik. Uydur, uydurabildiğin kadar Rum! dedik ve kahkahalarla güldük. Nihayetinde satıcı pek kızdı, marpucu burnumuza dayadı: Hiçbir şey anlamamış mıydık biz? Bu gülünecek bir nargile miydi?

Bu çok nadir bir nargileydi!

Gövdesi billûrdandı ve altın yaldızla işlenmişti. Siyah sütun abanoz ağacından yapılmaydı ve pahalı taşlarla kaplanmıştı, bizim alçıdan boncuk olarak gördüğümüz şeyler meğer sahici incilermiş. Peki küllahtaki cam parçaları, alelade şeyler miydi onlar? Ne münasebet, safir, yakut ve pırlanta gibi kıymetli taşlardı. Çubuğun içi pamukla doldurulmuş bir kutuda muhafaza edilmesi boşuna değildi yani. Hortumu altın ipliklerle, küçük küçük taşlar kakılmış halkalar sarmalıyordu. Bu göğüs üzerinde bir mücevher gibi taşınacak bir nargileydi.

Lakin, yirmi bin altın! Gerçi bu satıcıların ekseriyetle malın üç misli fiyat talep ettiklerini hatırlayınca, fiyatın pek de başdöndürücü olmadığı ortaya çıktı.

Hanım sultanlarla, zengin paşalar satın alırlar böyle şeyleri, dedi Rum ve satıcının marpucu toplayıp kutuya koymasına yardım etti.

Bekleyin biraz, deyip, kutuyu kapatmalarına mani oldum.

Niçin beklesinler ki, diye sordu refakatçim şaşırarak.

Aceleye ne lüzum var canım, dedim. Pek de güzel bir nargileydi.

Lakin, yirmi bin altın!

Fiyatın üçte birini veriyorum, dedim. Bu çubuk bana layıktı. Kutuya koyarken dikkat edin, diye de bir tavsiyede bulundum, burada böylece dursun. Ben icabı halinde, para sarfetmekten çekinen kimselerden değilimdir...

Kapalıçarşının bir masal diyarı olmadığını söylemişsem hata etmişim demektir! diye düşünüyorum nargile satıcısından uzaklaşırken.

* * *

Rum, güzergâhımızdaki bütün dükkânları atlayarak bizi dosdoğru firuzeli broşa götürüyor. Ah, nargilenin yanında bu broş nedir ki! Ne inci, de ne mücevherle süslenmiş, üzerinde sadece Arap harfleri bulunan basit bir firuze. Broşa burun kıvırıyorum.

Kimse benim bu horlama ifade eden hareketimi anlamıyor. Bir başka türlü ifade etmeye çalışıyor ve dudaklarımın arasından pöhh diye bir ses üflüyorum. Aynı anlamazlıktan geliş tekrar ediliyor. Şu yeşil broşa karşı ihtiras duyulduğu açıkça belli. Fiyat sorulup, pazarlığa girişildiğini duyunca dehşete kapılıyorum. Mevcudiyetimle bu münasebetsiz alakayı teşvik etmek istemediğimden, oradan yavaşça uzaklaşıyorum.

Böylece kendimi tek başıma Stambul'da dolaşır buluyorum.

Öyle dükkânlar ve acaip imalathanelere tesadüf ediyorum ki, yalnız başıma dolaşmamış olsaydım asla göremezdim. Kubbeli, tonozlu mekânlardan, duvarları arabesk süslemeli geçitlerden, siyah ve beyaz taşlardan yapılmış sütunların arasından geçtim. Burada camiler, sebiller ve içinde her çeşit insanı bulunduran mistik avlular vardı. Müthiş bir insan kalabalığı etrafımda kaynaşıyordu: Ağır yüklü arabalarını çeken hamallar yolu açmak için bağırıyorlardı. Hadımağalarının refakatinde peçeli kadınlar Kapalıçarşı'yı dolaşmaya çıkmışlardı, esnaf her çeşit malı satışa arzediyor, çöl Bedevileri göğüslerine çaprazlama asılmış tüfekleri ve bellerindeki hançerleriyle gelip, gidiyorlar, dervişler iç çekip, ellerini göğe açıyorlar, dilenciler birinin yolunu çevirip, ayaklarına kapanıyor, red cevaplarını anlamazlıktan gelerek çanaklarını burnunun dibine kadar uzatıyorlardı; eşekler ve köpekler tahammül edilemeyecek derecede şamata yapıyorlar, Hindistan'dan ve Mısır'dan gelen kokulu mallarla yüklü develer, kalabalığın arasında salınarak ilerliyorlardı.

Bir Arap gecesi! diye düşünüyor ve bu harikuladeliğin içine dalıyorum.

Bir silahçı dükkânın önünde Ermeni satıcı durmuş, elindeki çelik kılıcı başının üzerine kaldırarak bana sesleniyor. Elleriyle kılıcı bir yay gibi büküp, açarken havada bir vınlama duyuluyor. Kılıç duvara vurulduğunda gümüş tınısı veriyor. Satı-

cı havaya bir çelik tel yumağı atıyor, kılıcı indirip, tel yumağını ortasından biçiyor. Sonra gülerek bana kılıcın ağzını gösteriyor, tek bir çizik bile yok.

Çarşının Türk esnafı başlarında haşmetli türbanlarıyla dükkânlarının önünde bağdaş kurmuş oturuyor ve hiç ses çıkarmıyorlar. Eğer alıcıysam, altın yaldızlı şişeler içinde satılık merhemleri ve esansları ve gül yağları ve kokulu hapları var. Burada odalıkların ve efendilerin güzel kokması için türlü türlü sular, gözleri parlatmak üzere tozlar, kahveye katılmak üzere keyif verici damlalar bulunuyor. Alıcı değilsem de ziyanı yok. Bu esnaf haşmetli burunlu, sakin ve vakur insanlar. Oturmuşlar ve bırakmışlar hayalleri, maceraları ve görüp geçirdikleri her şey beyinlerinde pupa yelken dolaşsın diye. Bırakın Ermeni çığırtkanlık yapsın, Yahudi ezilip, büzülsün, yabancı gâvurların gönlünü hoş tutmaya çalışsın. Türklerdeki huzur onlardan hiçbirinde bulunmaz, hiçbirinin peygamberin cennet bahçelerinde yeri yoktur.

Şu beyaz türbanlı adam Arap. Vücudu bir deri, bir kemikten ibaret, teni meşin gibi kavruk. Ermeni'den, Yahudi'den ve Türk'ten daha mağrurdur. Bu kavimlerin hepsine tepeden bakar, onları aptal ve cahil bulur; kendisi Peygamberin kavmindendir ve mukaddes lisanı konuşur. Sattığı bu ipeklileri ve sair kıymetli eşyayı bizzat kendisi develerle Stambul'a getirmiştir, bu malları pahalı pahalı elden çıkardıktan sonra, uzaktaki memleketine haber gönderir ve yeni mallar istetir; dükkânındaki bütün bu malları satıp bitirdiği zaman ise Arabistan'a doğru uzun ve mesut bir seyahate çıkar, bir daha da geri dönmez.

Eski kıyafetlerin satıldığı dükkânlara geliyorum. Rum bizi buradaki Yahudilerin cumartesi günü tatil yaptıklarına inandırmaya çalışmıştı değil mi? Dükkânlar açıktı işte. Bu dükkânların güya Yahudilere ait olduğunu da zırvalamamış mıydı?. Ne münasebet! Burada Arap ırkının burnu hüküm sürüyordu. Yahudilerin muhiti, birbirlerini doya doya kandırarak yaşadıkları Balat'tır. Konstantinopel'de de Yahudiler bol bulunur ama burada, tüccarlara aracılık ederler, tercümanlık, yabancılara rehberlik, eskicilik, hatta bazen sırtlarında taşıdıkları seyyar dükkânlarını sokak ortasında açarak, kundura tamirciliği yaparlar.

Kıyafetlerin satıldığı çarşıda sadece müstamel kıyafetler değil, bu kıyafetlere ait, asar-ı atika kıvrık kılıçlardan, işli torbalara kadar bir sürü aksam da bulunuyordu. Rengarenk çapùtlar, Bedevilerin kurşuni renkli çullarından, kadifeden, ipekliden, kıymetli deriden yapılmış çeşitli kıyafetler buradaydı. Çeşitli zümreler –saraylıların brokar setreleri, harem kadınlarının ipek şalvarları, dervişlerin cübbeleri, Yahudilerin mintanları– burada bir araya gelmişti. Bu üstüste istiflenmiş yahut da sıra sıra asılmış kimi partal, kimi biraz aşınmış, kimi neredeyse cedit yeni esvap yığınları insanın gözünü yoruyordu. Harem kadınları eprimiş yaşmaklarını bile buraya yollamışlardı. Buna karşılık, zarif nakışlı ipek kuşaklar, mistik kemer tokaları, işlemeli terlikler, sim iplikle dokunmuş mintanlar da buradaydı. Bir kutunun içinde bir çift eski terlik duruyordu. Pek pejmürde görünen bu terliklere yakutlar kakılmıştı. Bir üniformanın üzerinde madalya asılıydı.

Bütün bu ayağa düşmüş şatafat bolluğu beni şaşkına çevirdiğinden refakatçimin yanına dönmeye karar veriyorum. Saptığım bütün sokakları aklımda tutmaya çalışmış olmama rağmen, yine de yolumu şaşırıyor ve firuzeli broşu buluncaya kadar epey dolaşıyorum.

İşte refakatçim hâlâ sadakatle mücevherlerin karşısında durmakta. Lakin broşa ilaveten, şimdi bir de kıymetli bir bilezik üzerinde pazarlığa başlanmış. Hemen bir kurnazlığa başvuruyorum: Bunun bir odalığa ait halhal olduğunu nasıl görmezsin? diyorum. Böyle bir şeyi bileğine takmak istemezsin değil mi? Bilezik bir hamlede kenara itiliyor. Broşa gelince, diyorum, hakikaten güzel bir parça; sonra kurnazca ilave ediyorum, ama biraz düşünelim istersen, nasılsa kaçmıyor. Halime baksana, ayakta durmaktan ve gezinmekten bitap düştüm, hadi gidip oturacak bir yer bulalım!

Böyle diyerek, merhamet uyandırıyorum.

Rehberimiz bizi ipekçiler çarşısına götürüyor.

* * *

Burası gelinebilecek yerlerin en kötüsüydü. Çok geniş bir alana yayılmıştı. Merdivenlerden inip, merdivenlerden çıkarak

ilerledik, kafamı karıştıran dolambaçlı yollardan geçtik; zannederim ikinci katta bir yerlere geldik. Burada bir sürü tezgâh, her tezgâhın önünde de hadımağalarıyla birlikte durmuş çene çalan, gülen ve kumaşları tetkik eden yaşmaklı kadınlar vardı. Mütevazi bir adam, kibar ve dostane bir tavırla yanımıza yaklaşarak kendini tanıttı: Abdullah. Avrupa'daki hava durumu; Amerika'da açılan Dünya Fuarı; bir hayli lisana vakıf bir adam bu.

Bir Yahudi.

Bize behemehâl bir Türk esnaf bulmazsanız haliniz harap! diye geçiriyorum içimden. Az önce bir kılıç görmüştüm, tam size münasip, kellenize ve dahi kalbinize, bilesiniz! Bir Türkle konuşmak istiyorum, diye gürlüyorum. O zaman Yahudi geri çekilip, yerini Türk'e bırakıyor. Türk tam bizim arzu ettiğimiz gibi biri, dükkân sahibinin oğlu, yabancı bir lisan konuşmuyor ve karşımızda da ezilip, büzülmüyor.

Hiç telaş etmeden çekmeceleri ve kutuları açarak bin bir çeşit güzellikleri önümüze seriyor. Ey, Şark-ı Atik, çarşıların birer masal diyarı senin! Bir divana uzanıyorum, gözlerim görmez oluyor. Türk tezgâhın üzerine çıkardığı malların sayısını tedricen arttırıyor. Malların hepsini birden önümüze yığıp da hiddetlendirmek yerine, yavaş yavaş aklımızı çelerek bizi mecnun etmeyi, tecrübeyle öğrenmiş. Envaî çeşit nakışlı kumaşlar, inci işlemeler, altın ve gümüş sırmalı ipekliler, brokarlar, Doğunun fevkalade kıymetli mallarının her rengi, eşi emsalini görmediğimiz Hint ipekleri burada. Örümcek ağı kadar ince, keçe kadar kalın kumaşlar, Bengal işi atkılar, tüyden pelerinler, elmaslı kemerler, sırmalı peçeler, altın çiçekler nakşedilmiş yastıklar, masa örtüleri, şallar, gümüş ipliklerle hilaller işlenmiş mor kaftanlar burada. İpeklilerin kimisi elimize takılıyor, kimisi öylesine kaygan ki avucumuzun içinden akıp gidiyor. Katlandıkları zaman avucumun içine sığabilen pembe ipek entariler sanki başka bir dünyaya ait eşyalar gibi görünüyorlar;

Biz biçareler boyuna soruyoruz:

Bu ne işe yarıyor?

Süsleme amacıyla duvara asılır.

Ya bu?

Üzerine yatılır, yatak çarşafıdır.

Ya bu ne için? Üzerine inciler işlenmiş, kenarları sırmalı metrelerce kumaşı gösteriyoruz.

Elbiselik kumaş, diye cevap veriyor Türk.

Hmm, şu mesele, diyorum. Aklım başıma gelmiş olduğundan soru sormayı kesiyorum.

Her ne kadar benim söyleyecek bir şeyim kalmamışsa da, tezgâhta bir sükûnetin hüküm sürdüğü zannedilmesin. Refakatçim vaziyete hakim olmuş durumda. Sorular soruluyor, cevaplar veriliyor, ağır perdelik kumaşlar büzülerek kapı aralığından aşağıya sarkıtılıp, nasıl durduğuna bakılıyor, ipekliler havaya kaldırılıp gözalıcı bir şekilde dalgalandırılıyor, dantel yakalar, tamamen kör ve bitkin bir zavallı olarak oracığa çökmüş bulunan bendenizin gerdanında tecrübe ediliyor.

Derken iki hizmetkâr kahve ve sigara ikramında bulunuyorlar. Bu beni canlandırıyor ve tekrar liderlik pozisyonuma dönüyorum. Lakin, çok geç: Tezgâhta satın alınmış bir mal yığını durmakta. Ve Türk hâlâ çekmeceleri ve kutuları açmaya devam ediyor. Bu sahtekâr benim düşmanım.

Ben gidiyorum artık, diyerek ayağa kalkıyorum.

Biraz daha bekle. Açılmamış birkaç çekmece kaldı sadece.

Broşu unutuyorsun, diyorum. Zira broş çok daha ucuzdu. Hem bugün birinin gelip de onu satın almayacağından hiç emin değilim doğrusu.

Ne yapalım, broş kalsın, diye bir cevap alıyorum.

Çok nadide bir firuzeydi, diye ikna etmeye uğraşıyorsam da, sözlerimi işiten yok. Yine kutular ve çekmeceler açılıyor ve binbir çeşit güzellikler gün ışığını görüyor. Bunların hepsine bakmaya insan ömrü vefa etmez.

Ben de şimdi gider, şu harem kadınlarının en güzelleriyle biraz ahbaplık ederim, diyorum.

Tamam sen o dediğini yap, böylelikle bizi de meşgul etmemiş olursun... Eveeet, şu çekmece! Nedir bu? Pelerin için mi dediniz? Havaya kaldırın! Biraz daha yükseğe! Eveet şöyle! Nedir fiyatı?

Bunun üzerine ben de harem kadınlarına gittim. Eğer ille de peçe takılacaksa, işte böylesi takılmalı diye düşündüm, zira hava kadar şeffaftı yüzlerini örten yaşmaklar.

Lakin Türk kadınlarının utangaçlığı çok müessif bir durum, benim yüzüme kadınlar değil de hadımağaları bakıyordu. Bir memlekette hadımağaların mevcudiyeti pek fena bir adet. Zira bunlar erkek düşmanıdırlar. Ellerinde kırbaçlarla dolaşırlar. Hele lisanlarını bilmiyorsanız, konuşup anlaşmak ve bir müddet için onların kadınların yanından uzaklaşmalarını temin etmek de imkansızdır. Orada durmaları ümitlerimin kırılmasına sebep oluyor. Güzellerden birine yaklaşıp yüzüne bakıyorum. Çok genç ve neşeli, hakikaten ender tesadüf edilebilecek bir kadın. Aniden bir homurtu duyuyorum ve hadımağa bu tarafa doğru bir hamle yapıyor. Yüzüme dik dik bakarak, dişlerini gıcırdatıyor. Dikkatli olmalı! diye düşünüyor ve geri çekiliyorum. Bir başka kadına doğru gidiyorum. Bu emsalsiz kadınla aramızda kısa ve hoş bir konuşma geçsin isterim. Etrafında hem hadımağa hem de cariyeler bulunduğuna göre asil bir kadın olmalı, birkaç Fransızca kelime ile talihimi deneyebilirim, diye düşünüyorum.

Cevap olarak bir gürleme ve tezgâhta şaklatılan kırbacın sesini duyuyorum. Hadımağa gözlerini hiddetle açmış bana bakıyor. Lakin o latif yaratık, ya o ne yapmakta şimdi? Yerinden fırlayarak, aramıza girip, gövdesini bana siper ediyor ve benim canımı almadan onun kılına bile dokunamazsın diye mi haykırıyor? Heyhat. Parmağını bile kıpırdatmadı. Her ne kadar kırbaç sesiyle biraz irkildiyse de, mallara bakıp, konuşmaya devam etti. Onu terkettim. Madem ki benim mevcudiyetim onun için bir şey ifade etmiyordu, o halde orada ne işim olabilirdi benim.

Kendimi divana atarak canımı kurtardım. Kahvemi yudumlarken, muharebe meydanını seyrediyordum: Yapılan hücum geri püskürtülmüştü ve teslim olan yoktu. Zaten, Türk kadınları böyle şeylere münasip değiller, mânâ ve ehemmiyete haiz konularda derin sohbetlere girişmek yerine, saatlerce oturup, ıncık cıcık bir sürü mala bakarak çene çalmayı tercih ediyorlar. Sonunda basit insanlar olup çıkıyorlar, vara yoka gülüyor, çocuklarını çiçeklerle süslüyorlar. Parmağımı hüzünle havaya kaldırarak, az önce biraz olsun yaklaşmış olduğum Türk güzellerine doğru sallıyor ve şunları söylüyorum: Sizleri Avrupa'ya götürüp, piyano çalmanızı, edebiyatla iştigal edip, rey verme hakkına kavuşmanızı temin edebilirdim. Siz ise günlerinizi çarşılarda

oyalanarak geçirmeyi, bir büroda çalışmaya ya da bir okul müdiresi olmaya tercih ediyorsunuz. Aradaki farkı görüyor musunuz? Sizler tembel tembel divanlara uzanıp, raksederek sizleri eğlendirmeleri için sokaktan çingene kızlarını çağırmıyor musunuz? Böyle bir şey sıhhatli sayılabilir mi? Ah siz esmer hanımlar, odalıklar, sizler Türkiye'yi viran edeceksiniz. Sizler hayatınızı divanlarda ve çarşılarda geçirirken, günün birinde ana olamıyacağınızı anlayacaksınız. Sizler buna muktedir olamıyacaksınız. Kendinizin insani kıymetinizi ön plana çıkarmaz, mesela cebinizde size karşı münasebetsizlik eden bir efendinin yüzüne atmak üzere bir kül torbası taşımazsanız, buna nasıl muktedir olabilirsiniz ki! Küçük beylerin yaptığı idmanları yapmaz, memleketinizin dağlarında ayaklarınızda kayaklarla dolaşmazsanız, buna nasıl muktedir olabilirsiniz ki! Ah siz esmer hanımlar, odalıklar, sizler Türkiye'yi viran edeceksiniz...

Refakatçim nihayet alışverişini tamamlamış bulunuyor, tezgâhın üzerinde üç paket durmakta. Keseyi açıyorum –içindeki kıymetli madenlerle ağırlaşmış, bu küçük, bu mukaddes kesem– ve bir sürü altın sikke çıkartıyorum. Rum paraları sayıyor. Böyle beş tane daha vereceksiniz, size üstünü verecekler, diyor! Beş sikke daha çıkartıyor ve Ruma bir kan emici olduğunu söylüyorum.

Sokağa çıkıyoruz. Otele varana kadar kendi halimizde ve fasılasız yürürüz diye düşünüyorum. Lakin Rum yoldan bir araba çeviriyor.

Niçin? diye soruyorum.

Sizin kendi menfaatiniz için, diyor, yolumuz uzun.

Yüzüne bakıyorum; filhakika elindeki yükü ağır ama olsun, onun işi bize hizmet etmek değil mi ! Tamam, binelim diyorum, isteksizce.

Yola koyuluyoruz.

Tam köprüye varmışken, refakatçim arabacıdan geri dönmesini istiyor.

Ne var ? diye soruyorum.

Broş, diye haykırıyor. Firuzeli broş!

İşte o zaman acı acı tebessüm ediyor ve bir mahkumiyet kararı verirmişçesine başımı sallıyorum.

VI

Türk

Türk, üç yüz yıldır devamlı geriye gitmekte.

Halbuki bir zamanlar bambaşkaydı. Kudretli sultan yenilmez ordulara kumandanlık ediyor, attığı her adımda Avrupa'yı titretiyordu. Yedi cihana hakimdi, konuştuğu zaman dünya sükût eylerdi. Viyana kapılarına dayanmıştı. Atalarımız korku içindeydi. Zaman zaman aralarından en cüretlileri karşı koyarlardı, kralın biri yetti deyip, masayı yumruklardı, bunu duyan kudretli sultan da bir ateş ve demir kasırgası estirirdi, sonra dünya yeniden sükût ederdi.

Stambul dünyanın merkezi ve kültürün ikâmetgahıydı. Daha Romalılar zamanında muhteşem mabetler, tiyatrolar, saraylar, hamamlar, abideler inşa edilmişti burada; sonraları devlet büyüyüp, Yunanistan, İtalya ve Mısır seferlerinden elde edilen ganimetler ve vergilerle zenginleştikçe, Orta Asya'dan, Hindistan'dan, Arabistan'dan sanatkârlar ve alimler buraya akın etti; üniversiteler, müzeler, kütüphaneler kuruldu, camiler, türbeler, çeşmeler, eyvanlar, kuleler yaptırıldı. Deve kervanları durmak yorulmak bilmeden Şarkın zenginliklerini Stambul'a taşıdılar. Ve sultan zarif sarayında, kimseden menfi bir cevap işitmeden yaşadı.

Devri Stambul'du o zamanlar!

Zaman zaman, hükümdarın bu dev kuvveti taşıyamaz hale geldiği olurdu. Bu müthiş azamet onu ezerken, etrafına bakıp

bu mutlak kuvvete karşı koyamayacağını anlar, kendine dönerdi. O zaman da kendisiyle konuşulmamasını, rahat bırakılmasını emrederdi. Nereye mi giderdi? Kalbini Allah'a açmak üzere bahçesine çekilir, kibirinden arınmak üzere dervişlere, dağlara, tekkelere gider, çile gömleği giyer, çileye girer, gece gündüz oruç tutardı.

Devran değişti, Türkiye'nin mutlak kuvveti hiçbir sultanı ezemez oldu. On sekizinci asırdan itibaren gerileme başladı, cengâver millet rüyaya daldı. Ancak Türkiye hâlâ dünyadaki en kuvvetli imparatorluklardan biriydi. Gün geldi, barbarlar Türk sultanına, artık kimsenin korkmadığı, ancak herkesin kendi çıkarı için kullandığı bu mutlak kuvvete kafa tuttular. Stambul'da sanat ve ilim ateşi söndü, binalar tarumar oldu; Türk sultanı, "hasta adam" olarak zarif sarayına kapandı.

Dedelerimiz ümide kapıldılar. Türkiye'nin kuvvetinin bir sınırı olduğu anlaşılmıştı. Dedelerimizin zevkten dört köşe, ellerini ovuşturmalarının bir nedeni vardı: İngiltere, Fransa ve Rusya birleşip, Türkiye'yi Navarin'de hezimete uğratmışlardı.

Ya bizim nesil?

Bizler Türkiye'nin kalan kuvvetini de kaybettiğini gördük.

Lakin tebasındaki kırk milyon insanı, sahip olduğu namütenahi zenginlikleri ve Muhammed'in sarsılmaz doktrini ile hâlâ dünyadaki en kuvvetli imparatorluklardan biridir Türkiye.

* * *

Memleketin ve halkın biteviye geriye gittiğini gören sultanlardan kimileri bedbinliğe kapıldı, kimileriyse günlerini gün etmeye bakıp, zevku sefaya daldı. Aralarından bazıları da Hilâl'in memleketlerinden birine el atan Avrupa'ya harp ilan etmek cesaretini gösterdi. Fakat, Avrupa çok kuvvetlenmiş olduğundan Türkler karşı koyamadılar. Kahramanlar gibi, asil hayvanlar gibi dövüştüler; lakin ellerinde kılıçları ve mızrakları ile ne yapabilirlerdi ki? Uzun menzilli ateşli silahlara başlarını verdiler. Geri çekilmediler, hücum ettiler ve düştüler.

Abdülhamid büyük bir harbi miras olarak devraldı. Tahta çıktığının ertesi yılı ülkeyi Rusya'ya karşı müdafaa etmek mec-

buriyetinde kaldı. Ve kaybetti. Nesiller boyunca yenilen ecdadı gibi mağlup oldu. Bir zamanlar Viyana kapılarına dayanmış ordularına ne olmuştu? Halifeler bundan böyle hep düşürülmeye mi mahkum olmuşlardı? Peygamberin ruhu üzerlerinde değil miydi? Elbette ki bu doğru olamaz; peygamberin ruhu üzerlerindeydi ve Plevne mucizesini yarattılar.

Mühim mevkilerde bulunan bazı Türkler Abdülhamid'e belki de kusurun kılıcında olduğunu fikrini aşıladılar. Peygamber büyük zaferleri –Allahın yardımına ilaveten– o devirdeki silahların en üstünlerini kullanarak kazanmamış mıydı? Daha sonraları Halifeler de Arabistan'ı, Suriye'yi, Filistin'i, Mezopotamya'yı, İran'ı, Mısır'ı, Kuzey Afrika'yı, İspanya'yı, Sicilya'yı fethedip Fransa'yı tehdit etmemişler miydi? Bu zaferler Nil nehrinde yetişen kargılar ve Büyük Sahra'nın kumları sayesinde mi kazanılmıştı yoksa zamanın en tekâmül etmiş silahlarıyla mı?

Abdülhamid Rus Harbinden ders almıştı. Ordusunu yeniden tanzim etti ve asri silahlar satın aldı. Avrupa'dan bu silahların kullanımını öğretmek üzere hocalar getirtti. Bu reformlara zevk için değil mecburiyetten başlamıştı. Ancak mecburiyetin de bazen, kendini beğenmiş Asyalının gözünü açmaya yetmediği bilinir. Çünkü Asyalıya göre kendi Tanrı'sı ve peygamberi en büyüktür, o halde nasıl mağlup olabilir? Fakat Avrupa öylesine kuvvetlenmişti ki, Türk Sultanı Asyalının ekseriyetle gelişmesini durdurduğu bir yaşta, şahsi fikriyatını tamamen değiştirdi ve yabancı bir sistemi benimsedi. Böylesine bir mucize görülmemiştir.

Pek çok Türk müminin havsalası padişahlarının Avrupa'yı yok etmek yerine, neden onun silahlarından ve diğer icatlarından edindiğini almıyor. Kanuni Sultan Süleyman ne yapmıştı?

Yazık ki, Türk müminler padişahlarına ne olduğunu bir türlü anlayamıyorlar. Üç, dört kuvvetli yabancı Pera'daki otellerinde oturmuşlar padişahın ne yapacağına karar veriyorlar. Padişah bu üç, dört yabancının dediklerine uymazsa da kara horozlarını öttürüyor, şehre ateş kusturuyorlar.

Vaziyet bu.

Abdülhamid'in Avrupai fikirlerden şahsen de etkilenmemiş olduğu söylenemez. İnsan bu adamla ilgili olarak "dini ha-

riç olmak üzere bir Asyalı'dan ziyade bir Avrupalı" dır şeklindeki çok az sayıdaki iyi niyetli ifadelere inanmak istemese bile, hükümet tarzı ona şahitlik etmeye yetiyor. Yirmi beş sene evvel reformları mecburiyetten yapmıştı, şimdiki reformları bunlara hakikaten inandığını işaret ediyor. Bazı istikametlerde talep edilenden de ziyade yenilikler yaptı, Avrupa maarif müesseselerini Türkiye'ye soktu. Onu buna kim mecbur etmişti? Kanuni Sultan Süleyman'dan kalan usûllerin eskidiğini, bundan böyle Avrupa'yı kendi silahları ile vurmaya çalışmanın daha doğru olacağını kendisi akıl etmiş olamaz mı?

Türkiye'de ne çeşit maarif müesseseleri kurulmuş olabilir? Biz uzun senelerdir Türkiye'nin fasılasız gerilemekte ve çökmekte olduğunu işitmiyor muyuz?

Konuya layıkıyla vakıf olmadığı halde şöylece bir şeyler okumuş ve ara sıra da sorularına cevap veren Türklerle karşılaşmış olan bir kimse, Türkiye'deki maarifin bizim duymaya alışmış olduğumuz kadar rezilane olmadığını bilir. Evvela, Türklerin okuma yazma öğrendikleri hem resmi, hem de hususi ilkmektepler vardır. Bu da bir şeydir, çünkü Türklerin peygamberi –tıpkı diğerlerinin peygamberleri gibi– yazı yazmayı bilmezdi. Diğer bir mesele, bütün Türklerin yazı yazma gibi müşkül bir sanatta ustalaşmaları gibi bir zaruretin mevcut olmadığıdır. Bugün Fransa'da da halkın bir kısmı okuyup, yazmasını bilmiyor. İkincisi, Türkiye'deki yüzlerce şehirde ilkmektepten sonra devam edilen maarif müesseseleri bulunur. Buna ilaveten bütün vilayetlerde muallimlere dersler verilir ve nihayet Konstantinopel'de bir de üniversite vardır. Üniversite'de dört fakülte bulunduğunu biliyorsam da, buradaki tedrisata dair hiçbir fikrim olmadığı gibi, bu mevzuda bir hüküm verme imkanım da yok. 1892'de Hükümet, Ziraat Vekâletini ve Türk fellaha uygun şartlarda ödünç para vermek üzere Ziraat Bankasını tesis etme kararı aldı. Bütün vilayetlerden temin edilen muallimlerin idaresinde Ziraat ve Veteriner mektepleri açıldı.

Hükümet alakasını ormanlara da tevcih etti. Türkiye'nin dağlarını kaplayan, aralarında zeytin, sedir, abonoz gibi kıymetli ağaçların da bulunduğu zengin ormanların kesimini ve yeniden ağaçlandırılmasını tanzim etmek için Ormancılık mek-

tepleri tesis edildi. 1885 yılında bir çeşit Balıkçılık Vekâleti denilebilecek bir müesseseye bağlı olarak, Afrika kıyılarındaki balıkçılık imkanlarından istifade etmek üzere Balıkçılık Mektebi açıldı. 1888 yılında Üniversiteye bağlı olarak Pasteur'ün prensiplerine dayanan ipekböcekçiliği mektebi açıldı. Bunlara ilaveten askeri mektepler, hususi maarif müesseseleri, medreseler, tekkeler, zaviyeler, ticaret mektepleri, kütüphaneler bulunmaktadır. Az sayıda gazete de neşredilmektedir.

Son yirmibeş seneden bu yana Türkiye düzelme gösteriyor. Hayatta en büyük zevki demiryollarında bulanlar için de vaziyet o kadar fena sayılmaz. Sadece 1888 ile 1893 arasındaki beş senelik bir zaman zarfında Türkiye, 12 demiryolu hattı inşaası için imtiyaz verdi. Bu hatlardan bazıları tamamlandı, bazıları ise tamamlanmak üzere.

Ancak mümin Türk, Padişahının niçin Avrupai hayatın bu garipliklerini taklit ettiğini anlayamıyor. Dört büyük devletin, Padişahın şehrinde özel posta idarelerini kurmuş olmasına da aklı ermiyor. Niçin Türk postasını kullanmıyorlar? Emniyetli olmadığından. Bu sebeple de yabancı bir memlekette kendi posta idarelerini kuruyorlar.

Mümin Türk bunu idrak edemiyor, fakat Abdülhamid ve hükümeti bunu anlamaya cesaret ediyor.

1901 yılı nisanında Bab-ı Âli, Paris'teki sefiri tarafından, Jöntürk devrim komitesinin hareket planları içinde olduğuna dair ikaz edildi. Sefir, Bab-ı Âli'ye, malum bir trenle gelen bütün yabancı postaya el konulmasını tavsiye etti. Bab-ı Ali bu tavsiyeye uydu, yabancıların mektupları yerlerine teslim edildi lakin, Jöntürkler'in mektuplarına el konuldu. İşte o zaman büyük devletler ayaklandı, durumu protesto edip, yapılan işin iptalini istediler. Bab-ı Ali durumu izah etmeye ve yaptıkları işin zaruri olduğunu anlatmaya çalıştıysa da, büyük devletler kara horozlarını Çanakkale'de öttüreceklerine dair teminat verdiler. O zaman Bab-ı Âli, Hariciye Vekili ile Pera'da oturan dört kuvvetli beyefendiye mektup göndererek, Jöntürkler'in mektuplarına el koymuş olduklarından ötürü özür diledi ve bunun bir daha tekerrür etmeyeceğini vaad etti. Almanya, bu özürü kabul ettiyse de, üç kuvvetli beyefendi Bab-ı Ali'nin tarziyesini red-

dedip, kara horozları ile geleceklerini beyan ettiler. Üç gün sonra Türk Hariciye Vekili, üç kuvvetli beyefendiye aynı rica ile yaptığı izzetinefis kırıcı ziyareti tekrarladı ve nihayet inayet gösterilerek Bab-ı Âli'nin mesajı kabul edildi.

Hayır, hayat mevzubahis olduğunda mümin Türk, padişahının bu çeşit fiiliyatını anlayamıyor.

* * *

Padişah zeki olma, her konuda bir fikre sahip bulunma cesaretini gösteriyor. Peşinen, zaruretten dolayı zeki, sonra da hesap, politika ve zevk icabı zeki. Kimse bilmiyor. Belki de padişahın hedefi bu...

Yunanistanla, kuvvetli devletlerin 1829'da ayırmayı başardıkları bu eski Türk vilayetiyle, harbe doğru gidiliyordu. Yunanistan Girit'i talep etmişti. Harbedildi ve küçük, çelimsiz Yunanistan düştü. Ancak Yunanistan'ın iyi dostları vardı: Türkler Selanik'i aldıklarında, kuvvetli devletler, Türklerin burayı elinde tutmamasına karar vermişlerdi, harpte kaybedilmeyen Girit'in de elden çıkmasını münasip buldular. Yani harp hiçbir şey kazandırmamıştı.

Demek oluyor ki, harp Müslümanlar açısından Şark âleminde makbul bir kazanç getirmişti: İslamın silahı, bir Hıristiyan kuvvetine galip gelmişti.

Abdülhamid'in doğru hesap yapmış olduğu görülüyordu: Avrupa'nın silahını satın alıp, kullanmasını öğrenerek, halifelerin eski düşmanlarıyla harbe tutuşmuştu. Çünkü hâlâ dünyanın en gözü pek cengâverlerine kumanda ediyor ve hâlâ aynı peygamberin aşkı için çarpışıyordu. Türklerin kendilerine güveni harpten sonra geri gelmiş, çökmüş halkın içine bir sevinç dalgası yayılmıştı. Camilerden Allaha şükranlar gönderiliyordu. Çok az kişi Yunanistan'ın ne kadar küçük bir memleket olduğunun farkındaydı, herkes Türkiye'nin ne kadar büyüdüğünü düşünüyordu. Yalnızca Türkiye değil, bütün İslam alemi bu sevinci paylaşıyordu. Asya, Afrika ve Avrupa'daki üç yüz milyon Müslüman, şehirlerini ışıklandırıyor, Türk ordusu için teberru topluyor, Konstantinopel'e heyetler yollayarak, Sultana

yaptıklarından dolayı şükranlarını arz ediyordu; düşman ruhlu Arap kabileleri bile İslam'ın selameti için kullanılmak üzere hatırı sayılır bir meblâğı hediye olarak gönderdiler.

Çünkü Türk Sultanı, peygamberin halefi ve İslamın Halifesi'dir. Peygamberin cübbesini[9] muhafaza eder. İşte Şark'ta harp veya sulha sebep olan, bu cübbedir...

Peygamber kimdir?[10] Hiçbir fanî, ona inanıldığı kadar samimiyetle inanılmamıştır. Taştan Tanrı'lara tapan bir kabileden çıkmış, memleketinde tek Tanrı'ya iman edilmesini temin etmiş, bir dünya dini yaratmıştır. Müslümanların gözünü kamaştırmış, deli divane etmiştir; şimdi ebedi bir bahçede oturmakta, onları beklemektedir.

Abdullah oğlu Muhammed 569 yılında Mekke'de doğdu. Anne ve babası fakir fakat asil bir kabile olan Kureyşi'lerdendi. Evvelâ babası ve amcası olmak üzere bütün ailesi, şehirdeki mabedin en ileri gelenlerindendi. Bu küçümsenecek bir mertebe değildi, çünkü Mekke çok eski zamanlardan beri mukaddes bir şehirdi ve şehrin tapınağı Kâbe, Arabistan'daki en mukaddes yerdi.

Muhammed yirmibeş yaşında Hatice isimli dul bir kadınla evlendi ve zengin oldu. Bu arada sara krizleri tutmaya başladı. Servete kıymet vermiyor, sahibi bulunduğu itibarlı mevkiden hoşlanmıyordu; buna karşılık, kendine has adaletli davranışlarıyla, bütün kabilelerin takdirini kazanmıştı. Kırk yaşına gelip de Tanrı'dan vahiy almak üzere ıssız yerlere çekildiğinde bu itibarını tehlikeye atmış bulunuyordu. Yalnızca zevcesi ve bazı yakın akrabaları onun vecde gelişine inandılar, ailesinin geri kalan bölümü, Kureyşi kabilesi ve bütün Araplar bu divaneye hakaretler yağdırdılar, onu aşağıladılar. Günlerden bir gün, büyük bir toplantı düzenleyip peygamberliğini ilan edince taşlandı, dövüldü, canına kastedildi. Hiç kimse kendi memleketinde peygamber olamaz diye bir deyim vardır; Muhammed de Me-

9 Hırka-i Şerif'ten sözediliyor. (Ç.N.)

10 Hamsun bu bölümde, Hz. Muhammed, islam dini ve tarihi ile ilgili olarak kulaktan dolma bilgilere ve rivayetlere yer vermekte, gerçek dışı yorumlar yapmaktadır. (Ç.N.)

dine'ye hicret etti. Onun Tanrı'nın elçisi olduğuna iman edenler hızla çoğaldı. Felsefesinde makul bir taraf vardı: Hıristiyanlıktan, Mishnu'dan ve Tevrat'tan bir şeyler almıştı, İbrahim'in tek Tanrı'sını benimsemekten, taştan Tanrı'ları temizlemekten bahsediyordu. Birkaç kere daha vecde geldikten sonra Kuran'ı dikte ettirmeye başladı, Kuran yazıya geçirildi ve dağıtıldı. Kuran'ın felsefesi yayıldıkça Muhammed'in taraftarları bir kitle, bir kuvvet haline geldi. Bundan cesaret alan Muhammed sertliğe sertlikle cevap vermeye karar verdi: Artık İslamın silah yoluyla yaygınlaştırılması yolunda vahiyler gelmekteydi. Geçirdiği bir sara nöbetinin hemen arkasından bunu peygamberce bir ateşlilikle vaaz etti: Allah bir çok peygamber göndermişti, İsa da bunlardan biriydi. İsa adildi, dürüst hareket etmiş, mucizeler yaratmıştı, ancak bunlardan hiçbiri insanları yola getirmeye kâfi gelmemişti. Ben, Muhammed, son peygamber, Allah kılıcımla beni gönderdi!

Doğuştan birer cengâver olan, çöl korsanları Araplar için, harbetmek üzere Tanrı'dan müsade, hatta, emir almak ne büyük zevkti.

Ve muharebe başladı. Muhammed Mekke'yi fethetti, komşusu olan Arap ve Yahudi kabileleri hakimiyeti altına aldı, Suriye'deki Roma'lılara karşı zafer kazandı. Muharebe Muhammed'in ölümünden sonra da devam etti, İslam dört bir yanda muzaffer oldu, harbin sonu gelmedi.

Müslüman cengâver coşkuyla, kendinden geçerek, kimseden emir almadan ve zaferden başka bir şey düşünmeksizin çarpıştı. Çünkü imanı uğruna döktüğü her damla kana karşılık cennette mükâfatlandırılacaktı. Eğer ölmezse mükâfatını alana kadar bekleyecek, şehit düştüğü takdirde ise cennetin nimetlerine behemehal kavuşacaktı. Kuran bu nimetleri şöyle tarif ediyor: Bu nimetler arasında –Arapların hayalleri mucibince– ipek bir çadırda yaşamak, süt ve bal akan nehirler, çiçekten dağlar vardı. Cennet toprağı un gibiydi, ağaçlar rüzgârda sallandıkça bir musıki yayılırdı cennet bahçesine. Orada iman uğruna harbetmiş herkese kara gözlü huriler refakat edecekti.

Ölüm korkusu taşımaksızın muharebeye gitmek doğru muydu? İnsan kendini korumayacak mıydı? Bu soruya Mu-

hammed, cengâverlerini neredeyse daim muzaffer kılacak ve ehemmiyeti sonraki devirlerde daha da artacak olan bir cevap verdi. Aralarında amcası da bulunan mümilerden pek çoğunun öldüğü Uhud muharebesinden sonra, cengâverleri Muhammed'in karşısında hezimetin hesabını veriyorlardı. İşte o zaman Muhammed kader konusunda bir vaaz verdi. Allah herkesin alınyazısını peşinen tayin etmişti; zamanı geldiğinde, ister savaş meydanında olsun ister ölüm döşeğinde, ecel gelir, sahibini bulurdu. Muhammed kendilerini kolay tehlikeye atmayan askerlerle, ölüme gözünü kırpmadan atılanların arasındaki farkı iyi anlamıştı. Kadere iman etmek gözü kapalı coşkuyu arttıracak, orduda huzursuzluğu ve moral bozukluğunu önleyecekti. Muhammed herhalde bunu hesaplamıştı.

Muhammed büyük kumandanlar arasında sayılamasa bile, parlak bir teorisyendi. İslam için mücadele etmeyi her şeyden üstün tutarken, Allahın emirlerine karşı gelmekten bile çekinmedi. Ve bunu da daha henüz tam hakimiyet kuramamış olduğu bir dönemde yaptı. Herkesin ve her şeyin huzur içinde yaşamasını emreden bu mukaddes Ramazan ayının ortasında adamlarının bir Mekke kervanına hücum etmelerine izin verdi. Bu olay büyük fırtınalar kopardı. Lakin Muhammed cürüme verilecek ilahî cezaya dair bir vaaz verip, bunu Kuran'a geçirdi. Bu ilahî ceza daha ilerki tarihlerde halifelerin çok işine yaramıştır.

* * *

Evet, Peygamber bazı ufak tefek şeylerin yanı sıra bir de cübbe bırakmıştı geride. İşte bu cübbe, Konstantinopel'deki eski sarayda muhafaza altındadır; Halife yani Türk Sultanı bu cübbenin hamisidir. Bu cübbe ancak ve ancak İslam büyük bir tehlikeye maruz kaldığı zaman ortaya çıkarılacaktır. Böyle bir tehlike mevzubahis olduğunda ise, cübbe halkın gözleri önünde rüzgârda dalgalandırılacak ve her bir Müslüman iman aşkına kılıca sarılacaktı. Cübbe her ortaya çıkarılışında mutlaka beklenen etkiyi gösterecektir, zira bu takdir-i ilahinin gözler önüne serilmesidir. Ki bu da, halifelerin başvuracağı son çaredir.

Şark'ta İslam'ın Yunanistan karşısında kazandığı zaferin sevinci dalga dalga yayılmakta, aynı zamanda "kâfir"lere karşı duyulan nefret artmaktadır. Hıristiyan kuvvetlerin muzaffer olan tarafa karşı takındıkları tutum ve Şark'taki hareketleri bu nefretin zaman zaman kabarmasına sebep olmaktadır. Günün birinde bir yangın parlayabilir.

Hıristiyan kuvvetler bu meseleyi hafife alabilirler; hiçbir memleket Avrupa'ya karşı duramaz, dünyada hiçbir kuvvet Avrupa'ya karşı duramaz. Ancak Şark'taki yangın tüm beşeriyetin ve asrın korktuğunu başına getirebilir: Bir dünya yangınına sebep olabilir. Ateşle oyun olmaz. Ateşle oynanılacaksa da, bu iş birden fazla kişi tarafından yapılmalı ki kibriti çakanın kim olduğu belli olmasın.

Rusya'nın Konstantinopel'e gireceği günden bahsedilir hep. Şu anda Rusya'nın Konstantinopel'e asla giremeyeceğini söylemek hiç de imkansız gibi görünmüyor; ne zaman ki bir imparatorluk çok genişler, kader hemen bir tanzimata girişir, memleketi taksim eder ve parçalarını dağıtır. Rusya'nın Karadeniz'deki hudutlarının nasıl olacağı Avrupa'ya ve işin garibi birazcık da Şark'ın kendisine tabîdir. Bırakın şimdiye kadar olduğu üzere, hatta daha da kötüye doğru gitsin, Şark daimi ve içten içe bir hazırlık içindedir ve günü geldiğinde hazır olacaktır. Çünkü Şark doğru yoldadır ve bu işten anlayan birinin hesaplarına göre de bu yolda devam etmeye vakti vardır.

Eğer İslami üçlü ittifak gerçekleşirse, Şark kuvvetsiz sayılamaz. Türkiye, İran ve Afganistan aynı dava uğruna mücadele vereceklerdir. Aynı dava uğruna İngiltere'nin hükmettiği sekiz milyon, Çin'deki kırk milyon , Afrika'daki otuz milyon, Rusya ve Hollanda egemenliğindeki kırk milyon Müslüman da harbedecektir. Milyonları toplarsanız, yekün hayli kabaracak ve bu milyonlardan da eli silah tutan yüzbinlerce mücahit çıkacaktır. Şunu da ilave etmek lazım gelir ki, Türkiye başta olmak üzere, bütün Müslüman devletler Avrupai harp sanatını öğrenmekte ve asri silahlar satın almaktadırlar, askerleri İslamın müdafileridir ve peygamberin cübbesi de onların mülkiyetindedir...

Mümin Türk türbanlı başını sallayarak, sükûnetini muhafaza edebilir, padişahı mümkün olanı yapmaktadır. Padişah ze-

kidir ve öğrenmeye başlamıştır. "Hasta adam" sapasağlamdır, oturduğu yerde daha da büyümekte ve kuvvetlenmektedir. Pera'daki üç büyük kuvvet kendilerine Şark'ta kıvılcımlar yaratmaktan başka bir eğlence bulsalar iyi olacak. Mesela, dördüncü kuvvetin Cermen ciddiyeti ile Türkiye'yi medenileştirmesinden ve burunlarının dibinde istismar etmesinden bir şeyler öğrenebilirler. Bu taktiğin sonuçları daha ilerde işlerine yarayabilir belki.

"Hasta adam" Şark'a bakıyor ve hesabediyor. İstikbali açık, kuvveti yerine geliyor, günleri aydınlanıyor. Boğaziçi'ndeki "hasta adam", günün birinde eski sultanların sarayına doğru uzanıp, peygamberin cübbesini ortaya çıkaracak ve dünyayı ateşe verebilecek adamdır.

İslam bir zamanlar yüksek bir kültürü temsil ediyordu. Konstantinopel'i payitaht yapan bir Müslümanlar federasyonunda, Garp ve Şark medeniyetlerinin membaları birbirine kavuşacak ve muhtemelen yepyeni bir kültür nehri fışkıracaktır. Bazı ahmaklar dünyanın selametinin ve istikbalin yalnızca demiryolları inşaatı, sosyalizm ve Amerikan kükremesinden ibaret olduğunu anlamakta güçlük çekmekteler. Öyleyse yeni kültür bu ahmakların olsun. Bu kültür, dünyadaki milyarderlerin maddi imkânlarının yaşatmaya kâfi geldiği nadir bir şey olarak varlığını devam ettirebilir.

H. C. ANDERSEN:
Bir Şairin Çarşısı'ndan

DOĞU

Danimarkalı şair, masalcı, roman ve oyun yazarı Hans Christian Andersen (1805 Odense-1875 Kopenhag)" Geziye çıkmak, yaşamaktır" diyor bir mektubunda, "İşte o zaman yaşam canlanır, zenginleşir; insan bir pelikan gibi kendi kanıyla değil doğayla beslenir."

Kendi ülkesi dışında adı yazdığı masallarla ölümsüzlüğe kavuşan bu ünlü yazarın tüm eserlerinde yoksulluk içinde geçen çocukluğunun ve yaşantısının diğer bölümlerinin derin izleri görülür. Kopenhag Kraliyet Tiyatrosunda aktör olmayı isteyen Andersen aktörlüğü başaramamışsa da, tiyatro müdürünün desteği ile eğitimini Kopenhag üniversitesinde sürdürmüştür. Üniversitedeki ilk yılının ardından "1828-29 yıllarında Holmen Kanalı'ndan Amager adasının doğu ucuna yaya olarak yapılan bir gezinti" yi yazar. 1833-34 yıllarında Fransa, İsviçre, İtalya ve Almanya'yı dolaştıktan sonra anılarını "*İmprovisatoren*-Doğaçlama yapan" adlı kitabında toplayan Andersen için gezmek, zamanla bir yaşam zorunluluğu haline gelmiş, meslektaşları gençliklerinde dış ülkelere yaptıkları yolculukların anılarıyla yaşarken, o sürekli olarak yeniden çıkacağı gezilerine mali kaynak sağlamak peşine düşmüştür.

Kopenhag Kraliyet Tiyatrosu müdürü ve hamisi olan Jonas Collin'den yeni bir yolculuk için kaynak bulmasını istemektedir: "Majesteleri! Bir yıl için Sicilya'ya ya da Yunanistan'a gitmeme izin veriniz! Size daha da iri meyvalar sunacağım! Bu yol beni eğiten okuldur! Tanrının da yardımıyla size öyle bir çalışma takdim edeceğim ki, bundan öncekinde olduğu gibi Andersen bu geziyi de haketmiş desinler" (Haziran 1836, E. Collin'e hitaben). Ancak Andersen 1837 yılında yaz aylarında yapmış olduğu İsveç yolculuğu ile yetinmek ve sabretmek zorundadır. Tam da o yıl Danimarkalı yayıncı C. Steen ünlü yazarlara ait gezi yazılarının en yeni çevirilerini içeren "Seyahatnameler Dergisi"ni çıkarmaya başlamıştır. Hermann Pücler-Moskau'nun "Semilasso'nun Afrika gezisi" adını taşıyan birinci cildin ardından bir sonraki yıl Lamartine'in "Doğu Gezisi" yayınlandığında Andersen derinden etkilenmiştir.

"Şu sıralar Lamartine'in Doğu Gezisini okuyorum; çok ilginç bir kitap, Lamartine bir şair ve güneşe doğru uçan bir kuğu. Yazdıklarının hepsini ben de düşündüm, hissettim, hiçbiri bana yabancı değil, bunlar benim duygularım, yüreğimin kelimelere dönüşmüş ifadesi. Onu seviyorum, öteki dünyadan elini uzatıyor bana."(3 Temmuz 1839, Henriette Wulff'e hitaben). "Tuna yolculuğuna çıkmak Constantinopel'i ziyaret etmek" Andersen'in en büyük dileğidir.

Kendisine şair aylığı verilmesiyle ekonomik durumu biraz düzelmeye başlamış, kitapları gelir getirir olmuştur. Başarısızlıkla sonuçlanan iki oyun yazma deneyiminin ardından ortaya çıkan "Mulatten-Melez" (1840)'in oynanmasından elde edeceği kazançla 1841 ilkbaharında Viyana'dan kalkacak bir gemi ile Karadeniz üzerinden İstanbul'a gitmeyi planlamaktadır. Kral VI, Frederik'in ölümü oyunun sahnelenmesini geciktirmiş, gezi ertelenmiştir. *Melez* adlı oyun büyük başarı kazanır,umulandan fazla gelir getirir. Onu izleyen oyunu *"Maurerpigen*-Mağripli kız" sonbaharda sahnelenirken Andersen yola çıkmak üzeredir. 4 Kasım 1840 tarihli "Dagen" dergisi şunları yazıyor: "Şair H.C.Andersen şu sıralarda İtalya yolculuğuna çıkmış bulunmaktadır. Oradan da Doğu şiirinin kaynağını incelemek üzere Constantinopel ve Doğu'nun diğer başkentlerine gidecektir."

31 Ekim'de Kopenhag limanından Kiel'e giden gemiye binmesiyle başlayan yolculuğun, ilk ayını Almanya'da geçiren Andersen, Aralık ayı başlarında kuzey İtalya'ya, 19 Aralık'ta da Roma'ya varır. Bu arada beklenen ilgiyi görmeyince sahneden kaldırılan oyunu umulan kazancı getirememiştir. Andersen bir mektup yazarak Jonas Collin aracılığıyla Kral'dan seyahat bursu dileğinde bulunur. Uzunca bir süre cevap bekledikten sonra 1 Mart 1841'de posta'dan çıkan kredi mektubuyla gezisinin Roma etabı tamamlanmış olur. 15 Mart'ta "Leonidas" adlı buharlıyla Napoli'den yola çıkar. Sırasıyla Malta, Sira, Pire'den geçerek 24 Mart'ta Atina'ya varır. Parasal sorunlar nedeniyle İstanbul'a gidip gitmemeye karar verememektedir. Geziyi yarıda kesmesi halinde elindeki kaynaklar Ekim ayına kadar Almanya'da kalmasına yetecektir. İstanbul ve Tuna yolundan dönüşü seçmesi halindeyse parası en geç Haziran ayına kadar yetecektir.

Şimdi dilerseniz sözü 21 Mart'ta Pire'den kalkan buharlı gemi ile Ege denizini geçerek İzmir'e varan Hans Christian Andersen'e bırakalım ve 1842 yılında yayınlanan BİR ŞAİRİN ÇARŞISI adlı kitabının ikinci cildinden ORIENTEN-DOĞU adını taşıyan bölümü açalım:

Banu Gürsaler Syvertsen,
1993 Oslo.

Doğu

I

Arşipel'de[1] *Fırtına*

Sabahın erken saatlerinde Fransız buharlı savaş gemisi *"Ramses"*e binmek üzere *Syros*[2] adasından sandalla açılmıştık. *Marsilya*'dan gelmekte olan gemi Akdeniz'de fırtınaya tutulmuştu, deniz henüz durulmuş sayılmazdı! Rüzgâr halatlarda inliyor, dalgalar geminin kenarlarından güverteye boşalıyordu.

Rum kadınlar, yahudiler ve yahudi madamlar *İzmir*'e gitmek üzere bağıra çağıra gemiye binmeye çalışıyorlardı. Herkes gemiye binebilmek için biletini göstermek zorundaydı. Gemiye çıkılan halat merdivenin başında nöbet bekleyen çımacı elindeki kargıyı biletini gösteremeyenlerin göğsüne dayıyordu. Ancak biletlerin içine saklandığı başörtülerin düğümü bir türlü çözülemediğinden ya da başka gemilerdeki akrabalara verilmiş olduğundan, kadınlar çaresizlik ve utanç içindeydiler. Şişman bir Rum kadını haykırıyordu.

Yoksul güverte yolcuları nöbetçinin denetimi altında kendilerine ayırılmış daracık alana itiş kakış sürükleniyorlardı. Buharlı gemi Ramses'de çok katı bir disiplin hüküm sürmekteydi.[3]

1 Andersen, o günlerde Avrupa'da yapıldığı gibi Türkiye'deki yer isimlerinin yabancı dildeki karşılıklarını kullanıyor. Bölüm başlıklarında bunu aynen koruduk, metin içinde Türkçelerini verdik. (Ç.N.)

2 Syros: Yunanistan'ın güneyindeki Kiklad takımadalarından biri. (Ç.N.)

3 "Atina'dayken, yalnızca iki Fransız buharlısında yolcuların tümünün rahat yolculuk yapabileceklerini duymuştum, bunlar benim de daha önce binmiş olduğum Leonidas ve Lykurg gemileriydi."

Meskûn ve bitek bir ada olan *Tenos*[4] açıklarında seyrediyorduk. Kıyı boyunca ardarda dizilmiş olan köylerin birinde güzel bir kilise vardı. Köylerin etrafını çevreleyen tarlaların ve bağların ardında üç dağ sırası yükseliyordu. Karanın o kadar yakınından geçiyorduk ki, dalgaların kumsala çarptığı hissediliyordu; deniz giderek azgınlaşıyordu, fırtına *Tenos*'un dağlarından kopup gelir gibiydi.

Ben hâlâ güvertedeydim. Gemi dev dalgaların arasına dalıp çıkarken, Rum kadınlar birbirlerinin boynuna sarılmış, ağlaşıyorlardı. Güvertenin öbür ucunda çocuklar yarı ölü bir halde yerlere serilmişlerdi. Gemi boyunu aşan dalgalar hepimizi ıslatıyor; martılar, görünmez ölümün kanatlı kum saatleri gibi çevremizde dolaşıyorlardı. Gemideki her bir tahta parçası çatırdıyor, kâh yıldızlara yükselip, kâh denizin dibine dalarak yol alıyorduk.

Sonunda her tarafı gıcırdayan kamarama gelebilmiştim. Kaptanın düdüğü, süvarilerin emirleri duyuluyordu. Deniz lumbozları dövüyor, dalgalar çarptıkça gemi duracakmış gibi oluyor, tüm ahşap aksam inliyordu. Çok yakınımdan gelen bir ses bakire Meryem ile kutsal ruhu yardıma çağırıyor, bir başkası küfrediyordu! Ölüme çok yaklaştığımızdan emindim, bunun bilincinde olmak rahatlatmıştı beni; Danimarka'daki tüm sevdiklerimi düşünüyordum. "Başkalarının benim için yaptığı ne çok, benimse onlar için yaptığım ne kadar az şey var!" Bunun üzüntüsüydü yüreğimi ağırlaştıran! Dostlarımı düşündüm. "Tanrım onları kutsa ve mutlu et!". Vasiyetim buydu. "Bu dünyada yapmam gerektiği halde yapamadıklarımı, öteki dünyada yerine getirebilmem için fırsat ver bana! Bendeki tüm meziyetler sana ait, her şeyimi sen verdin! İrade-i mutlaksın sen." Gözlerimi kapadım! Fırtına denizde uğuldar, gemimiz kasırgaya tutulmuş serçe gibi çırpınırken ben, bedensel yorgunluk nedeniyle ve koruyucu meleklere emanet olmanın huzuruyla uykuya daldım .

Geminin gövdesine vuran dalgaların sesiyle uyandım, ancak gemimiz bir kuğu gibi usul usul süzülmekteydi bu kez. İzmir Körfezine girmek üzereydik. Gözlerimizi öbür dünyada açacağımıza inanmış olan ben ve tüm Rum madamalar yanılmıştık. Güvertede ayakta duruyordum ve önümde bir başka dünya uzanıyordu: Asya kıyıları....

4 Tenos: Yunanistan'ın güneyindeki Kiklad takımadalarından biri. (Ç.N.)

II

Symrna

İzmir'in geniş ve derin körfezinin suyu bir karantina bayrağı gibi sarımsı yeşildi; Asya kıyıları *Sicilya*'yı andırmakla birlikte, çok daha bitekti; şimdiye kadar hiç rastlamadığım bir bereket fışkırıyordu. Güneş ateş gibi yakıcıydı. Görmesi Mısırlı Musa'ya da nasip olan, *İsa*'nın doğduğu, irfan kazandığı ve cefa çektiği kıtayı, *Homer*'in şarkılarının dünyaya yayıldığı kıyıları gördüm. Burada, Doğu'ya, masalların anavatanına ayak basmış olacaktım.

Bir kalenin yakınından geçtik; sağımızdaki kıyılarda gözalabildiğine zeytin ormanları uzanıyordu; bunun tam ortasında tuğla renkli evleri, çiçeğe durmuş meyva ağaçlarıyla büyükçe bir köy bulunuyordu. Köyün uzun servili, çınarlı doğal parkı zeytin ormanlarıyla birleşmişti.

İzmir, tam karşımızdaydı.

Evlerin çoğu kahverengiydi, çatıları ise tıpkı Kuzey'dekiler gibi kırmızı ve sivriydiler; hemen hemen her evin yanına bir servi dikilmişti ve bizim kavaklarımız gibi uzun olan bu seviler kentin kapladığı bütün alanlara yayılıyordu. İlk dikkatimi çeken koyu renkli servilerin boyunu aşmış, incecik, beyaz minareler oldu. Kentin doğusunda yabancı konsolosların yaşadığı sahile yakın mahallelerde bütün milletlerin bayrakları dalgalanıyordu; kentin sırtlarında servi ağaçlarıyla kaplı küçük bir tepe yükseliyor, onun da üstünde yıkılmış bir kalenin yıkıntıları bulunuyordu.

Liman gemilerle doluydu, hilâlli, kırmızı Türk bayrağının da aralarında dalgalandığı buharlı gemiler demirlemişti; yaşmaklı Türk kadınlarını taşıyan bir kayık limana doğru kürek çekiyordu; içindeki beyaz, mumyalanmış tipler bana Romalıların cenaze törenlerini hatırlattı.

Demir attık, karaya çıkarıldım.

Sanki daha beşikteyken ninnilerde bana Asya kıyılarına ayak basacağım söylenmişti; hayalimde anılar canlandı ve ilk bakışta gözüme çarpan bir Fransız Tiyatro salonu oldu. Burada bulunan Fransız kumpanyası bu gece "La reine de seize ans" ve "Les premiers amours"u oynayacaklardı. İsveç kraliçesi Christine pek çok şeyle meşgul olmuştu, ama, Asya'da bir tiyatroda kendisini Türklerle Rumlara göstereceğini aklına bile getiremezdi kuşkusuz.

Daracık ve karanlık yolların açıldığı en yakın caddeye saptım; bu sokaklar öylesine dardı ki, insan penceresinden uzanıp, komşunun tabakasından bir parça tütün alabilirdi; evler kâgir ya da ahşaptı ve çok yüksek olmayan bu evlerin birinci katlarında çeşit çeşit mallar satılan dükkânlar bulunuyordu; yürümekte olduğum ana cadde kent boyunca devam ediyor, çarşının yakınında biraz daha yüksekçe bir mahallede sona eriyordu.

Vebaya tutulmamak için insanlarla temas etmekten kaçınılması önerilir ya, bu öneriye uymak, İzmir'in daracık ve kalabalık ana caddesinde yürümek isteyen biri için neredeyse imkansızdı. Yolda incecik müslin yaşmaklara bürünmüş, yalnızca kara gözleri ve burunlarının ucu görünen kadınlara rastladım; dimdik tuttukları başlarında Danimarka'da Jydepotte adı verilen seramik çanakların tersten oturtulmuş haline benzeyen iri siyah şapkaları, upuzun mavili siyahlı "talar"ları ile Ermeniler; süslü Rumlar; kirli Yahudiler; önlerinde tütün çubuklarını taşıttıkları adamları ile ciddi ve ağırbaşlı Türkler geçti yanımdan. Bir devenin hörgücüne etrafı perdelerle çevrili bir çeşit tahtırevan yerleştirilmişti, perdelerin ardında yaşmaklı bir kadın başı göründü. "Bernuş" adı verilen örtüyle başı neredeyse gizlenmiş, çıplak ayaklı bir bedevi kalabalığın arasında mumyalanmış çöl aslanı gibi hızlı adımlarla yürüyordu; elindeki bir değnekle iki deve kuşunu önüne katmış götüren yarı çıplak bir

zenci çocuk gördüm, tahta bacakların üzerinde yürüyen yıpranmış birer bavula benzeyen ve bu bavullara iliştirilmiş birer kanlı boyun taşıyan hayvanların görüntüsü çok iğrençti ama manzarada dikkati çekiyorlardı. Bazı dükkânlardan misk ve mürrüsafi kokuları geliyor, bazı dükkânlar meyvalarla dolup taşıyorlardı, Romalıların bağ ve bahçeler tanrıçası Pomona'nın bereketiyle bile boy ölçüşebilecek bir zenginlikti bu! Dünyanın üç kıtasından insanlara ait giysiler gözalıyordu. Ve aralarında Arapça, Türkçe, Rumca, İtalyanca'nın bulunduğu sayısı hayli kabarık pek çok yabancı dil, hep bir ağızdan konuşulmaktaydı.

Bana eşlik eden bey, kalabalığın ortasında Fransız tarzı giyinmiş bir beyi göstererek, "Danimarka Konsolosu, Bay Jongh" dedi; kendimi bir Danimarkalı olarak tanıttım, çok geçmeden uzun cadde boyunca kolkola yürümeye başlamıştık. Bir Danimarkalı olarak *İzmir*'de en iyi ahbaplık edebileceğim kişiyle bir raslantı sonucu tanışmış bulunuyordum. Bay Jongh da benimle aynı tarihte hızından övgüyle söz ettiği Türk buharlı gemilerinden biriyle *İstanbul*'a hareket edecekti ve daha sonra *Pera*'da buluşacaktık.

Kentin dışına çıkılan, köylere doğru giden yolun üzerindeki bir hanın önünde yerlere serilmiş şilteler ve hasırların üzerine canlı renklerdeki kaftanları ve türbanları ile Türkler uzanmış, tütün çubuklarını tütürüyorlardı. Kırmızı kurdeleler, çiçekler ve madeni takılarla süslenmiş iki beyaz öküzün çektiği arabaya tıkabasa kadınlar doluşmuştu, arabayı yaşlı ve şişman bir Türk arabacı sürüyordu. Sanırım hepsi de çok güzeldi bu kadınların, kentteki her kafes penceresinin ardında da küçük bir huriler topluluğu oturmuyor muydu zaten! Bu kadınlar, bir Türk ozanının dediği gibi "mücevher kutusundaki yakutlar, şişedeki gülyağı, kafesteki papağan kadar saklı"ydılar. "Gecenin rengi vücuduna yayılmış" "kara başının üzerindeki kapkara saçları"yla zenci kadın bile kendini saklıyordu.

III

Homer'in Mezarında Bir Gül

Doğunun bütün şarkılarında bülbül güle olan aşkını dile getirir; sesiz ve yıldızlı gecelerde bu kanatlı şarkıcı güzel kokulu çiçeğine serenatlar yapar.

İzmir yakınlarında, tüccarların önlerine kattıkları yüklü kervanlarda uzun boyunlu mağrur develerin, kutsal toprağı beceriksizce çiğneyerek geçtikleri yüksek ağaçların altında bir gül ağacı görmüştüm. Yüksek ağaçların dallarında vahşi güvercinler uçuyor, güneş ışınlarından bir demet üzerine düştüğünde güvercinin kanatları sedef gibi parlıyordu.

Bülbül, ağaçtaki güllerin en güzeline aşkının acıklı şarkısını söylerken, dallarını büyükçe bir taşın üzerine sarkıtmış olan gül sükût eylermiş. İnsafa gelip bir damla gözyaşı döktüğünü gösteren tek çiğ zerresi bile yokmuş yapraklarında.

"Dünyanın en büyük ozanı burada yatıyor" demiş gül, "kokum onun mezarına yayılsın, fırtınada dökülen yapraklarım mezarını örtsün. İlyada'nın ozanı burada toprak olmuş, ben bu toprakta boy verdim. Ben, *Homer*'in mezarından bir gül, yapraklarımı yoksul bir bülbül için açmayacak kadar kutsalım!"

Ve ölene dek ötmüş bülbül.

Yüklü develeri ve siyahi köleleriyle gelen kervancının oğlu bulduğu kuş ölüsünü, o küçük şarkıcıyı büyük *Homer*'in mezarında toprağa vermiş ve gül rüzgârda titremiş. Gece vakti gül

yapraklarını sımsıkı yummuş ve bir düş görmüş: Günlük güneşlik bir günmüş, *Homer*'in mezarını ziyarete gelen bir sürü yabancının arasında bir de kuzey ışıklarının ve sislerin ülkesinden gelen kuzeyli bir ozan varmış, ozan gülü koparmış, bir kitabın sayfaları arasına koyarak, dünyanın öbür ucundaki anavatanına götürmüş. Ve gül kitabın sayfaları arasında üzüntüden sararıp solarken, ozan evinde kitabı açmış ve demiş ki "İşte *Homer*'in mezarından bir gül!"

Gül gördüğü bu düşten uyanıp, rüzgârda titremiş, yaprağından süzülen bir çiğ zerresi ozanın mezarına damlamış, sonra güneş doğmuş, gül her zamankinden daha güzel açmış, Asya'da gün ısınmış. İşte o zaman yaklaşan ayak sesleri duyulmuş, tıpkı gülün rüyasında gördüğü gibi yabancılar gelmişler, aralarında kuzeyli bir ozan da varmış, ozan gülü koparıp, çiçeğin körpe dudaklarına bir öpücük kondurmuş, onu alıp kuzey ışıklarının ve sislerin ülkesine götürmüş.

Ölü çiçek, şimdi bir mumya gibi ozanın *İlyada*'sının içinde yatmakta... Ve tıpkı düşündeki gibi ozanın kitabı açarken söylediklerini duyuyor: "İşte *Homer*'in mezarından bir gül!"

IV

Küçük Bir Kuş Şakımıştı Bu Öyküyü

İzmir körfezini, mis kokulu yeşil ormanları ve ebedi anıları geride bırakarak yelken açtık. Gemiye yeni yolcular binmişti. Çapanın paslı zincirlerinin üzerinde yoksul bir Rum oturuyordu. Eski püskü giysiler içindeki bu genç ve yakışıklı adam belli ki yabancısı değildi buraların. Kerpiç kulübesini, altın ve fildişi ışıklar saçan ünlü tapınağın üzerinde yükseldiği topraklara kurmuş *Ephesus*'lu bir çobandı bu. Kara ekmeğini taşlar arasında kızgın küllerde pişirdiği yerlere, yurduna, geçmişten yadigâr ne kalmışsa tanırdı. Çayırlardaki mermer parçalarının gerçekliğine tanık olduğu bir masal anlatırdı babası, küçük bir kuş şakımıştı bu öyküyü!

Yemyeşil tepelerin eteklerinde Yeni Foça uzanıyor. Fransa'dan, Foça'nın evlatlarının kurmuş olduğu Marsilya kentinden gelen gemimizi selamlıyor yeşil dallar; sizler, siz yeşil dallar, o kadar eskileri bilemeyecek kadar körpe de olsanız, yine de aşinasınız, küçük bir kuş şakımıştı bu öyküyü!

Sen ey fırtınalı deniz, neden böyle taşıp, köpürürsün? Gök bulutsuz, güneş utangaç, kıpkızıl batmakta. Asya'nın sıradağları görkemli ve sessiz, solarak gözden kayboluyor. Sen de dal uykuya ey fırtınalı deniz, eski anıları gör düşünde! Yeniay gökyüzünde incecik altın bir tekne gibi, *Midilli*'yi göstererek göz kırpan çoban yıldızına görünmez bir iplikle asılı cam bir küreyi taşıyor. Ne gece! Hem daha Kuzeydeyken

böyle düşünmüştüm ben bu geceyi, küçük bir kuş şakımıştı bu öyküyü!

Gece; dalgaların dövdüğü gemi yoluna devam ediyor. Biz şimdi dalga tutmayan bir kuytuluktayız, ama nerede? Anıların bu ünlü kıyılarında kimin gözüne uyku girebilir ki? Güvertede ayakta duruyoruz. Yıldızlar *Bozcaada*'yı ve Asya sahillerini aydınlatıyor. Tepelerde oyuncak gibi bir dizi yeldeğirmeni yükseliyor, kanatları hareket halinde, gözlerimizin önünde denizden dağlara doğru bir ova uzanıyor. Kaptan karanlıkta bir noktayı, ovadaki bir yükseltiyi işaret ediyor ve "*Akhileus*" diyor. Yoksul kulübeleri ve çalıların bürüdüğü mezarıyla sen ey yalnız ve çorak arazi, kendi ününü bilir misin? Hayır çok yaşlısın! Yüce anılarını unuttun: *Hektor*, *Akhileus*, *Odysseus* ve *Agamemnon* ! Troya'nın kurulduğu İda dağı, sen kendini bile tanımıyorsun artık; bir yabancı sana anılarını sorunca, sen "Yıldızlar bilir" diye cevap veriyorsun. "Yıldızlar bilir, kenti kuran *İlyon*'un durduğu, *Atena*'nın kahramanı koruduğu yeri! Ben hatırlamıyorum! Ama duymuştum, küçük bir kuş şakımıştı bu öyküyü!

V

Dardanel ve Mermer Denizi[5]

Sabahın erken saatlerinde *Çanakkale Boğazı*'na, yani eskinin *Hellespont*"una girmiştik; Avrupa yakasına bir kent kurulmuştu, bu kentte tanrı için tek, mideler içinse pek çok tapınak olduğunu gösterircesine tek bir minare ve beş tane yeldeğirmeni vardı, kentin gerisinde güzel bir kale yükseliyordu; Asya yakasında da bunun bir benzeri yer alıyordu, aralarındaki uzaklık bana bir buçuk deniz miliymiş gibi geldi. Her iki kıyıda da taşlı yokuşlar ve yeşil tarlalar göze çarpıyordu, Avrupa yakasına kapı ve pencereleri duvarlarındaki deliklerden ibaret olan taş kulübeler serpiştirilmiş, köşede bucakta birkaç çam fidanı sürgün vermişti, sahili izleyen ıssız yolda birkaç Türk geziniyordu, Asya yakası daha canayakın, daha yaz havasındaydı; burada yeşil tarlalar ve gür yapraklı ağaçlar uzanıyordu.

Asya yakasında *Abydos* , Avrupa yakasında *Sestos*'un[6] önlerine gelmiştik. Leander kendisini sevgilisi Hero'dan ayıran, iki kentin arasındaki bu boğazı fırtınalı havada yüzerek geçiyordu. Fırtınada aşkın ışığıyla yanan lamba söner, fırtınada ya-

5 Marmara Denizinin adını buradaki mermer yataklarının varlığından aldığı görüşü doğrultusunda Andersen denizi bu isimle anıyor. (Ç.N.)

6 Abydos ve Sestos: Çanakkale Boğazının en dar yerinde (Naraburnu) kurulmuş bulunan iki eski kent. (Ç.N.)

nan kalpler buzlara döner. Byron da yıllar sonra burada aynı antik turu gerçekleştirmişti.[7]

İki kıtanın sahilleri arasındaki uzaklık bana pek de fazlaymış gibi gelmiyordu, havanın da açık oluşu sayesinde, kıyıdaki her bir çalıyı, her bir canlıyı çıplak gözle seçebiliyordum; her iki kentin de incecik minareleri, çiçekli bahçelerin içinde kahverengi çatılı evleri vardı.

Her ne kadar gemimiz akıntıya karşı ilerliyorduysa da, 200 beygir gücünün yardımıyla bayağı mesafe alınabiliyor.

Asya yakasına, Boğaz'ın en büyük kenti olan Çanakkale'ye yöneliyoruz. Kentin kalesinde yanyana dizili toplar bizi selamlamıyor. Avrupai üniformaları ve başlarında kırmızı fesleriyle askerler kalenin mazgallarından, topların arasından bakıyorlar. Buharlı gemimizin etrafında Türk kadın ve erkeklerini taşıyan sandallar geziniyor. Çevredeki bütün gemilere hilalli Türk bayrağı çekilmiş. Yakınımızdan bir Türk buharlısı geçiyor. Güverte Müslümanlar ve onların örtülü kadınlarıyla dolu. Rüzgâr ve akıntı buharlıdan yanaydı, büyük yelkeni açmışlardı, bacadan kapkara ve yoğun bir duman döne döne yükselirken, gürültücü yolcularıyla gemi yeşil kıyılar arasında uçar gibi ilerliyordu. Gemimizdeki yolcuların çoğu burada indi ve yerlerini yüzlerce yeni yolcuya, fesli, türbanlı, tabanca, tüfek kuşanmış Türklere bıraktılar. Yirmi yaşının biraz üzerinde olduğunu tahmin ettiğim bir subay, tüm sarayını da beraberinde getirmişti. Karıları ve hizmetkârlarıyla gemiye gelirken bindikleri sandalı tıka basa dodurmuşlardı. Gemiye çıktıkları merdivenlerin başında durarak onları seyrettim; aile, üç kadın, üç zenci halayık, iki çocuk ve bir hizmetkârdan oluşuyordu. Kadınlar derhal yaşmaklarıyla yüzlerini örttüler, hatta zenci halayıklar bile kapkara güzelliklerini gözlerden sakladılar. Efendisi ile bir örnek giyinmiş, üzerinde askeri kaput ve başında fes bulunan, çizmelerinin üzerine terlikler geçirmiş hizmetkâr güverteye rengarenk şilteler yaydı; hanımlar da sırtları bize, yüzleri küpeşteye dönük olarak bu şiltelere uzandılar. Hepsinin ayaklarında keçi deri-

7 "Xerxes burada iki köprü kurmuş, Dardanel'in iki yakasındaki kuleler arası uzaklığın 750 kulaç olduğu söylenir."

sinden yapılmış sarı çizmeler, çizmelerin üzerinde de kırmızı terlikler vardı, geniş ipek şalvarların üzerine kısa ve parlak renkli bir etek, etrafı siyah şeritle çevrilmiş bir ferace giymişlerdi, beyaz müslin yaşmakları göğüslerini, boyunlarını, çenelerini, ağızlarını tamamen örterek başlarına dolanıyor, oradan da kaşlarına dek iniyordu. Burunları ve gözleri açıktaydı, kara uzun kirpikleri, siyah gözlerinin parıltısını daha da belirginleştiriyordu; gözlerinin akları mavimsiydi; şeffaf müslin kumaş yapışarak, yüz hatlarını ortaya çıkarıyordu; yalnızca yaşlı ve çirkin kadınların kalın kumaşlardan yapılmış peçeler taktıklarını daha sonra İstanbul'da öğrenecektim; güldükleri zaman biçimli kırmızı dudakları ve bembeyaz parlak dişleri görünüyordu; buradaki kadınlardan en genci çok güzeldi.

Yola çıkmadan önce gemide bulunan bütün Türkler silahlarını ateşlediler; bu gümbürtü Abydos ve Sestos'ta yankılandı. Sonra tüm silahlar ortada toplandı, birkaç dakika içinde güverteye baştanbaşa rengârenk şilteler ve halılar yayılmıştı, Asya'lı yolcular bunların üzerine uzanmışlar, kimi tütün, kimi kahve içiyor, kimi de hançerlerinin sapından tüy kalemlerini çıkarmış, mürekkep hokkası olarak da kullanılan saplarının oyuk kısmına batırarak, düz yazı mı, şiir mi olduğunu kestiremediğim uzun Türkçe metinler yazıyordu.

Geminin bacasının dibinde dört kömür çuvalı dizilmişti, bu çuvallardan birinin üzerine genç ve neşeli bir Türk oturuyordu, kenarlarına deri geçirilmiş lacivert bir kürk giymiş, başına şal desenli bir türban sarmıştı, doğaçlama şiirler okuyor, etrafına çömelmiş, katıla katıla gülen, laf atan bir sürü insana hikayeler anlatıyordu; buradaki şenlikli durum benim kafamdaki ağırbaşlı Türk imajına hiç uymamıştı. Kaptan ve birkaç Fransız geminin yan çark tahtalarının üzerine çıkmış, kıyıyı seyrediyorlardı. Avrupa yakasında, beyaz mezartaşı anıtlarıyla bir kabristan görünüyordu. Asya yakası harikulade bir bahar manzarasıydı. Doğaçlama şiir okuyan Türk'ün dinleyicileri arasına katıldım, bileklerinden dizlerine doğru giderek bollaşan pantolonları ve bol gömleklerinin benim giysilerimle karşılaştırıldığında uzanıp yatmaya ne kadar elverişli olduğunu bana gösterdiler. Genç Türk'e meyva ikram ettim, yüzünde dostça bir ifadeyle

teşekkür etti, simsiyah kirpikli, yumuşak ve kurnaz bakışlı gözleri açık mavi renkteydi; kalemini çıkardı, defterinden bir kâğıt yırttı ve bana gülümseyip, başını sallayarak bir şeyler yazdı; sonra üzerine bir dörtlük yazmış olduğu kâğıdı uzattı; kâğıdı Türkçe bilen bir Fransız'a gösterdim ve çevirmesini istedim; genç Türk adını, güzel bir at almak üzere Eflâk eyaletine gittiğini, ancak önce İstanbul'u göreceğini, bu mükemmel gemi Ramses'le yolculuk ettiğini ve bu yolculuk sırasında Mekke'nin üç katı kadar uzaklıkta bir yoldan gelmiş olan benimle tanıştığını yazmıştı. Şiir için teşekkür ettim, o da benden kendi dilimde birkaç satır yazmamı istedi; Danimarkaca bir dörtlük yazıp verdim, ben nasıl Türkçe şiiri evirip çevirdiysem, benim dörtlük de o ve arkadaşları tarafından evirip, çevirildi.

Daha sonra Türk kadınlarının oturduğu tarafa, küpeşteye gittim. Amacım kıyıları seyretmekti ama hanımlara bakmadan da edemedim; yemek yerken yaşmaklarını indirmişlerdi; onlar da beni süzdüler! Aralarında en genç ve en güzel olanı pek bir neşeliydi, ciddi bir edayla oturup, hafifçe başını sallayan yaşlı kadına benden sözettiğini sanıyorum. Bu karşılıklı bakışma anında genç bir Türk yanıma yaklaşıp, Fransızca olarak benimle konuşmaya başladı; bu konuşma sırasında yarı şaka, yarı ciddi, peçesiz kadınların yüzlerine bakmanın ülkenin geleneklerine aykırı olduğunu bildirdi; hanımların eşinin nasıl ciddi bir tavırla beni süzdüğünü anlayıp, anlamamış olduğumu sordu! Ailenin büyük kızı babasına kahve ve tütün çubuğu ikram ederken, küçük kız aralarında koşturuyordu. İnsan anne ve babaların üzerinde iyi izlenim bırakmak istiyorsa, çocuklarıyla ilgilenmelidir, mantık bunu gerektirir! Kızların en küçüğü ile ahbaplık edip, meyva verip, şakalaşmak istediysem de, bu küçük vahşi keçi kaçıp, zenci halayıklardan birinin arkasına geçti ve kadının uzun peçesinin altına yalnız yüzünü açıkta bırakacak şekilde gizlendi, bir yandan kahkahalar atarken bir yandan dudaklarını öpücük verecekmiş gibi uzattı, sonra da kıkırdayarak babasına koştu; ablası altı yaşında çok güzel ve uslu bir kız çocuğuydu, bu yaşmaksız Türk kızı sarı çizmelerinin üzerine kırmızı renkli keçi derisinden terlikler geçirmişti, açık mavi ipekli şalvar, kırmızı çi-

çekli bir elbise ve siyah kadifeden yapılmış, kalçalarına kadar inen ceket giymişti; aralarında küçük altın paraların bulunduğu kalın saç örgüleri omuzlarından aşağı sarkıyordu, başına simli kumaştan bir başlık takmıştı, kardeşinin uzattığım meyvaları almasını sağlamaya çalıştıysa da başaramadı, hizmetkârın bana yaptığı reçel ikramını kabul ettim ve derhal küçük kız ile can ciğer dost olduk; bana oyuncağını gösterdi, her iki kulağının arkasında minicik birer kuş bulunan at biçiminde bir su testisiydi bu, Türkçe konuşabilsem, hemen bu oyuncağa dair bir masal uydurup, anlatırdım ona. Küçük kızı dizlerimin üzerine oturttum, o da küçücük elleriyle yanaklarıma dokundu, gözlerimin içine öylesine sevgiyle ve güvenle baktı ki, onunla konuşmak zorunda hissettim kendimi, Danimarka dilinde bir şeyler söyledim, o kadar çok güldü ki kalbi hızla çarpmaya başladı, şimdiye kadar hiç duymadığı ve benim kendisi için uydurduğum Türkçe bir kuş dilini konuşmakta olduğuma inanmıştı; küçük güzel tırnakları tıpkı diğer kadınlarınkiler gibi siyaha boyanmıştı, avuç içine de boydan boya koyu renkli bir çizgi çiziliydi. Bu çizgiyi işaret ettim, o da benzeri bir çizgi oluşturmak üzere kendi siyah saç örgülerinden birini alıp avucuma koydu, sonra da uzaktan bakarak konuşan, ancak yanımıza gelmeyen küçük kız kardeşine el salladı. Babası bir yandan küçük kıza seslenirken, diğer yandan da yüzünde çok dostça bir ifadeyle fesini Fransız tarzında çıkararak beni selamladı. Kızın kulağına bir şeyler fısıldadı, küçük kız zekice başını salladı, hizmetkârın elinden bir fincan kahve alarak bana getirdi; uzun bir tütün çubuğu ikram ettiler ancak tütün kullanmadığımdan, yalnızca kahveyi alıp, şiltenin üzerine, kızının kalbini kazanmış olduğum bu dost yüzlü beyin yanma uzandım. Güzel çocuğun adı Züleyha idi; ve doğruyu söylediğime inanın, Çanakkale Boğazından Marmara Denizine doğru girerken, Asya'nın kızı bir öpücük verdi bana...

Solumuzda yer alan *Gelibolu* kenti, nedense kapkaranlıktı, beyaz, yüksek minareleri hesaba katmazsam, Kuzey İsveç'teki kentlere benziyordu, küçük bahçeler içindeki evlerin çatıları, Kuzey ülkelerindeki evlerin çatıları gibi dik ve kırmızıydı, kırmızıya boyalı ahşap verandaları ve cumbalarıyla bu

evlerin tümü de karanlık ve eskimiş görünüyorlardı; bu kentte bir kasvet, bir bakımsızlık hüküm sürmekteydi; evlerin çoğu, hayli dalgalı olan ve buz gibi rüzgârların estiği denize doğru uzanmıştı; Güney'de yaptığım yolculuk boyunca başka hiçbir yerde, denizden böylesine soğuk rüzgâr esmemişti; adeta mermerin[8] soğukluğunu hissediyordum; biri Asya, diğeri Avrupa kıyısında iki deniz feneri vardı; *Gelibolu* alçak ve çıplak tepelerle çevriliydi, ileride Danimarka'dakilere benzeyen yeşil ovalar uzanıyordu, Asya tarafında birbiri ardınca sıradağlar yükselmekteydi. Akıntı ve rüzgârı karşımıza almıştık, Marmara Denizi kopkoyu ve köpük köpüktü, dalgalar geminin ana direğine çarparak ön tarafta oturan Türklerin üzerine boşalıyordu; hatta bir tanesi öylesine kuvvetli bir dalga yedi ki sırılsıklam olan kırmızı cübbesini silkmek ve su dolan başlığını çıkarmak zorunda kaldı; bilindiği gibi bütün Türkler, saçlarını kökünden kazıtırlar, fakat kıyamet günü Cebrail onları mezarlarından saçlarından çekip çıkarabilsin diye tepede bir tutam saç bırakırlar; bu adam başına önce beyaz bir takke, onun üzerine kırmızı küçük bir fes, onun da üstüne ipek püsküllü daha büyük bir fes giymişti. Ben denize dayanıklı bir yapıdayımdır, ancak bu rüzgâr tıpkı kuzeydeki gibi dayanılmaz derecede soğuktu. Bir süre sonra kıyı şeridi gözden kayboldu ve dalgalar arasında hızla ilerleyerek engin ve pitoresk Marmara Denizinde yol almaya başladık. Akşam yemeğinden sonra Marmara sahilleri göründü, deniz biraz durulmuştu, batmakta olan güneş yemyeşil ağaçlı ve parlak beyaz mermer kayalı çok güzel bir adanın üzerine son ışıklarını gönderiyordu; "Binbir Gece" yi hatırladım ve çok soğuk olmasına karşın, kendimi bu harikulade masallardan birinin bir sahnesinde hissettim; eğer şimdi, kulaklarının arkasında minicik kuşlar olan at canlanıverse, gerçek bir at kadar büyüse, beni ve küçük Züleyha'yı sırtına alıp, Marmara'yı aşırsa, mersinlerin arasında toprağa ayak basar basmaz da Züleyha kara gözleri güneş gibi parlayan genç ve güzel bir bakireye dönüşse, inanın hiç şaşırmazdım! Yazık ki, ne at biçimli su testisi

8 Denizin adını mermerden almış olduğuna gönderme yapılıyor. (Ç.N.)

canlandı, ne de biz bir yerlere uçtuk. Denizde dalgalar giderek şiddetleniyordu, saatın daha akşamın yedibuçuğu olmasına karşın, kamarama çekilip, ranzama uzandım. Soğuk Marmara Denizi'nin dalgaları gemiyi dövüyor, ahşap aksamı birbirinden ayırmak istercesine geminin iskeletini çatırdatıyordu. Zaman bir sümüklüböcek hızıyla ilerliyor, her yeniden saate bakışımda ancak otuz dakika geçmiş oluyordu, gece hiç bitmeyecekmiş gibiydi! Gemi *mare di marmora*'nın köpükleri üzerinde dansededursun, ben uykuya dalmışım.

VI

Constantinopel ve Pera'ya Varış

Geceki fırtınanın ardından doğan sabah güneşi bulutlar ve sisle mücadele halindeydi, arkamızda Marmara Denizi koyu yeşil dalgalarla köpürüp, coşarken karşımıza tıpkı *Venedik* gibi, bir hayal kenti, dev *Constantinopel*, yani Türklerin *Stambul*'u çıktı. Herbiri Nuh'un gemisinin bir benzeri olan, kubbeleri altın alemli camileri, gri bulutlu gökyüzüne karşı pırıl pırıl parlayan zarif sütunlara benzer yüzlerce minaresi ve koyu kırmızı binalarıyla karşımızdaki bu taş denizinin arasından kara serviler ve yemyeşil çınarlar, başlarını arabeskvari uzatmışlardı.

Boğaziçi görünmez olmuş, *Asya*'nın dağlık kıyıları ile *Avrupa* eriyip birleşmiş, güneş ışınları bir ışık seli gibi o servi ormanının –Türklerin Asya yakasındaki büyük kabristanı– bir bölümünün üzerine düşmüştü. Derler ki, bu kabristanın alanı öylesine genişmiş ki, buğday ekilse bütün kenti doyurur, buradaki mezar taşları kullanılarak *İstanbul*'u çepçevre kuşatacak yeni bir sur inşa edilebilirmiş.[9]

9 "Burada Scutari'de, mitolojiye göre Juno'dan kaçmak için inek kılığına giren İo'nun indiği bir yer varmış."
Azra Erhat'a göre ilk çağ tarihçisi Heredot, Akdeniz'in doğusuyla batısı arasındaki çatışmayı ele aldığı eserine Io efsanesiyle başlar. Zeus bir gün Argos kralı Inakos'un kızı ve Hera tapınağı rahibesi olan İo'yu görür, aşık olur. Zeus karnına tohumlarını yerleştirdiği Io'yu karısı Hera'nın kıskançlığından ve öfkesinden korumak için beyaz bir ineğe dönüştürür. Hera da ineğe bir atsineğini musallat eder, İo kıtadan kıtaya deli gibi koşarken, geçtiği bir denize, bir de boğaza adını verir (İstanbul Boğazının adı Bosporos, İnek geçididir). Kafkaslardan geçer, Mısır'a varır, burada Zeus'un oğlu Epapos'u doğurur. (Ç.N.)

İlk gördüğümüz yapı olan kale ile tamamen içiçe girmiş bulunan kent surlarının önünden geçiyorduk. Bu yapı, *de syv taarne*, ya da Türklerin dediği gibi *Yedi Kuleler*, pek çok depreme dayanmış, pes etmemişti; sarmaşıklar ve yabani otlar duvarlarından aşağı sarkıyordu, savaş tutsaklarının darağacı olan bu mekân, avlusundaki *kan kuyusu*'nun idam edilen devlet düşmanlarının kellelerini yuttuğu bu meskûn harabe, tüm ürkütücü ve karanlık görünümüyle karşımızdaydı.

Yol, kent surlarının dibinde, "*Yedi Kuleler*" den başlayıp, *Altın Boynuz*'un[10] ucundaki çıkıntıyı meydana getiren saray bahçesini izleyerek, denize paralel olarak uzanıyordu; surlar üzerine küçük evler ve bahçeler kondurulmuştu, bu tepelerde oğlan çocukları bağırışıyor, koşup, oynuyorlardı.

Saray bahçesinin eteklerinde yol daralıyor, surlar yükseliyor ve beyazlaşıyordu; sanki havada uçarmış gibi görünen surların üst kısmındaki evlerin pencere kafesleri altın ve gümüş parıltılar saçmaktaydı; saray bahçesi ve evler bir rüya diyarı, bir masal gibiydi. Eski saray koyu kırmızı renkte, çevresine nazaran çok hantal görünen dümdüz bir binaydı.[11] Paha biçilmez mermer sütunlarla desteklenen süslü çatılı, zarif köşklerle çevrelenmiş yeni saray ise çok daha davetkâr ve sevimliydi.

Altın boynuza doğru saptık, *Leander Feneri*'ni[12] geçtikten sonra, *tatlı su*'yun[13] içlerine kadar sokulan limana girmiştik, solumuzda *İstanbul* , sağımızda *Galata*, ve silindir şeklindeki kulesi bulutlara uzanan *Pera* selamlıyordu bizi. Geniş körfezde gemilerin direklerinden bir orman oluşmuştu. Bir tekne cümbüşüydü bu. İçinde kayıkçı ve yolcular bulunan, çoğu il-

10 "Constantinopel gerçekten de bir bereket boynuzu şeklinde kurulmuştur ve Altın Boynuz adı da bundan kaynaklanmaktadır."

11 "Burada Byzas, Neptun ve Aphrodite adına tapınaklar yaptırmış, Konstantin, Meryem Ana ve Aziz Barbara için kiliseler inşa ettirmişti, bunların yerinde şimdi saray bulunuyor; Hıristiyanların kutsal suyu bu bahçeden kaynıyor, surlardan akıyor."

12 "Türkler buraya Kız Kulesi diyorlar. Babası tarafından buraya kapatılmış bulunan fakat Arapların kahramanı Heschan'ın bir Rum prensesi hikayesiyle bağlantı kuruyorlar. Zamanımızda fener olarak kullanılmaktadır."

13 "Fransızlar bu güzel vadiye bu ismi verirler. Limanın kuzeyine düşer ve Constantinopel ile banliyölerinde oturanların eğlence semtidir."

kel kanolara benzeyen ensiz ve ufak kayıklar yanımızdan ok gibi hızla geçiyorlardı. Buradaki çığlıklar, bağırtılar, uğultularla karşılaştırıldığında Napoli körfezinin gürültüsü cenaze töreni kadar sessiz kalırdı. Canlı renklerdeki iri türbanları ve çıplak kollarıyla yaşlı, esmer tenli Türkler bir ağızdan bağırışıyor, ellerini kollarını sallayarak bizleri kayıklarına binmeye çağırıyorlardı; önce eşyalarımı aşağıya attım, sonra da kendim atladım, şimdi irili ufaklı teknelerle süslenmiş kıyıya doğru hızla kürek çekiyorduk. Kıyıya yanaştığımızda kayıkçıya değerinden pek emin olamadığım bir gümüş sikke uzattım; başını iki yana sallayarak cebinden küçücük bir para çıkardı ve daha yüksek bir ücret almasının söz konusu olmadığına dair hiçbir kuşku bırakmayacak biçimde bana gösterdi. Türkler böylesine dürüst insanlardır; burada kaldığım süre içinde her gün, Türklerin en fazla hüsnüniyet sahibi, en dürüst halk olduğuna dair kanıtlar buldum.

Bakır tenli, güçlü kuvvetli bir Arap eşyalarımı taşımayı önerdi, bir hamlede elindeki urganı bavulların ve şapka kutusunun etrafına dolayarak, sırtına yükledi ve yürümeye başladı, kalmak istediğim otelin adını verdiğimde başını salladı.

Binalardan her birinde baharat, ekmek, et veya giysi satılan dükkânların bulunduğu dolambaçlı bir sokağa gelmiştik; dünyanın bütün milletleri sanki burada toplanmıştı. Yol, *Galata*'nın dar kapısından *Pera*'ya doğru açılıyordu. Bize pasaport soran olmamıştı.[14] Geldiğimiz sokak parke taşlarıyla döşeli dar ve dik bir yokuştu. Nöbetçilerin yanından geçtik. Bu esmer ve mağrur delikanlılar mavi renkli daracık pantolonları, ceketleri, omuzlarında çaprazlama fişeklikleri ve kırmızı fesleriyle yere yatar gibi uzanmış dualar okuyorlardı; yanlarında bir kum saati duruyordu.

Pera'daki kulenin[15] dibinde yüzülmüş kanlı at leşleri gördük; salonlarında fıskiyeli havuzlar bulunan Türk kahvehanelerinin yanından geçtik, anayol boyunca ilerlerken önümüze,

14 "Yunanistan'a giderken de böyle olmuştu, ancak çıkışta, Pire limanında benim ve diğer bütün yolcuların bavulları kontrol edildi. Heykel ya da sütun kaçırıp kaçırmadığımız araştırıldı."

15 Galata Kulesi (Ç.N.)

kapısının üst kısmında altın yaldızla Kuran'dan ayetler yazılmış bir levha bulunan, dönen *Dervişler* tekkesi çıktı. Bu daracık yol boyunca sağlı sollu sıralanmış bulunan evler ikişer üçer katlı, cumbalıydılar, yan sokaklar daha da dar olduğundan evler birbirine bitişikmiş ve sanki yağmur yağdığında buradan geçerken şemsiye kullanmaya gerek kalmayacakmış gibi görünüyorlardı.

Ne kargaşa! Ve tam bu kargaşanın ortasında, başında kırmızı kalpak, ayaklarında partal sandallar, üzerinde koyun postu bulunan bir Bulgar köylüsü arka ayaklarının üzerinde sıçrayan bir ayı gibi dans ediyor, bir başka Bulgar da tulum çalıyordu. Sekiz tane güçlü kuvvetli hammal altına kalaslar yerleştirilmiş iri bir mermer kütlesini çekerek götürürken, bir yandan da savulun diye bağırışıyorlardı, karşımıza şapkalarından yas tülleri sarkan Ermeni rahipler çıktı; bir ilahi mırıldanıldığını duyduk, çiçeklerle süslenmiş açık tabut içinde, üzerindeki günlük elbiseleriyle ve yüzü örtüsüz olarak yatan genç bir Rum kızının cenaze töreniydi bu, üç Ortodoks rahip ve mumları taşıyan iki erkek çocuk en önde yürüyorlardı.

Ne kalabalık! Ne hengâme! Yaşmaklı kadınların uçuşan uzun perdelerin aralarından dışarıyı gözetlediği, kartondan yapılmış, önü arkası yaldızlanmış birer küçük kabine benzeyen parlak renkli arabalar, eğri büğrü parke taşların üzerinde tökezleyerek yol alıyor, kütük ve tahta kalasları çeken atlar, eşekler kalabalığın arasında kendilerine yol açmaya çalışıyorlardı.

Sonunda *Bay Blondel*'in işlettiği *Hôtel de la France*'a gelebilmiştik; kapıdan girer girmez Avrupai bir dekorasyon ve konfor karşıladı bizi. Fransız ve İtalyan görevliler merdivenlerden inip çıkıyorlardı, odalar ferah ve güzeldi, *Table d'hôte*, Avrupa'daki büyük kentlerin lüks otellerindeki kadar mükellef yemekler sunuyordu. Müşteriler çok çeşitli milletlerdendi, çoğu da Küçük Asya'daki gezilerinden dönmüş olup, kendilerini güven içinde hissettikleri Doğulu giysilerini üzerlerinde muhafaza etmiş Fransızlardı.[16] Sultan'ın ordusunda görevli birkaç Prusyalı su-

16 "Fransız Achille Laurent'i böyle tanıdım."

bay Türk askerine özgü redingotlar giymişler ve fes takmışlardı. Sokaktaki uğultu bize kadar geliyordu! Bulgarların tulumlarından çıkan tınılar, uzaklardaki tepelerde peçesiz, yoksul kadınların söylediği şarkılara karışıyor, tatbikattan dönen Türk askerlerinin Mehter marşları bütün bunları bastırıyordu, bu melodiyi tanımıştım: *Auber*'in Üçüncü Gustav operasından bir gallop'tu bu.

VII

Çarşılar[17]

Yabancıların *İstanbul*'da öncelikle ziyaret etmesi gereken yer Çarşılar'dır; insan kendini bir anda dev bir kentte bulur, gördüğü manzara, debdebe ve hengâme karşısında şaşkına döner; içindeki her bir arının Acem, Ermeni, Mısırlı, Rum olduğu bir arı kovanıdır burası. Doğu ve Batı burada büyük bir pazar kurmuştur. Böylesine kalabalık, böylesine giysi zenginliği, böylesine mal bolluğu başka hiçbir kentte görülemez.

Pera'dan kayığa binilip, karşı kıyıya, İstanbul tarafına geçilir, her zaman açık olan *Çarşılar*'a giden sokak dar ve dolambaçlıdır; sokağın iki yanındaki evlerin giriş katında bulunan dükkânlar bizim çarşılarımızdaki kerestecilere benzerler, ayakkabıcı ya da marangoz gibi esnafın dükkânları sokağa bakar; açıkta pişirilen ekmek ve yemekler, ocaklardan, bacalardan yayılan koku ve duman insanda bir fırın ya da bir mutfağın içinden geçmekte olduğu duygusunu uyandırır. Burada ekmek ve tüm yiyecek maddeleri sergilenmektedir.

Şimdi *Büyük Çarşı*'nın önündeyiz. Kiminde binbir çeşit, hem taze hem konserve sebze ve meyva, kiminde renk renk, cins cins balık ve deniz ürünleri satılan üstü yarı örtülü dar so-

17 "Buradaki çarşılar besestan, yani kapalı çarşı olarak adlandırılır, aslında üç tanedirler; yan sokaklar bu çarşıların giriş bölümü olarak düşünülebilir." Besestan sözcüğünü Andersen bedesten'in eski yazılışı olan bezistan'dan almış olsa gerektir. (Ed.)

kaklar Çarşı'dan çevreye doğru açılıyor; dükkândan dükkâna gerilmiş tenteler ya da eski kilimler sokağın üzerini çatı gibi örtüyor, parke taşları aşınmış yolun ortasından su oluğu geçiyor.

Lüleler, çubuk boruları ve kehribardan yapılmış imamelerin satıldığı uzun bir dehliz, duvarları ateşe dayanıklı kalın tuğlalardan örülmüş çarşı binasına açılıyor. Burası, Yahudilerin, Mısırlıların, kısacası her milletin ayrı bir mahallede toplandığı, esnafın ticaretini yaptıkları mallara göre ayrı caddeleri tuttuğu, ayakkabıcı, eyerci ve diğer pek çok zanaatkârın ayrı mekânlarda bir arada bulundukları üzeri örtülü büyük bir kente benziyor. Her sokağın üzeri Kuran'dan ayetler yazılmış ve çiçeklerle süslenmiş bir tonoz ile örtülmüş; yukarıdan ışık alıyor. Dükkânlar birbirine yapışık gibi, arkadaki kalın duvarın içine sergilenmeyen malların depo edilebilmesi için birer oyuk açılmış.

Mısırlıların mahallesi: Mısır Çarşısı, iki cadde arasına yerleşmiş koskocaman bir eczaneyi andırıyor; Hindistan'ın ve Arabistan'ın bütün baharatları, şifalı otlar ve pahalı boyalar ortalığa karmakarışık bir koku yayıyor; tezgâhın gerisinde duran, sarımsı esmer tenli yaşlı bir Mısırlı, çizilen simyager portrelerine tıpatıp benziyor.

Başka bir tonozun altında eyerciler bulunuyor; keçi derisinden, manda derisinden yapılmış, en usta el işçiliği örneklerinden, en acemi işlere kadar her kalitede eyer ve koşum takımları burada, duvarlarda, tezgâhlarda ve yerlerde sergilenmekte.

Başka bir sokak ise mücevhercilere ayrılmış; altın zincirler, bilezikler pırıl pırıl pırıldıyor, pahalı yüzükler, emsalsiz mücevherler göz kamaştırıyor.

Parfüm satılan bölümden gülyağı, misk, tütsü kokuları gelmekte. Bundan sonraki sokakta çeşitli renk ve biçimlerde ayakkabılar, çizmeler, incili ya da nakışlı terlikler bulunuyor; burayı kesen sokakta müslin yaşmaklar, sırma işlemeli mendiller, harikûlade kumaşlar gözalıyor; bir sonraki sokakta Şam çeliğinden kılıçlar, hançerler, bıçaklar, tüfekler ve tabancalar var.

Burada en ilginç olan şey, her milletten insanın en karakteristik yönlerini görmek. Türk, ağzındaki uzun tütün çubuğuyla ciddi ve ağırbaşlı oturuyor, Yahudi ve Rum el kol işaretleri yaparak bağırıp çağırıyor; bu birbirini kesen sokaklardan karma-

karışık bir insan seli akıp gitmekte, tüylü sivri külahlarıyla Acemler, başa tersten oturtulmuş seramik çanağa benzer siyah şapkalarıyla Ermeniler, kuzu postu içindeki Bulgarlar, siyah türbanlarının üzerine eski püskü bir şal sarmış Yahudiler, süslü Rumlar ve yaşmaklı kadınlar; nasıl da kalabalık! Ve bütün bu hengâmenin içinde seçkin bir Türk, başını sağa sola çevirmeksizin tüm ağırbaşlılığıyla oturmakta.

Akşam olduğunu belirten işaretin verilmesiyle alıcı ve satıcılar ortalıktan çekiliyorlar, Çarşı'da görevli bekçi ertesi gün belli bir saatte açmak üzere ve satıcılar dükkânlarını bıraktıkları gibi bulsunlar diye bütün giriş kapılarını kapatıyor. Gündüzleri de dükkânlar bundan çok farklı bir biçimde kapanmıyor, dükkân sahibi girişe ince bir perde örtüyor ya da bir urganı çaprazlama gererek kapalı olduğunu gösteriyor; hiç kimse burada hırsızlığa cesaret edemez.

İstanbul'un çarşıları yanında Palais Royal'in görkemli dükkânları, saçları gül yağı ve mürrüsafi kokan, pahalı kumaşlardan giysiler içindeki Doğu'lu bir kız karşısında Parisli süslü bir yosmacık gibi kalır.

VIII

Constantinopel'de Bir Gezinti

Eski *Stambul*'un kalbi olan Çarşıları görmüştük, yapmak istediğimiz küçük bir gezintiye Hıristiyanların "yasak sokak" diye isimlendirdikleri "Esire Pazarı"[18]yla başladık, sonra camilerden birine gittik; şimdilerde izin almak epey kolaylaşmış, yalnız izinleri düzenleyen çeşitli devlet memurlarına verilecek armağanların değeri hiç de azımsanamayacak meblağlar olabiliyor; ancak Pera'daki yabancılar arasında bu haracı ödemek isteyecek bir büyükelçilik mensubu ya da bir zengin mutlaka bulunur; kiralık hizmetkârlar ise böyle bir fırsatın varlığından her zaman haberdardırlar ve izin almış kimselerin beraberinde bir başkasını da götürmesi mümkündür.

Biz de şimdi zengin bir Amerikalının beraberinde gidiyoruz, daha gösterişli olsun diye atlara binmemiz gerekiyor, Türkler şatafata çok önem veriyorlar. Birkaç süvari de kortejimize eşlik edecek.

Büyük Çarşı'nın yakınlarında etrafı ahşap binalarla çevrili revaklı bir alan var,[19] revakların üzerini örten eğimli çatılar kalaslarla desteklenmiş, revakların altındaki sıra sıra dükkânlar-

18 "Bu pazarın yanısıra bir tane Topschana'de, bir tane de erkek esirler için şehir dışında Yedi Kuleler'de pazar açılırmış."
Bu deyimin (Esire Pazarı) Osmanlıca karşılığı Avret Pazarıdır. (Ç.N.)

19 Yazar, Kapalıçarşı'ya bitişik hanlardan birini (Kızlarağası hanı??) betimliyor. (Ç.N.)

da satıcıların malları bulunuyor, bu mallar ise insanlar, yani zenci ve beyaz kadın köleler.

Alan'a gelmiş bulunuyoruz; güneş pırıl pırıl, yeşil ağaçların altına yayılmış hasırlar üzerine Doğu'nun kızları uzanmışlar; bir anne bebeğini emziriyor, bu ikisini birbirinden ayırmak istememişler, ikinci kata çıkan merdivenlerde ondört yaşlarında zenci bir kız oturuyor, kız neredeyse çırılçıplak, yaşlı bir Türk bir bacağını elleriyle kavramış kızı inceliyor, kız bembeyaz dişlerini göstererek gülüyor.

Güzel beyaz kadınları bizden kaçırıp, kafese kapatma iğrenç moruk, biz buraya onları görmeye geldik, bakmakla nazarımız mı değecek sanıyorsun!

Şuraya bakın! Gözleri ateş saçan genç bir Türk! Peşinden dört köle gidiyor, iki yaşlı Yahudi madam onunla alışveriş yapacak; pazara Çerkes dilberler gelmiş; genç Türk onları dansedip, şarkı söylerken görüp, beğenecek ve satın alacak! –Burada Esire Pazarını biz değil, ancak o tasvir edebilir. Genç adam dünya yüzündeki hurileri görmek üzere yaşlı kadınların peşinden gidiyor.– Türk şairi *İbn Kâtib*'in cennetteki hurilere dair söylediği şu şiirinde çizdiği tablonun ilhamını dünya yüzündeki hurilerden aldığını unutmayalım.

"Bil ki huri, kara gözlü, ak yanaklı bir dilberdir,
Kalem kaşlı, uzun kirpikli, zülüfleri amber kokan;
Işıktan şekillendirilmiş gibi de olsalar sarılıp, öpebilirim onları!
Her biri istridyedeki inciler gibi farklı saydamlıkta;
Her dakika parlaklıkları değişmekte! Emsalsiz renkler burada,
Güzellik, cazibe, cennetin en güzel gülleri burada.
Dağların karı, denizin köpüğü utansın aklığınız karşısında.
Dünyanın hiçbir meyvası, gülü benzemez ağzınıza, yanaklarınıza,
Mis kokulu ayağınız karşısında inci, mücevherin ne değeri
olabilir ki!
İki yakut çeşidi gibi, kimisi koyu, kimisi açık.
Birisi kaçamak bir bakış atar, öbürü uzun uzun süzer!–
Bir huri burda görünse dünyanın çevresini bir hâle sarar,
Dudaklarını bir aralasa, takdir-i ilahiye şükreder insan!–
Gözlerini örten yaşmağının altında ne dünyalar gizlidir.

Huri ışıktan şekillendirilmiştir, toza dönüşmez asla
Her daim gençtir, her daim !"[20]

Ama biz, atlarımıza binip İbn Kâtib ve İstanbul'un Esire Pazarından ayrılmakla en iyisini yaptık!

Şimdi Ayasofya Kilisesinde, bu hantal, bu çok da düzenli olmayan yapının önündeyiz; *İmparator Constantin* bu kiliseyi yaptırıp, kutsal bilgi'ye *Aya Sophia*'ya adamış; pek çok kutsal emanet burada saklanıyormuş. Bunlar arasında şimdi kaybolmuş bulunan Samaria'nın kuyusu, Nuhun gemisinden kapı kalıntıları, Yeriko'nun kuşatılması sırasında üflenen trompetleri taşıyan melek heykelcikleri sayılabilir, Ayasofya iki yangın ve bir deprem felaketi geçirmişse de her seferinde tüm görkemiyle yeniden canlanmıştır; Ramazan gecelerinde o yayvan kubbesi, devekuşu yumurtasına benzer lambalarla ışıklandırılıp, gözalıcı giysiler içindeki cemaat secdeye kapanırken, Kilise, İmparatorların taç giyme ve evlenme törenlerini, ruhanilerin toplantılarını düşler, kapısının kırılarak, Hıristiyan mihraplarının mukaddesatına tecavüz edildiği o korkunç geceyi hatırlar, hâlâ camiye çevrildiği o gece Sultan Muhammed'in dudaklarından işitmiş olduğu "Allahtan başka tanrı yoktur ve Muhammed Allahın peygamberidir" seslerini işitir. Ne garip düşler, tüm insan soylarının tarihi bu düşlerde canlanır! Geleceğe yönelik düşler de kurar mısın Ayasofya? Sen de sezer misin halkın tasavvurlarını: Hıristiyanların kazınmış haçı kapının üzerine yeniden çizilecek mi bir gün? Mekke'ye bakmakta olan mihrap yine Doğu'ya, eski yerine taşınacak mı bir gün? Bir Müslüman, Kilise'nin üst balkonlarından birinde bulunan öntarafı örülmüş kapıyı işaret ederek o geceye ilişkin bir efsane fısıldıyor kulağımıza: Bu kapının arkasındaki mihrabın önünde Hıristiyan bir rahibin kellesi uçurulmuş, Hıristiyanlar burayı yeniden fethedip de İsmailoğullarını geldikleri yere, atalarının gömülü olduğu Asya topraklarına gönderdikleri zaman, bu duvarın örülmüş olduğu taşlar bir bir dökülecekler ve Hıristiyan rahip ayine,

20 İbn-i Kâtib'e ait olduğu belirtilen bu divan şiirinin hangi dil aracılığıyla Andersen'e nakledildiğini bilemiyoruz. Üçüncü elden Türkçe'ye geri dönen bu çevirinin aslından epey uzaklaşmış olduğunu tahmin etmek güç değil. (Ç.N.)

kellesi uçurulduğu anda bırakmış olduğu yerden devam edecek. Ayin bittiği zaman da huzur içinde kaybolacak ve Kilise'nin her tarafında Hıristiyanların ilahileri çınlayacak.

İbadet edenlerin bizi sanki lanetli ruhlarmışız gibi hiddetle süzdüğü bu mekânda, silahlı adamların eşliğinde dolaşıyor olmak garip bir duygu.

Burada yükselen görkemli sütunlardan, kırmızı somaki mermerden olan sekiz tanesi Baalbek'teki güneş tapınağının kubbesini taşımaktaymış, yeşil sütunlar ise *Ephesus*'taki Artemis tapınağından getirtilmiş. Kubbenin altına sekiz arşın boyunda harflerle Kuran'dan bir ayet yazılmış: "Allah yerin ve göğün nurudur!"

Hiddetle bakma bize ihtiyar hoca, senin tanrın, bizim de tanrımızdır! Doğa'nın tapınağı, bizim ortak tanrımızın da tapınağıdır, sen Mekke'ye doğru diz çökersin biz gündoğusuna! "Allah yerin ve göğün nurudur !" Bütün ruhları ve bütün kalpleri o arındırır!

Ayasofya'dan ayrılıyoruz, kısa bir sokak bizi İstanbul'un en büyük ve en güzel alanı olan *Atmeydanı*'na çıkarıyor. Burası bir zamanlar çok daha görkemliymiş, *Constantin* , *Hippodrom*'u mermer sütunlar ve heykellerle süsletmiş, şimdi *Venedik*'te *San Marco Kilisesi*'nin girişinin üzerinde bulunan bronzdan yapılmış vakur atlar heykeli de bu alandaymış,[21] her bir parmağı bir insan çapında olan dev Herkül heykeli de burada dururmuş; şu anda üç eski eser var meydanda: Bunlardan en yakınımızda olan küçük sütun, birbirine sarılmış üç bakır yılandan meydana geliyormuş; bir zamanlar *Delphi*'deki Apollo mabedinde kâhinlerin oturduğu üç ayaklı iskemleyi taşıdığı sanılan bu sütunu Türkler Yunan devletinin uğuru olarak gördüklerinden, *İkinci Muhammed* savaş baltasıyla bu yılanlardan birinin kafasını uçurmuş, diğer ikisini de İngilizler çalmışlar, şimdi meydanda bulunan oksitlenmiş bakır kalıntılara ise oğlan çocukları taşla nişan alıyorlar.

Birkaç adım ötede, üzerine hiyeroglifler kazınmış somakiden bir dikili taş yükseliyor. *Atina* yoluyla Mısır'dan getirtilen

21 "Atina'dan Kos'a, sonra Constantinopel'e gelmiş, buradan da Venediğe götürülmüş; Napolyon Paris'e götürmüş, şimdi yeniden Venedik'te."

bu dikili taş, sanki görünmez Mısır tanrıları tarafından korunuyormuşcasına hiçbir değişikliğe uğramaksızın zamana karşı direniyor.

Üçüncü eski eser kaba taşlardan örülmüş dikdörtgen biçimli büyükçe bir kaidenin üzerinde duruyor ve yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya. Bir zamanlar bakır üzerine altın levhalarla kaplanmış bulunan bu Constantin sütununu şimdi demir çemberler ayakta tutuyor.

Bunlar hipodromun eski görkeminden arta kalanlar! Ancak, bu gün bile burası kentin en güzel alanı sayılır. Alanın manzarası ve *Sultan Ahmed Camii* gözlerimizi kamaştırıyor! Pencere parmaklıkları yaldızlı, bembeyaz duvarın gerisinde çınar ve serviler boy vermiş, içeride altın yaldızlı sütunların arasından sular fışkırıyor. Küçük avluda Müslüman erkek ve kadınlar sessiz sessiz dolaşıyorlar, geniş merdivenlerle Ahmed Camiine çıkılıyor, harikulade güzel oymalı şerefeleri olan altı yüksek minaresi de dahil olmak üzere cami tamamen mermerden inşa edilmiş, kubbelerinde, minarelerinde hilal biçimli alemler parlıyor. Seyretmesi büyük bir zevk!

Biraz ilerliyoruz, dolambaçlı küçük bir sokak bizi hertarafı mermer ve altından yapılmış, saydam mavi fonun önünde ışıldayan harikulade bir binanın karşısına çıkarıyor. Zarif pencerelerin ve maharetli bir el işçiliğiyle oyulmuş taş duvarın ardında çınarlı, servili bir gül bahçesi var. Burası serap perisi *Fata Morgana*'nın yatak odası olmalı, mermerden yapılmış olmasına, sütünlarınm, çatısının, silmelerinin oymalarına, süslemelerine karşın nasıl da aydınlık ve içi boşmuş gibi görünüyor. Merdivenleri çıkıp, binanın etrafını dolaşıyoruz; altın yaldızlı kafeslerin örttüğü geniş pencereden içeriye baktığımızda Doğunun görkemi gözlerimizi kamaştırıyor! Burası ülkenin en seçkin paşasının zifaf odası olmasın? Hayır, burası bir mezar! *Sultan Mahmud*'un türbesi. Odanın ortasında Sultan'ın üzerine parlak renkli, değerli kumaşlar örtülmüş kabri yer alıyor; üzerinde mücevherler parlayan ve tek bir tüy bulunan zengin türbanı, sandukanın başucuna yerleştirilmiş; Sultan'm kabrini her biri sevgili çocuklarından birine ait olan ve değerli örtülerle kaplı küçük sandukalar çevrelemekte; o sırada iki din adamı bize bakıyor ve tehdit

edercesine ellerini havaya kaldırıyorlar: "Hıristiyanlar bir müminin kabrini seyredemez"; sallanan buhurdanlıktan yayılan mavimsi tütsü görkemli tavana doğru yükseliyor.

Sultan Mahmud'un kabri buraya taşınırken üzerine bir çadır kurulmuş. Yoksul, zengin herkese ziyaret izni verilmiş, yaşlılar buraya gelip ağlaşmışlar, Yeniçerileri kaldırıp, Fransız disiplini ve giysileri taşıyan orduyu kuran Sultan çok seviliyormuş. Çadırın çevresine şimdi karşımızda gördüğümüz bu türbe inşa edilmiş; ancak bina tamamlanıp da, kubbesi yerleştirildiğinde, tepesindeki hilal günışığında parlamaya başladığında, kabrin üzerindeki gözyaşlarıyla sırılsıklam olmuş çadırı kaldırmışlar.

Artık etrafı dolaşmaktan ve seyretmekten yorgun düşmüş durumdayız. Yarın Kervansaray'a, Asya kentlerinin mal zenginliklerini barındıran bu büyük taş yapıya gideceğiz, sonra da kare biçiminde yontulmuş taşlarından sarmaşıklar sarkan su kemerlerini görecek, bir Türk hamamını[22] ziyaret edeceğiz. Belki de deneyeceğiz bile!

Bugün bizim *İstanbul*'daki gezinti günümüz.

22 "Hamamlar da camiler gibi kubbeli, gün ışığı büyük cam fanuslardan içeri süzülüyor. Soyunma yeri olarak kullanılan ilk salonun ortasında fıskiyeli bir havuz var, duvar kenarlarına divanlar sıralanmış; insan burada bir süre kaldıktan sonra hamama giriyor. Bu mermerden yapılmış, yüksek sütunlu salon sıcak ve rutubetli, yerler de sıcak olduğundan tahta terlikler giymek gerekiyor."

IX

Dervişlerin Dansı[23]

Türklerin, ya da daha yerinde bir deyişle Türk milleti içindeki cahillerin, bütün divanelerin tanrısal bir ruhtan ilham aldıklarını zannettikleri bilinen bir gerçektir.Bu nedenle de camiler delilere açıktır. *İsevi* denen korkunç mezhebin mensupları saygı ve huşu ile karşılanır, buna benzer bir duruma da dervişler dans ederek varırlar. Dansları kendilerine eziyettir, ağızda çiğnendiği zaman vahşeti arttıran, esrik edici bir kök gibidir.

Tekkeleri *Üsküdar*'da bulunan dervişlere "Çığlık atanlar" anlamına gelen "Ruhani"[24] adı verilir; *Pera*'daki dervişler ise, "Dönenler" yani "Mevlevi" lerdir; perşembe ve cuma günleri dansederler. Ben burada, tekkelerde seyrettiğim ayinleri ve bunların üzerimde bıraktıkları izlenimleri tasvir etmeye çalışacağım.

Dervişleri görmeye *Üsküdar*'a geçerken birlikte yolculuk ettiğim Trablusgarp'ta bulunmuş olan gezgin, *İseviler*'in yaptığı benzeri dansları anlatarak beni havaya soktu. Afrika sahillerindeki bütün ülkelerde olduğu gibi Trablusgarp'taki bütün camilerde de bu yaratıklardan bir sürü vardı; yılın belli bir gününde İseviler'in dansederek sokaklardan geçeceği duyurulurdu. O gün herkes kapısını kapatarak içeri çekilir, Hıristiyan ve Muse-

23 Andersen Mevlevilerin semaını anlatırken dans etmek fiilini kullanıyor, onun olaya yabancı kalışını göstermek açısından çeviride bunu muhafaza ettim. (Ç.N.)

24 Andersen, Rufailer yerine Ruhani'ler yazmış olmalı. (Ç.N.)

vi'ler diri diri parçalanacaklarını bildiklerinden dışarı çıkmaya cesaret edemezlerdi, vahşiler sürüsü önlerine çıkan kedi, köpek veya herhangi bir canlıyı paralar, kanlı parçaları yutarlardı.

"Geçen yıl Deliler Günü'nde *Trablusgarp*'taydım," dedi yabancı, "Sefaretimizin düz çatısına çıkmıştık; sokaktaki bütün kapılar kapalıydı; silahlı bir grup süvarinin çepeçevre kuşattığı, kömür karası uzun saçları omuzlarına inen, anadan doğma çıplak ve gazap halindeki insanlardan oluşan kalabalık yaklaşıyordu. Acaip adımlarla sıçrıyor, başlarını öne arkaya savurup, kâh yüzlerini saklar, kâh tüm ürkütücülüğüyle ortaya çıkarırken bir yandan da vahşi çığlıklar atıyorlardı; dümbelek ve tulumların müziği bu feci çığlıklara eşlik ediyordu; güruh sokakta ilerlerken, bir yandan da yerden aldıkları sivri taşlarla göğüslerinde ve kollarında derin yarıklar açıyorlardı. *İseviler*'in vahşetini bizzat görmek için Mağribi uşağa kapının önüne canlı bir keçi bağlamasını, kalabalık yaklaşırken de hayvanı öldürmesini emrettik. Uşak hançeri keçinin boğazına saplayarak, içeri kaçtı; hayvan kanlar içinde çırpınırken çığlık atan *İseviler* evin yakınına kadar gelmişlerdi; aralarından biri bir hamlede elini kanlı yaraya daldırdı, bir çığlık koparark keçiyi havaya kaldırıp, paramparça ettikten sonra da kanlı iç organlarını evin duvarına fırlattı. Güruh hayvanın başına üşüşüp etini, derisini ve tüylerini yemeye koyuldu!"

Boğaz'ı geçerken birlikte yolculuk ettiğim gezginin ağzından aktardığım bu tasvirler, yani fasıl peşrevi sayesinde hayal gücüm az sonra göreceğim tekke ve dansların havasına girmişti.

İki yüz elli bin kişinin yaşadığı kente, yani nüfusu Kopenhag'ın iki katı olmasına karşın yine de *İstanbul*'un bir dış mahallesi sayılan *Üsküdar*'a indik; burada her şey İslam geleneklerine uygun, ahalisi –kullanması cüret isteyen bir deyimle– Ortodoks Türkler. Tepeden tırnağa silahlı, yarıçıplak birkaç Arap, yüklü develerini kumsaldan alıp, sokaklardan geçirerek, büyük kabristan'a doğru sürüyorlar; uzun bir yolculuk başlıyor; kervanı izleyerek kentin dışına çıkıyor, yoksul, sıradan, bir evin önünde duruyoruz. Burası dervişlerin tekkesi.

Erken gelmiş olduğumuzdan kapı henüz açılmamıştı, bu nedenle uçsuz bucaksız servi ormanının, ölülerin bu ebedi isti-

rahatgâhının yakınlarına kadar sokulmuş bulunan civardaki Türk kahvehanelerine gittik. Kahvelerin önünde, ağaçların gölgesinde kimisi sivil, kimisi asker bir grup Türk oturmuştu. Aralarından bir tanesi bizim de daha sonra göreceğimiz gibi, dervişlerin dansına katılmak üzere burada bulunuyordu. Şurada oturan yaşlı, iğrenç cücenin en ateşli ruhanilerden biri olduğu, az sonra onu da dans edenlerin arasında göreceğim söylendi; çok zengin olan bu adamın sarayında birbirinden güzel on iki karısı varmış; adam, boyu babası kadar olan küçük ve sevimli oğlunu da birlikte kahveye getirmişti.

Sonunda tekkenin kapısı açıldı. Yünlü bir perdeyle ikiye bölünmüş olan genişçe bir sofaya girdik; burası taşra kasabalarında vahşi hayvanların sergilendiği yapıların önündeki kulübelere benziyordu. Zorunlu olarak herkesin çıkardığı ayakkabılar ve çizmeler perdenin arkasına dizildi.

Trablusgarp'da bulunmuş olan refakatçim cebinden keçi derisinden yapılmış bir çift çarık çıkarıp çizmelerinin üzerine geçirdi ve öylece içeriye girdi, ancak Türkler ona öfkeyle bakıp kendi aralarında konuştular; benim pantolonumun her bir paçası kumaşa dikilmiş birer deri kayışla toplanmış olduğundan çizmelerimi çıkarmak çok güçtü, insan ya ülkenin geleneklerine uymalıdır ya da o ülkeyi terketmelidir diye düşüdüğüm için bir çakı çıkarıp, kayışları kestim ve Türkler gibi çorapla içeri girdim; türbanlı bir ihtiyar yüzünde mülayim bir ifadeyle omuzumu okşadı ve çevirmenimin bana aktardığına göre dine saygı gösteren, Türk olmaya layık, iyi bir insan olduğumu söyledi. "Allah seni tenvir etsin (bilgi versin, aydınlatsın)" diye bitirdi sözünü.

Esas tapınağa –buna tapınak denebilirse eğer– giriyorum; kare şeklindeki salonun üst kısmında hanımların oturması için kafesli balkon var, alt katta yontulmamış kalaslardan yapılmış bir tahtaperde dansın yapılacağı alanı çevreliyor. Burası şimdilik kırmızı, beyaz ve mavi postlarla kaplı. Postların üzerine yüzükoyun uzanmış dervişlerin çoğu geleneksel Türk giysileri içindeydi, ancak aralarında yeni nizami kıyafetler[25]

25 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra II. Mahmut tarafından Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla kurulan yeni düzenli ordunun giysileri. (Ç.N.)

–askeri redingot ve yüksek fes– giymiş olanlar da vardı. Alınları zemine değiyordu; arasıra başlarını kaldırıyorlarsa da, sanki bir şeyden korkmuş gibi çabucacık tekrar yere vuruyorlardı; ayağımda çoraplarla soğuk taşlıkta dikiliyor, üşümemek için sırayla ayaklarımdan birini diğerinin üzerine koyuyordum; hiç rahat değildim.

Ortadaki duvarda çerçevelenmiş Türkçe levhalar, bazı binaların tabloları, ayrıca tefler, ziller ve kendine eziyet amacıyla kullanılan dikenli demir kırbaçlar asılıydı. Duvarın orta yerinde Türk camilerinde olduğu gibi mihrap olarak kullanılan bir niş vardı, bu nişin önünde mavi cübbeli yeşil türbanlı, uzun beyaz sakallı bir din adamı durmuş, elindeki buhurdanı sallıyor ve acaip bir gırtlak sesiyle bazı Türkçe sesler mırıldanıyordu; bu arada tek tük sesler koro halinde bir şarkıya başladılar, ancak buna şarkı demek doğru olmaz; acaip, vahşi, temposu sürekli değişen bir ses, bir çeşit gam portre, garip bir gırtlak solfejiydi, biraz müzik kulağı olan bir vahşinin eşsiz bir aryayı dinleyip, kendince taklit etmesi gibi bir şeydi. Aslında ahenksiz değil de, korkunç geliyordu kulağa.

Dervişler defalarca alınlarını yere vurduktan sonra ayağa kalkıp, din adamının elini öptüler ve dış tarafında seyircilerin durduğu tahtaperdenin önünde yarım daire şeklinde dizildiler.

Dans başlar başlamaz, hayatımda gördüğüm en korkunç insan içeriye girdi; keçeden yapılmış, siperliksiz, yüksek külahlarından Pera'lı oldukları anlaşılan iki dervişin kendisine eşlik ettiği bu adam, çevirmenimin söylediğine göre, Medine civarından gelen bir münzeviymiş; divaneliği gözlerinden bu denli apaçık okunan başka bir kimseye daha önce hiç rastlamamıştım; danseden dervişler türbanlarını ve feslerini mihrabın önüne yere bırakarak beyaz keçeden birer takke giydiler; gelen münzevinin de başında böyle bir takke vardı, kalın telli siyah saçları sırtına kadar uzanıyordu; üzerine kırmızı kumaştan kanatlı iki at aplike edilmiş beyaz bir cübbe giymişti; yarım dairenin ortasında durdu; bütün dervişler sanki yere çivilenmiş gibi olmalarına karşın, buharlı bir makine tarafından harekete geçirilmiş izlenimini veren hareketlerle uzuvlarını oynatmaya başladılar; her uzuv aynı anda ve aynı doğrultuda hareket ediyor,

öne, arkaya, sağa, sola gidip geliyor ve bütün bunlar bir şarkı veya daha doğrusu bir tekerleme eşliğinde yapılıyor, şarkı ve hareketlerin yavaştan başlayan temposu giderek hızlanıyor, dansedenler vahşi ve neredeyse uygunsuz diye niteleyebileceğim bir vaziyet alıyorlardı.

Yarım dairenin dışına çömelmiş oturan iki Türk genci, tekdüze bir vurgulamayla hep üçüncü hecede yükselen şarkıyı yönetiyorlardı, şarkıda *Abdullah*'tan *Muḥammed*''e kadar Muhammed'in bütün sülalesine atıfta bulunuluyor, koro da "La ilahe illallah!" diyerek buna cevap veriyordu. Sesler sonunda boğuk bir çığlık, horlama ya da ölüm hırıltısına benzer bir tınıya dönüştü. Dervişlerin bazıları ölü benizliydi, bazılarınınsa yanakları kan kırmızısıydı, ancak hepsinin yüzlerinden ter boşanmaktaydı. Münzevi cübbesini atmış, üzerinde upuzun yenleri parmak uçlarını örten kırmızı yünlü bir mintanla, yalınayak kalmıştı; kısa bir süre sonra gazaba gelip dar mintanını parçalayarak, çıplak kollarıyla göğsünü dövmeye başladı; bir eli sakattı –bu eli muhtemelen bir zamanlar kendi sakatlamış olmalıydı–; ağzı kanlı bir yaraydı; dudakları kısa bir süre önce kesilip alınmış olduğundan, sırıtan beyaz dişleri görülüyordu; dehşet verici bir manzaraydı! Ağzı yarılıp kanamaya başladı, gözleri dönüyor, alnındaki damarlar şişiyordu. Dans giderek şiddetlendiği halde hiçbiri yerinden bir karış bile kıpırdamamıştı. Danseden dervişler insandan çok makinalara benziyorlardı; artık kelimeleri telaffuz etmiyorlardı, kelimeler kısa çığlıklar halini almış, *Yehova*, *Ya-hû*'ya dönüşmüştü! Tekerlemenin en çok *Ya-med*! yani ah,yardım! kısmı anlaşılıyordu. Bir ölüm hırıltısı gibiydi, dehşet vericiydi, dansedenlere baktıkça kendimi tımarhanede deliler arasına kapatılmış gibi hissediyordum. Çılgın haykırışlar "*Ya-hû*! *Ya-hû*!" diye sürüp gidiyordu.

Refakatçim kulağıma fısıldadı: "Tanrı aşkına gülmeyin, yoksa halimiz harap, öldürürler bizi". "Ne gülmesi, ben ağlamak üzereyim! Pek sarsıcı, dehşet verici bir şey bu! Daha fazla dayanamıyacağım!" diyerek kapıya doğru koştuğum sırada dansedenlerden birkaçı yere yığılmıştı.

Sokağa çıktım, vahşi "Ya-hû! Ya-hû!" çığlıklarını hâlâ işitiyordum.

Dışarıda pırıl pırıl bir güneşin altında her şey ne kadar güzel ve sıcaktı! Bir talaş kırıntısı kadar ince ve hafif olan kayık, kuvvetli akıntılardan, yelkenlilerin ve sandalların yanından geçerek bizi Asya kıyılarından Avrupa'ya ulaştırdı; en ufak sarsıntı sonucunda bile devrilebileceğimiz aklımın ucundan geçmiyordu, dehşet evinden uzaklaşmıştık ya, her şey doğa ve yaşam sevinci demekti artık.

Ertesi gün *Mevlevi*'leri yani *Pera*'daki dönen dervişleri ziyaret ettim; bunların kendilerine özgü giysileri ve güzel, havadar bir tekkeleri vardı. Ruhanilerden daha yüksek bir mertebede oldukları belliydi. Tekkenin girişi kabristanın yakınındaydı ve *Pera*'nın anacaddesine bakıyordu, avluda serviler vardı. Esas tekke, dansedilen tapınak binasından ayrıydı.

Beni oraya yaşlı bir Ermeni götürdü. Avlu, tapınağa girmeye cesaret edemeyen kadınlarla doluydu. Açık pencerelerden genç dervişlerin dönme talimleri yaptıklarını gördüm.

Avluda duraklayınca, nöbet tutan askerler bize işaret ettiler; ancak çizmelerimizi çıkarmak zorundaydık, sonunda salonu çepeçevre dolaşan, hasır kaplı alçak bir balkona alındık; içerde her şey temiz ve güzeldi; açık pencereden görünen *Üsküdar* ve uzaktaki Anadolu dağlarının manzarası bu güzelliğe bir hayli katkıda bulunuyor, her bir pencere harikulade bir panaroma sunuyordu.

Girdiğim balkon Türklerle doluydu, ancak beni, yani bir yabancıyı görünce herkes açılıp, birbirlerini iterek, benim için alçak tahta perdeye yakın yer açtılar. Burada ve heryerde karşılaştığım Türk kibarlığını övmeliyim.

Ayin başlıyordu. Bir grup derviş içeri girdi, yalınayaktılar ve kocaman yeşil cübbelere bürünmüşlerdi; bir arşın yüksekliğinde, siperliksiz, beyaz keçe külahlar başlarını örtüyordu. En yaşlılarından biri, uzun beyaz sakallı bir derviş salonun ortasında durup, kollarını birbirine kavuşturduktan sonra bir dua okudu. Duaya ağır ve tekdüze bir müzik eşlik ediyordu: Adeta bir fıskiyenin tekdüze şırıltısını andıran, iki notadan çalan bir ney ve tek notalı bir kudüm sesiydi bu. Diğer dervişler yaşlı dervişin etrafında yavaş yavaş dönüyorlardı. Cübbelerini çıkarmışlar, üzerlerinde kolları dar ve uzun önü açık, koyu yeşil

renkte birer mintan ile aynı renk ve kumaştan yapılmış, ayak bileklerine kadar uzanan, geniş kırmalı bir etekle[26] kalmışlardı. Kollarını açarak kendi etraflarında hep aynı yönde dönmeye başladılar; etekleri birer huni şeklinde havalanıyordu.

Dairenin ortasında iki derviş hep aynı noktada, kendi etraflarında hep aynı yönde dönerken, etrafındakiler daireyi çepeçevre dönerek dansediyorlardı. Uzun sakallı ihtiyar da sakin sakin dairenin dışındakilerle içindeki iki derviş arasında gidip geliyordu. Bu dans, gezegenlerin yörüngesini temsil ediyormuş.

Üstteki kapalı balkondan ağır ve tekdüze bir şarkı duyuluyor; kudüm ve ney uyutucu müziğine, dansedenler ise hep aynı tempoda, aynı yönde dönmeye devam ediyordu; yüz ifadeleri hiç değişmediğinden, solgun benizleriyle cansız birer kukla gibiydiler.

Birdenbire kudüme sertçe vuruldu ve dervişler sanki şimşek çarpmış gibi yerlerinde hareketsiz kaldılar, kısa bir dua mırıldandılar, tekdüze müzik yeniden başladı, herkes yine kendi etrafında, hep aynı yönde dönmeye koyuldu. Seyretmek insanın başını döndürüyordu; durmadan dönüyor, dönüyorlardı. Aralarından biri sendeleyince ney ve kudümün temposu hızlandı ve sendeleyen daha da hızlı dönmeye başladı, dans giderek şiddetleniyor ve hızlanıyordu, artık dayanılacak gibi değildi! Bu dans tam bir saat sürdüyse de, hiç korkunç bir tarafı yoktu! Neredeyse zarif bile denebilirdi; ancak insan olduklarını unutup, dansedenleri kuklalar olarak farzetmek gerekiyordu; hafif, tekdüze bir müzikle birleşen dans, bir asude mecnunluk yaratıyor, insanı sarsmaktan çok, duygulandırıyordu. Bütün olay, her ne kadar manen yükseltici, ıslah ve terbiye edici olarak nitelendirilemezse de, bana bir çeşit bale izlenimi vermişti. Buna karşın Üsküdar'daki dervişlerin dansı belleğimde bir tımarhane tablosu gibi kaldı.

26 TDK sözlüğü bu giysiyi Tennure adı altında şöyle tanımlıyor: Mevlevi dervişlerinin giydiği kolsuz, yakasız, yırtmaçlı, beli kırmalı, uzun ve geniş giysi. (Ç.N.)

X

Kısa Bir Türk Tasviri

Kabristan'ın servileri arasından geçerek Pera'dan aşağıya doğru inildiğinde, küçük bir mahalleye gelinir. Surların dışında kalmasına karşın burası *Galata*'ya ait sayılabilir. Burada zamanımızın etkilerinin izine bile rastlanmayan gerçek bir Türk sokağı var. Ancak yüklü bir eşeğin geçebileceği genişlikte olan bu sokağın zemini taşla döşeli değildir, yağmurdan sonra yerlere çakılmış kazıkların ortasına kurulmuş eğreti bir köprünün iki yanından çamurlu bir çay akar, evler ahşaptan ve iki katlıdır; birinci katta kapısız penceresiz, ters çevrilmiş sandığa benzer bir dükkân bulunur ve burada yerden yüksekçe bir seki üzerinde elinde uzun tütün çubuğuyla bir Türk oturmuştur, malları çevrede asılıdır. Rengârenk giysiler içinde çoğunlukla da güzel yüzlü, sakallı ihtiyarlar burada otururlar! Burada hiç kimse gevezelik etmez! Her evin alt katındaki ahşap kulübe, sahiplerinin balmumundan bebekler gibi önünde durduğu, bir oyuncak bebekler dolabına benziyor. Sokak ortasında bir köpek sürüsü kavgaya tutuşmuş, bir başka sürü yerde yatan hayvan leşini didikliyor. Bu tabloyu aynen gördüğüm gibi çiziyorum. En küçüklerinin üzerinde türbandan başka bir şey bulunmayan, yarıçıplak beş, altı oğlan çocuğu sokağın köşesinde ayakları havaya dikili yatan, derisi yüzülmüş, kanlı bir at leşinin etrafında çığlık çığlığa zıplıyorlar, çıplak çocuk kanlı atın üzerine biniyor sonra da sağa sola koşturuyor; ne manzara! Ancak hiçbir şiirsel yanı

yok bu kepazeliğin! Haksızlık ediyorsun, diyorum kendi kendime, aklıma kalın gövdesi ile evlerin ahşap duvarına sarılan, oradan da yolun üstünü yapraktan bir çatıyla örterek komşu eve uzanan, etrafı yeşilliğiyle süsleyen asmalar geliyor! Kadınları yabancıların bakışlarından koruyan kafesli pencereleriyle evlerin ikinci katlarını hatırlıyorum! Şiir burada! Türk'ün ta kendisi, sarı afyon çiğneyeni, kırmızı şalvarı, sarı kaftanı ve yeşil türbanıyla yaşayan bir şiirdir; bağdaş kurmuş oturuyor, gözleri yarı kapalı, dudakları kıpır kıpır; titreyen bu yaprakları, ağır ağır nefesini teslim etmekte olan bu yazıyı gözlerimle okuyorum; şöyle diyor:

"Bak nasıl da büklüm büklüm şu asma! Yaprakları türbanım gibi yeşil, üzümünün suyu kanım kadar kırmızı! Amma, kana üzüm suyu karıştırılmaya, demiş Peygamber! Şarap içmek haramdır, Hıristiyanlar ve Yahudiler içindir şarap! Lakin afyon, Süleyman'ın yüzüğüdür. Ağzımda şaraptan daha hoş bir lezzet bırakır, asma kütüklü, güneşli bir dağ olur! Kederim dağılır, efelenirim, neşelenirim, köpürür, coşarım, rüzgâra kapılıp gider, semalarda uçarım! Peygamber bilir ne yaptığımı! Sarılırım karıma, karılarıma, on, onikisine birden! Yaslarım başımı alev alev mermer bir göğüse, ben de yanar tutuşurum! Her bir sinir telimde bir şimşek çakar! Gümbür, gümbür! "Allah büyüktür!"

XI

Scutari Kabristanı

Türkler kendilerini *Avrupa*'da yabancı hissettiklerinden ebedi huzura anayurtlarında kavuşmak istemişler; İstanbul'un en büyük kabristanı *Asya* yakasında *Üsküdar*'dadır. Türkler, ölünün kabrini evi olarak kabul edip koruduklarından, bir ölünün üzerine bir başkasını gömmezler, bu nedenle kabristanlar gittikçe genişlerler. Üsküdar'daki kabristan çok geniş bir alana yayılmıştır. Türkler dünyaya gelen her çocuk için bir çınar, her ölü için ise bir servi dikerler. Bu nedenle Üsküdar'daki kabristan dar patikalarla bölünmüş koskoca bir orman gibidir. Çok zengin mezar taşı anıtları buradadır. Kabirlerin üzeri ortasına ufak bir çukur oyulmuş yassı bir taşla örtülüdür. Sahipsiz bir köpeğin susuzluğunu burada giderdiğini gören Türk, bunu merhumun Muhammedin cennetinde huzura kavuşmuş olduğuna yorar.

Ulu servilerin altında mezar taşları, biçilmiş ekin tarlaları gibi birbirine bitişik uzanmakta, başlarına türban ya da fes şekli verilmiş olduğundan dervişlerin ve eski, gerçek mümin olan Türklerin kabirleri ile yeni, yarı-Avrupalı neslin yattığı yerler kolaylıkla ayırdedilebiliyor; mezar taşlarına altın yaldızla merhumun ismi ve hayatına dair bazı bilgiler kaydedilmiş, yazıları silinmeye yüz tutmuş bir taş, hayatın boş bir gösterişten ibaret olduğunu bildirerek, merhuma dua edilmesini tavsiye ediyor, kadınların mezar taşma yaldızlı bir nilüfer çiçeği nakşedilmiş

olup, başkaca bir bilgiye rastlanmıyor, yani kadın, ölümde bile örtülü, yabancılara mahrem.

Ulu servilerin altında yapayalnız ve sessiz yatan kabirlerin bulunduğu bu ormanın etrafı çitlerle çevrili olmadığından, geniş bir yol devrilmiş taşların üzerinden geçiyor, etrafta duyulan tek ses, bir Arabın sürdüğü deve kervanının çıngırakları.

Karşımızda Marmara Denizi servilerin altında yatan kabirler gibi sessiz uzanmış, olağanüstü güzel renklerdeki adalarını[27] bize gösteriyor; adalardan en büyük olanı tepeleri, bağları, servi, çınar ve çam ormanlarıyla küçük bir cenneti andırıyor! Ölüler bahçesinin tam karşısında ne muhteşem güzellik bu! Bu güzellik, tahttan devrilen Bizans imparatorlarının, prenslerinin, prenseslerinin sürgün yeriymiş bir zamanlar, 'sâkıt devletli'ler adalardaki manastırlara, yoksul keşişlerle birlikte çile çekmeye gönderilirlermiş! ölüler arasında olmak bile bundan iyidir! Onurunu yitirmişler düş görmeksizin uyuyarak, tanrının huzuna çıkarılacakları günü beklemektedirler orada.

Nasıl da sessiz, serviler altındaki bu kabirler! Bu mehtaplı gecede buralarda dolaşmak istiyoruz. Nasıl da karanlık ağaçlar! Kabirlerin üzerinde uykuya dalmış gece; nasıl da parlak gökyüzü! Hayat oradan fışkırıyor.

Kargacık burgacık yolun üzerinde kızıl güller gibi parlıyan, kırmızılı beyazlı bir noktanın, ölüler bahçesinden atla geçen yaşlı bir adamın elinde tuttuğu iki fener olduğunu görüyoruz; ölüleri düşündüğü yok adamın, aklı dirilerde; az sonra güzel ve işveli karılarıyla birlikte yaşadığı zarif evinde yumuşacık minderlerine yayılıp vücudunu dinlendirecek, sıcak pilavını yiyip, tütün çubuğunu yakacak, en genç hanımı yanaklarını okşarken, diğerleri bir komedi olan "gölge oyunu"[28] oynatacaklar

27 "Prens adaları"

28 "Türkler bu oyunu Çinlilerden almışlar. Oyunun baş kişileri: Karagöz: Harlequin, Hadschi Awat: Pantalone'dir, kafiyeli konuşur. Hopa-Tchelebis: Petit-maitre'dir." Andersen geleneksel Türk gölge oyunu figürlerini okurlarına şu benzetmelerle tanıtıyor. Karagöz, İtalyan Commedia dell 'arte'deki rollerden soytarılık yapan, herkesi güldüren hizmetkâr; Hacivat, ailesi ve hizmetkârları tarafından sık sık aldatılan yaşlı cimri. Hoppa Çelebi, (Fr) Küçük beyefendi, ayrıntılarla uğraşan titiz kişi. (Ç.N.)

ona. İhtiyar, ulu servilerin altındaki kabirlerin arasında hayatı düşünüyor. Hayat zevk almaktır!

Etraf tekrar ıssızlaştı! Ne fener ışıldıyor, ne atlar geçiyor yanımızdan, şimdi yalnızca ayak sesleri duyuluyor, ilk kadınını göğsüne bastıran İsmail kadar hoş, ateşli ve güçlü genç bir adam geliyor bu tarafa doğru, onun da aklında aynı düşünceler var! Mehtap güzel yüzünü aydınlatıyor, o, sevişmek, her üzümün bağından tatmak istiyor, kor haline gelmiş bir hayat gibi ölülerin kabirlerinin üzerinden geçerek sevgilisiyle buluşmaya gidiyor. Neler düşünüyor kimbilir! Evet, bu bir Türk!

Ölüler bahçesi sessiz! *Mare di marmora*'nın kıyısındaki kulübe de sessiz, lakin kulübenin içinde iki dudak, aşkın incisini sarıp sarmalayan istiridye kabukları gibi birbirinin üzerine kapanıyor!

XII

Muhammed'in Doğum Günü

Dört Mayıs Peygamberin doğum günü; kutlamaların en güzel bölümü bir gece öncesinden başladı. O gece mehtap vardı, gün batımından sonra sokağa çıkmak isteyen herkesin, elinde bir fener taşımadığı taktirde Osmanlı polis yasaları uyarınca tutuklanacağını bildiğimden ve ne yasaları, ne de mehtabı değiştirecek halim olmadığından pek de hoşuma gitmeyen bu durumu kabullenmiş bulundum. Peygamberin onuruna yapılacak donanmayı görmek üzere *Aderhas* isimli genç bir Rusla birlikte, yanımıza refakatçi almadan, elimizde irice bir kâğıt fenerle yollara düştük. *Pera*'nın daracık arka sokaklarında dolaşırken karşılaştığımız görkemli, müthiş ve harikulade manzara, Kuzey'de ancak rüyalarda görülür. Önünde durmakta olduğumuz binalardan, aşağılara, deniz kıyısına kadar bir kabristan ya da başka bir deyişle, koynunda kömür karası geceyi dinlendiren, ulu ve sık ağaçlı bir servi ormanı uzanıyordu. Ulu ağaçların altında insan adımları ve at nallarıyla çiğnenmiş dar bir patika, kâh mezar taşlarının arasından, kâh devrilmiş taşların üzerinden geçerek engebeli arazide yokuş aşağı kıvrılmaktaydı. Bu karanlık fonda yer yer kırmızı yahut mavi bir fener belirip kayboluyordu. Kabristan'ın içinde bulunan birkaç yalnız evin ışığı pencerelerden ve balkonlardan bize kadar yansıyordu.

Gemilerle dolu koyu mavi körfez, Şam çeliğinden bir kılıç gibi servilerin üzerinde ışıldıyordu. Körfezdeki en büyük iki

gemi fenerle donatılmıştı, lumbarların etrafı, küpeşte demirleri ve geminin ana direği şıkır şıkır aydınlanmış, fenerler, asılı oldukları yelken halatlarını ışıltılı bir ağa dönüştürmüştü. Körfezin hemen yanıbaşında şerefeleri kandillerle donatılmış sayısız minareleriyle İstanbul uzanıyordu; henüz batan güneşin kızıllığı kaybolmamıştı, hava öylesine berrak ve açıktı ki, Asya'nın başı sonsuza dek karlarla kaplı dağı Olimpos[29] gümüş renkli bir bulut gibi bu harikulade kentin gerisinde kendisini gösteriyordu; mehtap kandillerin ışığını soldurmuyor, tam tersine dev ateş çiçekleri açmış beyaz dallar gibi görünen, en küçüğü tek bir hâle, en büyüğü üst üste üç hâle ile çevrili minarelerin siluetlerini biraz daha belirginleştiriyordu.

Bulunduğumuz yerde kimsecikler yoktu, bu ıssızlıkta serviler arasında gezinirken bir bülbülün şakımasını, kumruların ötüşünü işittik. Kırmızıya boyanmış küçük, ahşap bir nöbetçi kulübesinin yanından geçtik, mezar taşlarının arasında yakılmış ateşin etrafına Avrupai üniformalar giymiş askerler uzanmıştı; giysilerinin tersine yüzleri ve tenleri bu askerlerin İsmail'in sülalesinden, çöl çocukları olduklarını belli ediyordu; ağızlarında uzun tütün çubuklarıyla uzanmış, Muhammed'in doğumuna dair anlatılan öyküyü dinliyorlardı. Bülbül bizim anlayabilmemiz için şöyle çevirdi bu öyküyü:

"Lâ ilahe illâllah"[30] Hintli, Acem, Mısırlı, Suriyeli tüccarlar Mekke kentinde toplanırlardı; Kâbe tapınağında her birinin bir tanrısı bulunurdu; görevi tapınağı ziyarete gelenlerin yiyecek ve içeceğini sağlamak olan, İsmailoğullarından itibarlı biri, tıpkı İbrahim gibi, oğlunu tanrılara kurban etmek istiyordu. Ancak bir falcı kadın, güzel *Abdullah*'ın canının bağışlanmasını ve yerine yüz devenin kurban edilmesini buyurdu. *Lâ ilahe illâllah*! Abdullah büyüyünce öyle güzel bir erkek oldu ki, aşkından yüzlerce kız can verdi; peygamberlik alevi alnında parlamıştı, bu alev yaratılış gününden itibaren, ta ki ilk ve son peygamber Muhammed doğana dek kuşaktan kuşağa göze görünmeden geçmişti. Falcı kadın Fatıma bu alevi görmüş, onun kollarının

29 Bursa Uludağ'ın açık havalarda İstanbul'dan göründüğü söylenir. (Ç.N.)
30 "Tanrıdan başka Tanrı yoktur."

arasında olabilmek için yüz deve kurban etmişti, ama o *Emine*'yi bağrına bastı ve o gece peygamberlik alevi onun alnından silinip, Emine'nin yüreğinde yanmaya başladı. *Lâ ilahe illâllah.* Aradan tam dokuz ay geçti. Yeryüzünün çiçekleri başka hiçbir zaman bu dokuz ay boyunca açan çiçekler kadar güzel kokmamışlardı, dallarda hiç böylesine sulu meyvalar olgunlaşmamıştı; o zaman dağlar sarsıldı, Sava gölü toprağa gömüldü, tapınaktaki tanrı resimleri yerlerinden oynadı, gökyüzünü fethetmek isteyen şeytanlar mızrak sallayan tarafından yenilgiye uğratılıp, milyonlarca kuyruklu yıldız gibi döküldüler, çünkü Muhammed peygamber o gece doğdu! *Lâ ilahe illâllah*! [31]

Bu öyküyü bize Danimarka dilinden anladığı kadar Türkçe de anlayan bülbül çevirdi.

Pera'daki kulenin altından geçip, dönen dervişlerin tekkesine giderken karşımıza daha da geniş bir panaroma çıktı. Marmara Denizi ve Asya'nın dağları ayışığında parlıyor, bu ikisi arasın-

31 H.C. Andersen tarafından Mevlid'den hayli serbest bir çeviriyle yapılan bu alıntı, yer yer Mevlid metniyle benzeşmekte, yer yer de kaynağını saptayamadığım aykırı öyküler anlatılmaktadır. Saptayabildiğim benzerlikleri burada sırasıyla aktarmaya çalışacağım:

Peygamberlik alevi ile ilgili olarak "VESİLET-ÜN- NECAT" Eski ve asıl Mevlid metninin MUHAMMED NURUNUN SOYUNDAN İNTİKALİNİN AÇIKLANMASI bölümünde, Hak Teâlâ'nın Âdem'i yarattığı, âlemi Âdem'le süslediği, meleklerin secde ettiği Âdem'in alnına Tanrı'nın nûru olduğunu belirterek Mustafa nûrunu koyduğu, bu nûrun Âdem'den Havvâ'nın alnına ve sonra da akrabalık yoluyla (cümle-i aslâb u erhâmdan) sırayla (müselsel ve muttasıl) tüm yaratılanların alınlarına geçtiği, Mustafa'ya ulaşınca orada yerini bulduğu ve kaldığı (karâr itdi) anlatılmaktadır.

Ancak falcı Fatma'nın aşkı, Abdullah'ı elde etme, çabaları, Abdullah'ın Âmine Hatun'a sarılması gibi noktalar Mevlid'de yoktur.

Peygamber'in doğumu ile ilgili olaylardan bazıları "VESİLET-ÜN- NECAT" Eski ve asıl Mevlid metninin MUSTAFA'NIN DOĞUMU SIRASINDA MEYDANA ÇIKAN ŞEYLERİN BEYANI bölümünde anlatılmaktadır: O gece putlar yıkılır 'Ol gice hep putlar oldı ser-nigun), yer gök gürültü ile inler, dünya nurla aydınlanır, karanlıklar yok olur (Yir ü gök gulgule toldı serteser, Geldi ol nur gitdi âlem zulmeti), şeytanın canına düğüm vurulur (Cânına Şeytan'ın urıldı düğüm), kiliseler yıkılır, keşişler altında kalır (Hem kilisalar dahi yıkıldı çok, Kaldı altında keşişler oldı yok), Sâve denizi'nin suları çekilir kaybolur (Sâve bahri yire geçti serteser, Kimse anda bulmadı sudan eser), o gece peygamberlik davulu çalınır ve şeytan gökten sürülür (Ol tabl-ı nübüvvet urdılar, Ol gice Şeytanı gökten sürdiler). (Ç.N.)

da şerefelerinde İstanbul'dakiler gibi kandiller yakılmış üsküdar minareleri yükseliyordu. İstanbul tarafında en belirgin olarak göze çarpan, herbiri ikişer ya da üçer kat hâle ile çevrilmiş bulunan dört minareli Ayasofya Camii ve altı minareli Sultan Ahmet Camiiydi; bu camiler, *Boğaziçi*'ne doğru uzanan, yıldızsız bir gökyüzü kadar karanlık Saray bahçesinin sınırlarını çiziyor gibiydiler; deniz kıyısındaki harem binalarında tek bir ışık bile yanmamakla birlikte, Altın Boynuz'un bitip karanın başladığı yere kızıl yalazlarını sulara yansıtan alevden bir kılıç dikilmişti; kırmızı, mavi ya da yeşil kâğıt fenerlerle donatılmış sayısız kayık iki kıta arasında ateşböcekleri gibi gidip geliyorlardı. Bütün büyük savaş gemileri fenerlerle ışıklandırılmıştı, gemilerin, yelken halatlarının ve direklerinin tüm hatları alevlerle çizilmişçesine belirgindi, *Üsküdar* ve *İstanbul* üzerinde yer yer parlak noktalar bulunan ışıltılı bir su ile birbirine bağlanmış gibiydi; masallar diyarı, hayaller kentiydi burası, büyülü bir ışık her tarafı kaplamıştı, gece tüm sırlarıyla yalnızca iki yere hakimdi: Asya yakasında üsküdar sırtlarındaki kabristan ve Avrupa yakasında Saray bahçesi. Bu iki yerde de gece ve rüyalar vardı; ölmüş kahramanların rüyası cennetteki hurilerdir, saray gecesindeyse cennetteki kardeşleri kadar genç ve güzel olan dünyevi huriler girer rüyalara.

Pera'nın caddelerinde ellerinde fener ya da mumlar taşıyan Rum, Yahudi ve Frenklerden oluşan kalabalık dolaşıyordu. Bu, karnavalın son gecesi kentin ana caddelerinde yapılan araba gezintisi –Roms Corso– ile karşılaştırıldığında kostümlerin daha gerçekçi, daha zengin ve daha cafcaflı olduğu Doğu'ya özgü bir *Moccoli* idi. Yabancı devletlerin büyükelçiliklerinin önlerinde piramit biçiminde sıralanmış ya da peygamberin adının baş harfi olan büyük bir M meydana getirmek üzere dizilmiş kandiller yanıyordu. Saat dokuzda gemilerden büyük deniz savaşlarındaki kadar gürültülü top atışları yapıldı, peygamberin doğumunu müjdeleyen pare pare atışlar birbirini izlerken, kentin tüm camları titreşiyordu. Atışlar başlayana kadar uyumuşum, bu hengâmeyle uyandım; Rossini ve Donizetti'nin neşeli müziği kentin caddelerinde yankılanmaktaydı, taburlar Sultan'ın geçit törenine katılacağı Saray ile Sultan Ahmet Camii arasındaki yerlerini almak üzere yürüyüşe geçmişlerdi.

Bir İtalyan olan Danimarka Konsolosumuz Romani beni almaya geldi; önümüzde iki uzun tütün çubuğunu taşıyan, kemerinde tabancalarıyla genç bir Türk, arkamızda paltolarımızı taşıyan, başında tersten oturtulmuş seramik çanağa benzer siyah şapkası ve etekleri uçuşan lacivert kaftanıyla yaşlı bir Ermeni olduğu halde Pera'nın ana caddesinden aşağıya Galata'ya doğru iniyorduk; hizmetkârlar bir kayığa, biz de bir başka kayığa bindik, kayıkçıların birbirlerine çarpıp batırmamak için sürekli bağırarak birbirlerini uyardıkları bir hengâme içinde, yüzlerce kayığın arasından ok gibi bir hızla körfezin karşı yakasına geçiyorduk. Karaya çıkacağımız yerde bir sürü kayığın yanyana gelmesiyle sallanan bir köprü oluşmuştu, bunların üzerinden atlayarak çürük kalaslar ve tahta parçalarından ibaret bir çeşit iskeleye ayak bastık. Etraf çok kalabalıktı, neyse ki kısa bir süre sonra daha genişçe bir yan sokağa çıktık, burasının da insanlarla dolu olmasına karşın, biraz daha rahat hareket edebiliyorduk! Peçeli kadın kümeleri bizimle aynı yoldan gidiyordu, çok geçmeden Saray'ın surları andıran yüksek duvarlarına varmıştık; şurada burada göze çarpan kulelerin küçük demir kapılarını sarmaşıklar ve otlar bürüdüğünden, daha önce hiç açılmamış oldukları izlenimini veriyorlardı! İri gövdeli, yaşlı ağaçlar yapraklı dallarını duvarların üzerinden uzatmışlardı, sanki uyuyan prensesin büyülü ormanının sınırıydı burası...

Ayasofya Camii'nin dışında, Büyük Çeşme ile Saray'a girilen kapı arasında yerimizi aldık. Buradan baktığımızda sayısız kubbeleri ve ek binalarıyla Ayasofya'yı, etrafı küçük sümbüllerle çevrelenmiş dev bir sümbüle benzetiyoruz! Karşımızdaki teraslar parlak beyaz yaşmaklı kadınlar ve çocuklarla dolmuş. Arkamızdaki çeşme, İstanbul'un en büyük ve en güzel çeşmesi. Çeşme denildiğinde genellikle aklımıza ortasından sular fışkıran bir havuz gelir; oysa Türkiye'de böyle değil; insanın gözünün önüne dış duvarları bir hayli süslenmiş kare bir bina getirmesi gerekiyor, duvarlar beyaz zemin üzerine kırmızı mavi ve altın yaldızla Kuran'dan alınmış ayetlerle boyanmış, pirinç tasların zincirle bağlanmış olduğu küçük nişlerden sular akıyor, müslümanlar günün belirli saatlerinde bu sularla ellerini ve yüzlerini yıkıyorlar. Binanın rengârenk boyalı ve altın yaldızlı

çatısı, Çin evlerinin çatılarını andırıyor. Güvercinler, Türklerin bu kutsal kuşu burada yuvalanmış; çeşmeden kalkan yüzlerce güvercin başımızın üzerinden uçarak Ayasofya'ya doğru gidiyor ve geri dönüyor. Etrafta İsviçre'deki evlere benzeyen, ancak daha canlı renklere boyanmış, fakat daha harap durumda, tahta balkonlu, ahşap kahvehaneler bulunuyor; hepsinin önlerine küçük ağaçlar dikilmiş olan bu kahvehaneler tütün ve kahve içen Türklerle dolu; kimi türbanlı, kimi fesli rengârenk kaftanlarıyla bu insanlar binaları ve bahçeleri süslüyor denebilir. Çeşme ile Saray'ın birinci avlusuna açılan Cümle Kapısının arasındaki alana tahta ve kalaslardan iki katlı iskeleler kurulmuş, biri alçak, biri daha yüksekçe olan bu setlere serilen hasır ve halılara alt sınıftan peçeli kadınlar uzanmışlar; setin daha yüksekçe olan kısmında yaşlı Türkler, Acemler ve tüm bakışları üzerinde toplayan peçesiz hanımlarıyla bazı Fransızlar yer alıyorlar. Şu anda alana Avrupai giysiler içindeki Türk alayları giriyor, askerler dar pantolonlar ve kısa ceketler giymiş, beyaz kayışları omuzlarından çaprazlamasına takmışlar, hepsinin başında kırmızı fesler var; muhafız alayı, uçları kıvrık dik yakalı yeni üniformaları ve bugün ilk kez taktıklarını işittiğim beyaz eldivenleri ile çok güzel ve bakımlı görünüyor; ancak diğer alaylar çok feci bir halde, bunların arasında her renkten –beyaz, esmer, kömürkarası– askerler bulunduğundan söz edecek değilim ama sakat ve yamuk yumuk ayaklı askerler bile vardı demeden geçemeyeceğim. Avrupai üniformalar bedenlerine dar geldiğinden kimisi ceket kollarını dirseklerine kadar yırtmış, kimisi rahat hareket edebilsin diye pantolon paçalarını dizlerine kadar ayırmıştı ve yürüyüş sırasında çıplak dirsekler ya da mavi pantolonların diz yerlerinden kırmızı veya kapkara dizler ortaya çıkıyordu; şuradan yürüyüşe geçen bir alaya çıplak ayaklılar alayı ismini veriyorum, askerlerin bazılarının tek ayağında çizme veya ayakkabı vardı, diğerleri çıplak ayaklarına farklı renklerde çarıklar geçirmiş oldukları halde yürüyorlardı. Etrafı çınlatan müzik eşliğinde askerler Saray'a doğru ilerliyor, Sultan'ın önünden geçip, geriye dönerek caddenin iki yanında saf saf diziliyorlardı. Burada Etiopyalılar ile Bulgarlar omuz omuza duruyorlar, bir Bedevi, Balkan dağlarından bir çobanın oğluna komşu oluyordu.

Geçit töreni saat onda başlayacaktı, ancak Sultan, Saray'dan çıkmaya tenezzül edene kadar saat oniki olmuş, güneş yaz günü gibi yakıp, kavurmaya başlamıştı! Kahve fincanlarını arka arkaya yuvarlıyorduk, bu arada kalaslardan çatılmış setler birkaç kere devrildi, bütün kadınlar birbirlerinin üzerlerine yuvarlandılar! Bekleyiş çok uzun sürdü. Yıllar önce, Saray avlusunda uçurulan kellelerin şimdi pek huzurlu gibi görülen bu alanda köpeklere fırlatılması adettendi. Biraz İtalyanca veya Fransızca konuşabilen genç Türkler hevesle bize dikkatimizi çekeceğini tahmin ettikleri şeylerden sözediyorlardı. Saray duvarlarının eteklerinde beyaz yelkenlileriyle ışıl ışıl Marmara Denizi uzanıyor, yeşilimsi mavi berrak zeminin önünde Asya'nın başı karlı dağları parıldıyordu. Havadaki bu yeşilimsi rengi daha önce hiç görmemiştik; bana Fırat nehri boylarında doğduğunu anlatan genç bir Türk, oralarda gökyüzünün maviden çok yeşil renkte olduğunu söylüyordu. Saray bahçesinden atılan toplar geçit töreninin başladığını haber veriyor. En önde atlara binmiş bir Mızıka takımı geliyor; büyük davulu ve zili çalanlar bile atlar üzerindeler; hayvanların gemleri oldukça gevşek bırakılmış, ziller güneşte parlıyor; arkalarından, gerçekten de Hıristiyan dünyasındaki herhangi bir muhafız alayı kadar düzenli görünen Hassa Muhafızları gelmekte, sonra üzerlerinde biniciler bulunmayan cins atlar getiriliyorlar, değerli taşlarla bezenmiş kırmızı, mavi, yeşil renklerde örtüler örtülmüş bu atlar güçlü bacaklarının üzerinde danseder gibi yürüyorlar, uzun yeleli başları dimdik, kırmızı burun delikleri mimoza yaprakları gibi titreşiyor, gözlerinde zekâ pırıltıları var. Onları Avrupai redingotlar giymiş başları fesli bir grup genç süvari subayı izliyor; ardından aynı tip giysiler içinde sivil ve askeri devlet erkânı geçiyor ve arkalarından beyaz gür sakallı bir adam olan Vezir-i Azam geliyor. Caddenin çeşitli noktalarında sıralanmış mızıka takımlarından birinin müziği biter bitmez diğerininki başlıyor, özellikle de Rossini'nin Vilhelm Tell'ini çalıyorlar. Ansızın müzik susuyor ve genç Sultan'ın en çok sevdiği marş başlıyor. Bu marş, Mızıka-i Hümayûn'un şefi Donizetti –ünlü besteci Gaetano Donizetti'nin erkek kardeşi– tarafından bestelenmiş. Sultan yaklaşıyor, önünden geçirilen Arap atlarının üzerlerindeki ör-

tüler daha da gözalıcı. Atların kulaklarının etrafına yakut ve zümrütten fiyonklar yapılmış, ince keçi derisinden gemlerine ışıltılı taşlar kakılmış, eğerleri inci ve mücevherlerle bezenmişti! Sanki Alaaddin'in sihirli lambasındaki cinin sahibine bahşettiği bir görkem karşısındayız. Peçesiz yüzleri Doğulu kadınlar kadar güzel bir bölük delikanlı, ellerinde yeşil yelpazelerle yaya olarak Sultan'ın etrafında yürüyordu; harikulade güzel bir Arap atına binmiş olan on dokuz yaşındaki genç sultan Abdülmecit,yeşil renkte, önden düğmeli, çok sade bir redingot giymiş, kırmızı fesine bir tavus tüyü ile irice bir broş iliştirmişti. Çok zayıf ve solgun görünüyordu, yüzü acı çeker gibiydi, koyu renk gözlerini seyircilerin özellikle de Fransızların üzerine dikmişti. Şapkamızı çıkarıp, selam verdik; askerler bağırdılar: Padişahım Çok Yaşa! Ancak Sultan bizim selamımıza karşılık vermedi. "Niçin bizi selamlamıyor?" diye yanımdaki genç Türk'e sordum. "Şapkamızı çıkarttığımızı görmüş olmalı!"."Size gayet dikkatle baktı!" En derin selama eş bu bakışın, bizi memnun etmiş olması gerekiyormuş. Bütün Fransız prenslerinin bizlerin selamına şapkalarını çıkararak karşılık verdiklerini genç Türk'e söylediğimde, beni bir masal anlatıyormuşum gibi dinledi. Sultanı, paşalar, devletin diğer ileri gelenleri ve Sultan'ın hizmetine girmiş bulunan Fransız subaylar izliyordu. Kadınlı-erkekli halktan bir grup korteje en geriden katılmıştı. Tam bir kalabalık ve keşmekeşti burası! Başlarında eprimiş türbanlarıyla yarıçıplak sokak çocukları, ayaklarında keçi derisinden terlikler ve rengârenk şalvarlarıyla yaşlı dilenci kadınlar bu kargaşanın içinde, itiş kakış kendilerine yol açıyorlardı. Askerler dipçikleriyle önlerini almaya çalıştığında da *Allah-ü Ekber*![32] diye bağırışıyorlardı. Caddenin ortasından fes, türban ve peçelerden meydana gelmiş renkli bir nehir akıyor, gümüş parıltılı süngüler de bu nehrin kenarlarında yetişen sazlar gibi kıpırdıyorlardı. Fransızlar askerlerin barikatlarını aşmak istediklerinde ise subaylar derhal müdahale ediyor ve din kardeşlerini kenara iterek yabancılara yol veriyorlardı. Kenara itilenler bu imtiyazlı Fransızların yüzüne dik dik bakarak, bağırıyorlardı: *Allah-ü Ekber*!

32 "Tanrı büyüktür!"

XIII

Ziyaret ve Veda

Atina'dan almış olduğum mektuplar bana *Pera*'da kaldığım süre içinde pek çok kolaylık sağladı. Avusturya'lı Baron *Stürmer*, Yunan Büyükelçisi *Chrystides* ve Danimarka Konsolosumuz *Romani*'nin isimlerini özellikle anmayı borç bilirim.

Avusturya Büyükelçiliği'nin rezidansı, gül fidanlarının, servilerin arasından *Boğaziçi*'ne ve Marmara Denizine bakan, etrafı duvarlarla çevrili çok güzel bir bahçe içindeki birkaç binadan ibaret. Binanın aydınlık odaları her türlü Avrupai konfor ve lükse sahip olduğundan insan kendisini evinde hissediyor. Burada Alman, Fransız, İngiliz gazete ve dergileri bulunduruluyor, müzik ve şan resitalleri düzenleniyordu. Diplomasi dünyasının büyük bir bölümünün yanısıra çok sayıda ilginç aile ile de tanışma fırsatını burada buldum, vakit çarçabuk geçip gitti. Gece geç saatlerde davetten ayrıldıktan sonraki dönüş yolculuğu başlı başına bir âlem oldu! Koridorda hizmetkârlar hanımlar için taht-ı revanlar hazırlamışlardı, beylere sokaklarda meşalelerle eşlik edildi.

Yüksek Kapı adı verilen binada yaşayan *Ali Efendi* ve saray tercümanlarından *Saffet*'i ziyaretim sırasında ilk kez bir Türk evinin içini görmüş oluyordum. Merdivenler ve koridorlar hasırlarla kaplıydı, burası Asya'lı ve Avrupa'lı müslümanlar, ellerinde rica mektupları taşıyan yoksul kadınlarla kaynaşıyor, askerler kısa ve ağır kılıçlarıyla etrafta dolaşıyorlardı. Her gelen

önce ayakkabılarını ya da çizmelerini çıkarmak ve ayağına hasır terlikler geçirmek zorundaydı.

Silahlı hizmetkârların kapıların önünde nöbet tuttuğu koridorlar boydanboya halılarla kaplıydı; içerideki salona hâkim olan tek mobilya, duvarları çepeçevre dolaşan divandı. *Ali Efendi* benimle *Lamartin*'in Doğu gezisi üzerine uzun uzun sohbet etti, benim de burada kaldığım günlere ilişkin bir şeyler yazıp yazmayacağımı, İstanbul'un benim üzerimde bıraktığı izlenimleri sordu. Ona İstanbul'un konumunu dünyada eşi bulunmaz bir güzellikte bulduğumu, manzaranın *Napoli*'den daha harika olduğunu, ancak bizim Kuzeydeki kentlerimizden birinin buraya biraz benzediğini söyledim. *Stockholm*'de, Mosebakken'den bakıldığında görülen manzaranın, kırmızı ahşap evleri, kubbeli kiliseleri ve çam ağaçlarıyla Södermalm adlı semtin, minarelerini saymazsak *Pera* kulesinden Tatlısu'ya bakarken görünen manzarayı andırdığını anlattım. Sohbetin akışı içinde *Ali Efendi* bana Stockholm'ün benim anavatanımın başkentine kaç günlük bir mesafede olduğunu, bu iki yerde konuşulan diller arasındaki farkları sordu. *Saffet Efendi* daha az konuşkan ve daha dikkatli biriydi, Avrupalılaşmış olduğu çok belirgindi. Ağdalı kahve ile iyi cins tütün doldurulmuş çubuklar ikram edildi, ömründe hiç tütün içmemiş biri olarak kibarlıktan ağzıma tütün çubuğunu alışım *"Yüksek Kapı"* daki tek nahoş anım oldu.

Romani'nin anlattığına göre *Pera*'da bir hemşehrim, Kopenhag'lı bir ayakkabıcı yaşıyordu; evliydi, buraya yerleşmişti ve tipik bir Danimarkalı ismi olan *Langsch* adını taşıyordu; bu son söylediğine, yani tipik bir Danimarkalı ismi konusuna karşı çıktım ve beni oraya götürmesini istedim; *Pera*'nın en sık ziyaret edilen caddelerinden birine geldiğimizde, bir kapıya üzerinde çizme resmi olan gerçek bir Danimarka işi tabela asılmış olduğunu gördük. Tabelanın altında şu isim yazılıydı: *"Lange"*. Atölyeye girdik. Ben, "God Dag! Jeg har nok her en Landsmand!"[33] der demez adam yüzünde çok mutlu bir ifadeyle sandalyesinden fırladı; elini sıktım, ve çok kısa bir süre sonra Danimarka dilinde keyifli bir sohbete dalmıştık. Bana anlattık-

33) İyi günler, burada bir hemşehrim var işte! (Ç.N.)

larına göre, dokuz yıl önce Danimarka'dan ayrılmıştı, Macaristan ve Eflâk'tan geçmiş, Kalas'ta[34] bir süre çalışmış ve Ulah[35] bir kızla evlenmişti; *Pera*'ya taşınalı birkaç yıl olmuştu, burada iyi bir hayat sürüyorlar, iyi kazanıyorlardı; kendine bir de kalfa tutmuştu, geçinip gittikleri gibi kenara birkaç kuruş da ayırabiliyordu, günün birinde yurduna, Danimarka'ya gitmeyi, daha sonra da çok sevdiği Türkiye'ye geri dönmeyi planlıyordu. Benden Kopenhag'da ayakkabıcılık yapan babasına, kız ve erkek[36] kardeşlerine selam götürmemi rica etti.

Danimarka'nın İstanbul Büyükelçisi, Mabeynci *Hübsch*, bu kentte doğup büyümüştü, konutu Karadeniz yakınlarında *Büyükdere*'deydi; ziyaretine gitmek üzere *Pera*'dan epey uzunca bir yolculuk yapmak gerekiyordu, ancak bu, *Boğaziçi*'nde gemiyle yapılan rahat bir yolculuktu.[37] Hübsch çok düşünceli bir kimse olduğundan, kendisiyle birkaç gün geçirmek üzere beni davet etmişti, ancak aynı gün Yunan Büyükelçisi *Chrystides* ve ilginç bazı Yunanlılarla da beraber olacaktım. Büyükdere seferini yapmaya yazık ki, ne zaman, ne de koşullar uygun düştü. Tam o günlerde, Karadeniz'e giden ve Tuna üzerinde işleyen buharlılarla bağlantısı olan bir Avusturya buharlı gemisi İstanbul'dan kalkmak üzereydi; bana *Bulgaristan, Eflâk, Sırbistan* ve *Macaristan*'ın önemli bir bölümünü görme fırsatını verecek olan bu yolculuk çok ilgimi çekiyordu. Yalnız *Rumeli*'deki ayaklanmaların bu ülkelerin sınırlarına kadar sıçramasından endişe duyuluyordu. Üç haftadır *Belgrad*'tan *İstanbul*'a gitmek üzere yola çıkmış bulunan Avusturyalı posta görevlisinden haber alınamıyor, öldürülmüş ya da tutsak alınmış olmasından kuşkulanılıyordu. Burada hiç kimse ne olduğunu bilemiyor, önlem alamıyordu; Avusturya ve Rusya Büyükelçileri *Edirne*'ye ve *Balkan*'lara ulaklar göndermişlerdi; aldıkları haberler, yeterli olmamakla birlikte, Türk vergi mültezimlerinin gaddarlık ve

34 Galatz: Kalas: Romanya'da bir kent. (Ç.N.)

35 Romanyanın yerli halkına Osmanlıların verdiği ad. (Ç.N.)

36 "Erkek kardeşlerinden biri Casino'nun yetenekli Tiyatro Müdürü Bay Lange idi".

37 "Benim İstanbul'da kaldığım süre içinde Majesteleri Danimarka Kralı ile Osmanlı hükümeti arasında Ticaret anlaşması imzalandı. Yıl 1257, Rebi-ul evvel ayının dokuzuncu günü yani 1 Mayıs 1841."

adatletsizliğinin, *Niş* ve *Sofya*'da Hıristiyan aileleri isyan ettirmiş olduğu yolundaydı. Rum Ortodoksların Paskalya kutlamaları sırasında Türklerin kiliselere girerek kadın ve çocuklara tecavüz etmiş oldukları, iki bin kişinin katledildiği söyleniyordu.

İstanbul'dan yola çıkılarak, Karadeniz üzerinden Tuna yoluyla *Viyana*'ya her on günde bir gemi seferi yapılmaktaydı, ancak bu yolculuğu daha ileri bir tarihe ertelememiz, bu bölgedeki koşullar nedeniyle giderek riskli bir hal alıyordu, belki de yolculuğu iptal ederek Yunanistan ve İtalya üzerinden dönmem gerekecekti. Benimle aynı otelde kalan iki Fransız ve bir İngiliz ile Tuna yoluyla Viyana'ya gitmek üzere sözleşmiştik. Fakat onlar yolculuktan vazgeçmişler ve İtalya üzerinden dönmeye karar vermişlerdi; Tuna seferini çok budalaca bir hareket olarak görmekteydiler, üstelik buradaki yetkililer de onların kararlarını isabetli bulmuşlardı. İsyan halindeki Bulgarların Avusturya bayrağına saygı göstermeyeceklerini, öldürülmeseler bile başlarına yüzlerce dert açılacağını tahmin ediyorlardı.

Karar vermeden önce çok güç ve sıkıntılı bir gece geçirdiğimi itiraf etmeliyim; binmeyi düşündüğüm gemi ertesi günün akşamı hareket edecekti. Herkesin sözünü ettiği tehlikeler gözümü korkutmakla birlikte, yeni ve ilginç yerler görme arzusu yüreğimi tutuşturuyordu. Sabah erkenden Baron *Strümer*'e gittim, düşüncelerimi anlatıp, bana bir tavsiyede bulunmasını istedim. Bana, Karadeniz'den Tuna nehrine ulaşmak üzere aşmamız gereken kara parçasını salimen geçmiş bulunan bir Rus kuryesi ile önceki gece karşılaşmış olduğunu söyledi. Orada henüz karışıklıklar başlamamıştı, ayrıca Suriye cephesinden dönmüş bulunan iki Avusturyalı subay, Albay *Philippovitch* ile Binbaşı *Tratner* –bu zatları rezidanstaki ziyafetlerden tanıyordum– yarın sabah kalkacak olan gemiyle Tuna yolculuğuna çıkıyordu. Posta'nın taşıyamadığı acil yazışmalar ve diğer evraklar Albay *Philippovitch*'e teslim edilmiş olduğundan, çok güç koşullarla karşılaştıkları taktirde her türlü himayeyi de talep edebileceklerdi; işte bu beylerle birlikte yola çıkabilirdim.

Yani, yolculuk konusu karara bağlanmış ve o andan itibaren de tüm korkularım kaybolmuştu! Aynı gün *Pera*'da bir haberalma görevlisi ile karşılaştım, bir anda ülkedeki ayaklanmalara iliş-

kin sohbeti geri plana iten çok üzücü bir haber iletti bana. Avusturya Şirketi'nin elindeki en büyük gemi olan *Stambul* buharlısı, Karadeniz'i etkisi altına almış bulunan yoğun sis yüzünden Amasra'nın oniki mil doğusunda kayalara çarparak batmış, fakat gemideki yolcuların tümü kazadan sağ olarak kurtarılmıştı.

Ertesi akşam *Pera*'dan ayrıldım; Pera'nın yüksek kulesinin aşağısındaki kabristandan bakarken, İstanbul'un, Marmara Denizi'nin ve karlı Uludağ'ın müthiş görkemli panaromasını gözlerim son kez içti.

Beni Pontus Euxinus'tan[38] Ferdinando I. adındaki buharlı geçirecekti. Gemideki hava keyifli ve rahattı, birinci kamarada *Philippovitch, Tratner* ve benden başka *Ainsworth*[39] adlı bir yolcu daha bulunuyordu. *Ainsworth* daha önce Kürdistan'a bir keşif gezisine gönderilmişti, şimdi de Babil'den dönüyordu.

Gemi güvertesinde yolculuk yapan bir sürü insan buldum, Türkler, Yahudiler, Bulgarlar, Ulahlar kahvelerini burada pişiriyor, burada yatıp uyuyorlardı; gemimizin etrafında tekneler dolaşıyor, başka gemiler gidip geliyordu, deniz cıvıl cıvıldı, kıyıda *İstanbul* ve *Pera* sokaklarından bir uğultu yükseliyordu! Hayır, böylesine canlılık *Napoli*'de bile görülmemiştir!

Sarayın koyu renkli servilerinin tam üzerinde yusyuvarlak, kocaman ve solgun bir ay yükselmişti; batmakta olan güneşin kızıl ışıkları *Üsküdar*'daki pencerelere yansıyor, alev alev yalazlanıyor ve göz kamaştırıyordu, bir anda bu yangın söndü ve akşam, suların şeffaf yüzünü, kubbeleri ve minareleri örttü; gemimizin çevresinde yunus balıkları kaynaşıyordu, sarayın bulunduğu yakadan bu yana oniki ila yirmi kürekçinin çektiği büyük tekneler hızla yol alıyordu. Kayıkçıların güçlü kolları küreklere asılıyor, tekne ok gibi ilerliyordu; kıç tarafındaki yükseltiye yayılmış olan ve hafifçe denize doğru sarkan hasırlar, renkli halılar üzerinde ellerini göğsünde kavuşturmuş ağırbaşlı bir Türk oturmaktaydı, adeta hayali bir görüntüydü bu, masallardan bir sahneydi sanki! Gökyüzünde yıldızlar parlıyor, minarelerden müezzinin zamanı bildiren tekdüze melodisi yükseliyordu.

38 Misafiri hoş karşılayan deniz: Karadeniz. (Ç.N.)

39 "Ünlü İngiliz şairi Ainsworth'un yakın akrabası." (Ç.N.)

XIV

Bosphorus

Boğaziçi, suları deniz kadar saydam ve tuzlu bir nehirdir, iki denizi birbirine bağlayan, her köşesi bir tablo, her yanı tarih olan iki kıta arasında bir nehir; Doğu, Avrupa'ya burada kur yapar ve hükümdar olma düşleri kurar. Kaba kuvvet ile yumuşaklığı buradaki gibi uyum içinde biraraya getiren bir başka yer görmedim. Ren nehri kıyılarının sonbahar güzellikleri Boğaz tepelerinin renkleriyle boy ölçüşemez, Ren nehri bu camgöbeği rengindeki suya göre çok daha ensizdir. Ren'i düşününce, aklıma sıcak yaz güneşinin koyu çamlar ve yaprakları kıpır kıpır huş ağaçları arasında parladığı Stockholm ile Uppsala arasındaki Mälaren kıyıları geldi.

Boğaz, çoğu yerde karşı kıyının açık seçik görülebileceği bir genişlikte; uzunluğu üç mili bulan bu su yolu Karadeniz ile Marmara Denizi arasında yedi kez kıvrıla büküle uzanıyor. Avrupa yakası baştan sona tek bir kent, tek bir cadde görünümünde. Arka planda gerçek bir botanik bahçesiymişcesine bitkilerle kaplı dağlar –çok yüksek olmamakla birlikte bunlara dağ diyebiliriz– yükseliyor. İsveç ve Norveç'teki huş ağaçları, Danimarka'daki kayın kümeleri, İtalya'da görülen çamlar, çınarlar, atkestaneleri ve sadece Pera ile Üsküdar'daki kabristanlarda yetişen ulu serviler hep burada. Bu yeşil cümbüşün orta yerinde bir anıt gibi yükselen, tepesi sütun başlığına benzeyen bir palmiye bize dünyanın hangi coğrafyasında bulunduğumuzu bildiriyor.

Tüm sahil sözünü ettiğimiz gibi tek bir kent görünümünde olmakla birlikte, yine de bir kent değil! Sahil boyunca bahçelerle caddeler, kabristanla üzüm bağları birbirini izliyor. Şurada beyaz minareleri göklere yükselen bir cami, burada ürküntü veren bir sur yıkıntısı, ötede Doğu tarzında inşa edilmiş bir saray, beride Norveç'in çam ormanlarından getirtilmişe benzeyen kırmızı ahşap evler çıkıyor karşımıza.

Şimdi gözümüzü Asya yakasına çeviriyoruz. Burası da aynı zenginlik ve çeşitliliği sunuyor. Ancak binalarının çokluğu nedeniyle bize tek bir kent olduğu izlenimini veren Avrupa yakasından farklı olarak burada düzlükler daha geniş, dağlar daha yüksek ve silsileler halinde uzanmakta.

Beş mayısı, yani Napolyon'un öldüğü günü Karadeniz'de geçireceğim! Manevi açıdan bizce önem taşıyan günlerin sayısı, takvimin resmi ve dini tatil günü olarak ilan ettiklerinden daha fazladır! Kendi hayatımız ve dünya tarihi, takvimlerde görünmeyen bazı günleri işaret eder bize; manevi açıdan önem taşıyan günleri her düşündüğümde, bu günlerin hiçbir anlam ifade etmeden geçip gittiği duygusuna kapılır, esef ederdim; bununla birlikte çağımızın en ünlü günlerinden birini, bu yıl garip ve hoş bir şekilde karşılamış bulunuyordum. Sabah saat dört buçukta İstanbul limanından hareket eden gemiyle Boğaz'dan geçerek Karadeniz'e doğru yol alıyordum.

Gemi demir alırken uyandım; aceleyle giyinip, güverteye fırladım. Etraf yoğun sise bürünmüştü, ancak sis, bir an içinde inanılmaz bir süratle *Pera*'daki kulenin tepesine doğru çekildi. *Galata* ve *Tophane*'yi arkamızda bırakırken, kışlalar, *Fındıklı* adı verilen dış mahalledeki yüksek cami ve bir süre önce Mısır'dan dönmüş bulunan Türk donanması tüm haşmetiyle karşımızda belirdi. Yanlarından geçtiğimiz Türk askerleri ve deniz erleri lumbar kapaklarından başlarını uzatmışlardı, sanki herbiri birkaç dakika içinde bize gerçek hikâyeler anlatacak ve bunu *Püchler Muskau*'nun ünlü ve uzun eserlerindekinden çok daha şiirsel bir biçimde yapacak gibiydiler; buharlı gemimiz yol alırken, sis de yer değiştiriyor, kâh bacaya değecekmiş gibi alçalıyor, kâh yağmur bulutlarına dönüşmek üzere yükseliyordu, başımızın üzerindeki sis kümeleri, *Darius* ordusuyla Boğaz'ı bir

kez daha geçermişcesine hareket halindeydi; etrafımız kayıklarla –savaş gemilerinden ayrılan iri kayıklar, kıyıdan gelen, dip kısmında bağdaş kurmuş Türklerin oturduğu ince, narin kayıklar– dolmuştu. Gemi sessizdi. Türkler güverteye yaymış oldukları rengârenk halılara uzanmışlardı, kimi astarlı kürklerine sarılarak uyukluyor, kimi de kahvelerini içerken uzun tütün çubuklarından dumanlar üflüyordu; dünyanın kaos adı verilen boşluktan yaratıldığı zamanda olduğu gibi bulutlar alçalıp yükseliyor, güneş bir görünüp, bir kayboluyordu; sis tablolarına benzeyen uzaktaki gemiler bana hayalet gemi ve Uçan Hollandalı'yı hatırlattı.

Tophane ve *Pera* ile İstanbul aynı kent, *Üsküdar* ise, kentin dış mahallesi gibiydi. Güneş *Üsküdar*'ın beyaz minarelerinin, kızılkahve evlerin ve yeşil bahçelerin üzerinde parlıyor; güneş ışınları tüm Asya sahiline yayılıyordu; bir tepeye kurulmuş şirin *Kandilli* köyünü, Saray bahçesini ve padişahın uçsuz bucaksız saraylarını gördük. Ne müthiş zenginlik ve doğa güzelliği sunuyordu Boğaz sahilleri!

Küçük bir çocukken "Binbir Gece"yi hiç aklımdan çıkarmaz, asma bahçeleri ve fıskiyeli havuzlarıyla mermer saraylar düşlerdim. İşte şimdi bu düş gerçekleşmiş, bütün ayrıntılarıyla canlanarak karşıma çıkmıştı; Avrupa yakasındaki yapımı yeni tamamlanmış yazlık saraya Sultan Abdülmecit geçen yıl taşınmıştı. Saray, mermer sütunları ve yüksek balkonlarıyla Doğu tarzındaydı.

Burası, yaşı yirmiye varmamış hükümdarın aşk ve mutluluğunun sahnesiydi, Türk şairlerinin ruhuna göre ve onların diliyle anlatacak olursak, buraya erkenden erişen bahar, gümüş düğmeleri çiğ tanelerinden oluşan al esvaplar giydirir laleye, serviler ve çınarlar el açıp, duacı olurlar ki, genç hükümdara upuzun bir ömür boyunca gölge verebilsinler! –Nedir uzun ömür? Mutlu bir ömür, evet mutluluk, ne kadar da farklı anlamlara gelir bu kavram, geride ölümsüz bir isim mi bırakmak, yoksa aşkın mutluluğuna mı varmak?!– Delikanlıya sorun! Maalesef, herkes *Büyük İskender* olamaz ki, her ikisini de kazansın ve en muzaffer olduğu anda ölerek kazancını iki kata çıkarsın.

Saray bahçesi sırtlardan denize, sahildeki tuhaf ahşap evle-

riyle dikkat çeken *Kuruçeşme* köyüne doğru uzanıyor. Bu binaların meyilli kalaslarla alttan desteklenen ikinci katları birincisinin dışına taşmış, evlerle kıyı arasında kalan alanın üzeri dışarı çıkıntı yapan ikinci katlarla örtülmüş durumda. İçeride yaşlı hanım sultanlar yaşadığından pencerelerde kafesler var, ancak eskinin bu güzel ve güçlü kadınlarının denizi ve yabancı gemileri gözetleyebilmeleri için yeterince budak deliği de bulunmakta. Ah, bir güzellik şiiriydi her biri bir zamanlar, unutuldular şimdi ve artık şu mısra bile teselli etmiyor onları: "vergessne Gedichte sind neue!"[40] Bağırlara saplanan bir deste oktu upuzun ipek kirpikleri, eğilmişler şimdi salkım söğüt gibi gözünün gölüne, ve orda hâlâ aksini seyretmekte bir güzellik yıldızı, bürünürler yaşmaklarına sımsıkı, görülsün ve görebilsinler diye açıkta bırakarak gözlerini. Tanrı bilir bizim ve *Kuruçeşme*'den geçen gemimizin bu gözlerden hangisine yansıdığını; gemi sarsılmaya başlayınca kaptan *Boğaz*'ın en akıntılı yerinden geçmekte olduğumuzu söylüyor.

Karşımıza, kabristandaki koyu renkli servilerin sınırını çizdiği güzelim Bebek vadisi ve sayfiye köşkü çıkıyor. Parlak güneş altında bir İngiliz parkını andıran, yeşilin hiçbir palette benzeri yaratılamayacak tonlarını sergileyen bu vadiyi tasvirde kelimeler yetersiz kalır; rüzgârda salınan dallarının topraktaki gölgesiyle oynaştığı izlenimini veren salkım söğütleri, gür yapraklarının gölgeli kuytuluğunda kumruların saray kurduğu çınarları, antik bir mermer heykele benzeyen bembeyaz bir öküzün otladığı bu sık ve yeşil çayırları kendi gözleriyle görmeli insan. Hayat, güneş ve sefa burada, hemen yanıbaşındaki sınır ise, ölüm, gölge ve sükûnetiyle karanlık servi ormanı.

Kabristanı geride bırakırken, çevrede pitoresk tepeler yükseliyor. Sisam'lı *Androkles*'in Boğaz üzerine kurduğu köprüden, *Darius*'un İskitlerle savaşmak üzere Pers ordularını Avrupa'ya geçirdiği yerdeyiz; *Darius*'un tepelerden bir tanesine bir taht oydurup, orduların geçişini oradan seyretmiş olduğu söylenir, o zamanlardan hiçbir iz kalmamış. Tepenin eteklerinde Osmanlı azizleri yatmakta, bir zamanlar vahşi orduların üzerin-

40 (Alın.) Yepyenidir unutulmuş şiirler. (Ç.N.)

den geçtiği bu topraklar şimdi kutsal yerler; upuzun, koyu renkli serviler kabirlerin başında nöbet tutuyor, gemicilerin "günahkâr ruhlar" adını verdikleri Boğaz'ın kuşları bize doğru kanat çırpıyorlar, sonra ansızın dönüp yön değiştiriyorlar. Boğaz'ın bir yakasında *Anadolu Hisarı* karşı yakasında da *Rumeli Hisarı* yer alıyor. Geçişi denetlemeyi amaçlayan bu kalelerin top mazgalları taşlarla örülüp, birer zindana dönüştürülmüş. Binlerce Hıristiyan'ın çürüdüğü bu zindanlar, "Kara kuleler" diye isimlendiriliyor. Sultan Muhammed Avrupa yakasındaki kaleyi adının Arap harfleriyle yazılışını meydana getirecek şekilde özel olarak inşa ettirmiş; civardaki yüzlerce Hıristiyan kilisesi bu meskûn şifreye inşaat malzemesi olmuş; neşe hiç soluk almamış bu binada, baştanbaşa ölüm iniltileriyle çınlamış Muhammed'in imzası; duvarları taştan örülmüş de olsa, zamanın güçlü parmakları günün birinde bu yazıyı silecek, onun yerine toprağın kara bağrında ilkbaharın şiiri, kokulu çalılar, otlar ve çiçekler boy verecek.

Asya yakası çok daha güzel! Korkunç kalenin gerisinde içerilere doğru "semavi su"[41] vadisi uzanıyor. Boğaz'daki vadilerin en güzeli olmasıyla ünlü bu vadi adını doğal güzelliğinden alıyor; insan bir dilberin gözlerinin içine bakarak, ruhunun güzelliğini ne kadar okuyabilirse, biz de önünden hızla geçtiğimiz vadiyi o kadar iyi görebildik.

Kanlıca'nın büyük camii karşımızda beliriyor, sanki Sultan Ahmet camii muhteşem manzarasıyla gözümüzde bir kez daha canlansın diye Muhammed'in meleği tarafından buraya taşınmış gibiydi; biraz ileride dev incir ağaçlarının arasına saklanmış küçük bir köy vardı, adını da bu ağaçlardan almıştı zaten: İncir Köyü.

Sultaniye, ıhlamur, söğüt ve çınarların gerisinde bir amfiteatr gibi yükseliyor, sahildeki durgun suyun yüzüne tersten aksini yansıtıyordu. Gerçekte göğe doğru, su yüzeyindeki yansımasında ise derinliklere uzanan beyaz minare dile gelmiş şöyle diyor sanki : Yalnızca çevrenizdeki günlük güneşlik hayatı sey-

41 Yazar, Göksu deresini Danimarka diline semavi (göksel) su olarak çevirmiş. (Ç.N.)

retmekle yetinmeyin, bakışlarınızı göğe kaldırıp oradaki hayatı, birbirini kovalayan bulutları ve kaçışan kuşları görün, iki kıtayı ayıran denizdeki hayatın keşmekeşini görün. Gerçekten de deniz çok canlı ve hareketliydi! Beyaz, ince yaşmaklara bürünmüş Türk kadınlarını taşıyan uzun kayıklar bir kıyıdan diğerine gidip geliyordu. Gemimizin yanından geçen kayıktaki kadınların en gençlerinden biri başını kaldırıp, yukarı baktığı anda sedir ağaçlarından ve lalelerin ihtişamından sözeden bir Acem şarkısı çınladı kulağımda. Nasıl ki kömür karası bir gece ansızın çakan bir şimşekle bir an için aydınlanır ve sonra heryer yeniden karanlıklara bürünür de, insan o anda gördüklerini bir daha unutamazsa, şimdi de biz, iki gözünde iki şimşek çakan ve sonra etrafı karanlığa boğan Doğu'nun kızını göremez olmuştuk, yüzyıllar önce ozanın onun için söylediklerini işitebiliyorduk ancak: "Gözkapaklarını siler misk kokan mendiline, siler gözünün yaşını, değince mendilden dökülen inciler yanaklarına, alır gül kokmaya başlayan mendilini ve cennet meyvasını çevreleyen dudaklarına bastırır!" Uzaklaşan kayığın ardından baktım, beyaz yaşmaklı kadınlar Kharon'un[42] teknesindeki ruhlara benziyorlardı. Aslında bu düşüncede bir gerçek payı var, çünkü bir daha asla göremiyeceğimiz kişiler, ancak ölüler diyarında olanlardır. O genç kadının suya attığı portakal, sanki karşılaşmamıza dair bir hatıra yıldızı gibi akıntıda salınıyordu. Uzun balıkçı sandalları Karadenizden gelen ve mağrur bayraklarında Rusya'nın çifte kartalının kanat çırptığı büyük gemilerin yanından hızla geçtiler. Beykoz olduğunu sandığım bir balıkçı köyünün açıklarında bir takım küçük kulübeler suyun yüzünde sakin sakin sallanıyorlardı. Ön taraflarında kılıç balığı avında kullanılan ağlar geriliydi. Her ne kadar ben kulübe diyorsam da, bunlara küfe adını vermek de mümkün. Herbirinde yarı çıplak bir balıkçı oturmuş avını gözlüyordu.

Avrupa yakasında *Tarabya*'ya yaklaşıyorduk. Bu derin koyda birkaç gemi demirliydi; üzerine Rumlarınki gibi yün bir entari giymiş, kulağından kocaman bir gümüş küpe sarkan, ka-

42 Mitolojide yeraltı ülkesinde ölülere Akheron ırmağını geçiren suratsız, sert, kaba ve pinti bir ihtiyar olarak gösterilen sandalcı. (Ç.N.)

lın, kıvırcık saçlı, başı açık bir zenci kayıkçının kürek çektiği küçük bir sandalla karşılaştık. Siyah saçını örerek kırmızı fesinin etrafına dolamış küçük bir Rum kızı, güllerle dolu sandalda sırtını gül sepetlerinden birine dayamış, ayakta duruyordu, elinde bir Bulgar tefi vardı. Geminin hızıyla meydana gelen dalgalar sandalı sallamaya başlayınca, küçük kızın sıkı sıkı tutunduğu sepetlerden biri devrildi ve güller kızın yüzüne ve göğsüne boşaldı; küçük kız ayağa kalktı, bizim baktığımızı görünce de gülerek tefini çalmaya başladı, sonra tefi sepete atıp, bir gül demeti aldı ve yüzünü bu demetin ardına gizledi; sandal, zenci, küçük kız, arkada bahçeleri, binalarıyla *Tarabya* ve koydaki gemiler... bunların tümü ölümsüzlüğe kavuşturulmayı hakeden bir tablo gibiydiler.

Bununla beraber, büyük ve zengin bir galeriyi ilk kez dolaşıyorsanız, ardarda gördüğünüz bir resim diğerinin etkisini yok eder ve aslında *Boğaz* da, ancak büyük ustaların bizlere aktarabilecekleri binlerce tablodan oluşan böyle bir resim galerisidir. Buraları anlatan bendeniz ise, ömrümde ancak tek bir kez buharlı bir geminin hızıyla seyretmiş bulundum bu kıyıları.

Şimdiye dek gördüklerimizden daha büyük ve geniş bir koy bir sonraki tablonun fonunu oluşturmakta; büyükelçiliklerin yazlık binalarının bulunduğu *Büyükdere* önlerindeyiz; pek çok millete ait dalgalanan bayraklar arasında gözlerim vatanımınkini aradı ve buldu da! Kırmızı zemin üzerine çizilmiş beyaz haçı gördüm; Danimarka, Türk topraklarına Hıristiyan haçını dikmişti; rüzgârda dalgalanan bayrak sanki memleketimden selam getiriyordu bana; geminin küpeştesindeki komşum yeşillikler arasındaki vadide yükselen çift katlı bir su kemerini işaret ediyor; bir başkası şimdi denizcilerin yüksek ağaçlar altına teknelerini çektiği yerlerde dolaşmış olan *Medea*'dan söz açıyordu, benimse gözlerim ve düşüncelerim yolculuğum boyunca ilk kez görebildiğim Danimarka bayrağındaydı, ruhumda canlanan hatıralar yüreğimde çok hoş duygular uyandırmıştı.

Boğaz kıyılarının bize sunacağı başka ne güzellikler, yumuşaklıklar kalmış olabilir ki diye aklımdan geçirirken, sahil şeridi sanki bunu hissetmiş gibi birdenbire haşin bir karaktere büründü; deniz yüzeyinden sarımsı, iri kayalar yükseliyordu;

Boğaz'ı Kazak seferlerinden korumak üzere inşa edilmiş bataryalar bu haşin manzarayı daha da sertleştirmekteydi. Tepedeki kule'nin adı *Ovid*[43] kulesiydi. Gerçekle ilgisi olmasa da, efsaneler şairin Karadeniz'de bu kulede tutsak kalmış olduğunu anlatıyorlar. Şimdi fener olarak kullanılan bu harap kulede gün battıktan sonra meşaleler yakılıyor, kızıl alevler Karadeniz gemilerinin yolunu aydınlatıyor.

Asya yakasında hâlâ yeşilliğini koruyan bir alan görüyoruz, ancak kıyıların birbirine en çok yaklaştığı noktadan itibaren vahşi ve sarp bir doğa her iki yakada da manzaraya hakim oluyor; Asya tarafında Bitinya sıradağları, Avrupa tarafında da Trakya sıradağları burada denize kavuşuyorlar; artık kıyıdan dolaşan yollar bitti, dağ keçileri tepelerin taa yükseklerine tırmanmıyorlar. Karadeniz önümüzde uzanmakta, her iki kıtanın da en ucundaki burunlarda geliş istikametlerine göre gemilere ya hoşgeldiniz alevi ya da elveda yıldızı çakan birer fener var.

Kıyının hemen yakınında denizde adalar şeklinde garip kayalar yükseliyor, sanki fırlatılıp, birbiri üzerine atılmışlar da bir kaya diğerine destek veriyormuş gibi görünüyorlar; efsaneye göre bu kayalar bir zamanlar deniz üzerinde yüzerler ve gemileri aralarına sıkıştırıp ezerlermiş, ilk kez Argonotlar[44] buradan

43 Ünlü Romalı şair Publis Ovidius Naso (M.Ö. 43-M.S. 17)'nun M.S. 8'de Romanya'ya sürgüne gönderildiği, oradan yazdığı bir yakarı mektubunun da Epistulae ex Ponto (Karadeniz'den Mektup) adını taşıdığı biliniyor. (Ç.N.)

44) Argonotlar, Argo Gemicileri ilkçağın büyük destansal öykülerindendir. Argo gemisi Karadeniz'in Kolkhis ülkesindeki altın postu aramaya giden kahramanlar için gemi ustası Argos tarafından yapılmış ellibeş kürekli bir gemiymiş. Argonotlar bu maceralı yolculuğa Teselya'dan başlar, Lemnos, Semendirek, Mysia (Mudanya), İstanbul Boğazı yoluyla Karadeniz'e çıkarlar ve oradan da Kafkas kıyılarına Kolkhis (Gürcistan) ülkesine varırlar.

Andersen'in aktardığı gibi öykünün Boğaz'a ilişkin bir bölümü de var: Poseidon'un oğlu kör kral Pineus Argonotların kendisine yaptığı yardıma karşılık onlara, Karadeniz'e çıkmadan Symplegad'lar yani çarpışan kayalardan nasıl geçmeleri gerektiğinin sırrını verir. Mavi kayalar diye de tanımlanan bu iki kaya aralarından bir gemi geçtiğinde yerlerinden oynar ve birleşerek gemiyi parçalarmış. Argonotlar kayaların arasından önce bir güvercin geçirirler, ardından gemi ve kayaların arasından geçmeyi başarır. Bundan sonra çarpışan kayaların yerlerine mıhlandıkları anlatılır. (Ç.N.)

kurtulup geçmeyi başarınca, kayalar bir daha kıpırdayamamış, oldukları yere çakılıp kalmışlar.

Güneş çıplak kayalarda parlarken, önümüzde uzanan uçsuz bucaksız denize açılıyoruz. Boğazdan geçişimiz sırasında kâh alçalıp, kâh yükselerek bizi izleyen, ancak kıyıyı gizlemeyen bulutlar, şimdi harikulade bir opera dekorunu örten bir sahne perdesi gibi aşağı çekildiler; Asya ve Avrupa sahillerini bir anda gözden yitirdik, deniz kuşları geminin bacasının etrafında turlamaya başladılar, dönüp geriye baktığımda yalnızca denize çökmüş sis görülüyordu.